T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI

TARİHİ ÇEVREDE MORFOLOJİK ANALİZ
"KALEİÇİ, DENİZLİ ÖRNEĞİ"

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEÇİL ŞENGÜL BAŞDERE

DENİZLİ, OCAK - 2018

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI

TARİHİ ÇEVREDE MORFOLOJİK ANALİZ
"KALEİÇİ, DENİZLİ ÖRNEĞİ"

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEÇİL ŞENGÜL BAŞDERE

DENİZLİ, OCAK - 2018

KABUL VE ONAY SAYFASI

Seçil Şengül BAŞDERE tarafından hazırlanan "**Tarihi Çevrede Morfolojik Analiz Kaleiçi, Denizli Örneği**" adlı tez çalışmasının savunma sınavı 04.01.2018 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	İmza
Danışman Prof. Dr. Koray Özcan	.....
Üye Prof. Dr. Kemal Mert Çubukçu	.....
Üye Doç. Dr. Oğuz Özbek	.....

Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 07/02/2018 tarih ve ..06/16.... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

.....

Prof. Dr. Uğur YÜCEL

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğine beyan ederim.

SEÇİL ŞENGÜL BAŞDERE

ÖZET

TARİHİ ÇEVREDE MORFOLOJİK ANALİZ
"KALEİÇİ, DENİZLİ ÖRNEĞİ"
YÜKSEK LİSANS TEZİ
SEÇİL ŞENGÜL BAŞDERE
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI:PROF. DR. KORAY ÖZCAN)

DENİZLİ, OCAK - 2018

Bu tez çalışmasının amacı, Denizli kentinin tarihsel kuruluş–gelişim sürecinde idari, sosyo–ekonomik ve kültürel yaşam açısından odak merkezi işlevindeki Kaleiçi olarak bilinen tarihsel kentsel alanın; tarihsel arka plana dayalı olarak sosyo–mekânsal gelişim sürecinin araştırılarak, kentsel gelişim sürecinde mekânsal karakteristik ve işlevsel kimlik değişiminin kırılma noktaları bağlamında okunmasıdır. Devamında, geleceğe yönelik koruma, geliştirme ve yenileme stratejileri eşliğinde öncelikli müdahale konu ve alanlarına yönelik öneriler geliştirilmesidir.

Denizli-Kaleiçi, yerel düzeyde tarihsel kimliğine dayalı geleneksel ticaret ve zanaat potansiyeli ile kent merkezi ve kırsal art bölgesi gerekse Aydın- Muğla-Uşak gibi komşu iller bağlamında bölgesel düzeyde tanınırlığı yüksek bir ticaret alanı niteliğindedir. Bugüne dek bu tarihsel kentsel ve ticaret alanının akademik-bilimsel ve kentsel morfoloji açısından ele alınmamış olması tez çalışmasının özgün niteliğini göstermektedir.

Tez çalışmasının yöntemi; kaynak araştırması ve örneklem alan çalışmaları bağlamında araştırma–bilgi birikimi–kataloglama aşaması, mekânsal ve işlevsel kimlik analiz aşaması, SWOT analizi ve sentez aşaması olmak üzere dört (4) bölümde ele alınmıştır.

Tarihi çevre bağlamında Denizli–Kaleiçi çalışma alanında var olan kültürel miras değerlerinden oluşan sosyo–mekânsal altyapının gelecek kuşaklara aktarılarak, sürdürülebilir kılınmasına yönelik planlama–tasarım ve uygulama düzeyindeki koruma–geliştirme çabalarına "öncelikle müdahale konu ve alanların tespiti" bağlamında akademik–bilimsel araştırma altyapısı ve yöntem olarak farklı bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Tarihi Çevre, Morfolojik Analiz, Kültürel Miras, Denizli, Kaleiçi.

ABSTRACT

A MORPHOLOJICAL ANALYSIS IN HISTORICAL ENVIRONMENT
"A CASE OF KALEİÇİ, DENİZLİ"
MSC THESIS
SEÇİL ŞENGÜL BAŞDERE
PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF SCIENCE
URBAN AND REGIONAL PLANNING

(SUPERVISOR: PROF. DR. KORAY ÖZCAN)

DENİZLİ, JANUARY 2018

The purpose of this thesis is to examine the historical urban area known as Kaleiçi, which is the focal center for administrative, socio-economic and cultural life in the historical establishment and development process of the Denizli city; to investigate socio-spatial development process based on the historical background and the spatial characteristic and to identify functional change in the urban development process in the context of the breakpoints. Furthermore, the next aim is to development of proposals for priority intervention areas and areas in the context of future protection, development and renewal strategies.

Denizli- Kaleiçi is a commercial area with the based on historical identity of traditional trade and craft potential at the local level for neighbouring provinces such as Aydın, Uşak and Muğla which has the characteristics of the high level of recognition.Until now, the fact that this historical urban and commercial area has not been studied in terms of academic-scientific and urban morphology demonstrates the original character of the thesis study.

The method of this thesis work is consists of four (4) chapters as research information, accumulation, cataloging phase, spatial functional identity analysis stage, SWOT analysis and synthesis stage in the context of literature search and sample area studies.

With this thesis, the socio-spatial infrastructure consisting of cultural heritage values that existing in Denizli-Kaleiçi study area in the context of historical environment provides sustainability by transferring to future generations. Furthermore, with this study is aimed to present a different point of view as an academic-scientific research infrastructure and method in the context of "determination of intervention subjects and areas" to the protection-development efforts at the level of planning-design.

KEYWORDS: Historical Environment, Morpholojical Analysis, Cultural Heritage, Denizli, Kaleiçi.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
İÇİNDEKİLER ..... **iii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **v**
TABLO LİSTESİ ..... **viii**
ÖNSÖZ ..... **ix**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Bakış Açısı: Amaç ve Katkı 1
1.2 Konu ve Kapsam 2
1.3 Kaynak Araştırması–Bilgi Edinme Yöntemi 3
1.4 Yöntem Açıklamaları 5
1.5 Temel Kavramlar 6
1.6 Özgün Değer 12
1.7 Beklenen Katkı ve Yaygın Etki 14
2. TARİHSEL GEÇMİŞ: MEKÂNSAL-İŞLEVSEL KİMLİK VE DEĞİŞİM SÜRECİ **15**
2.1 Konumsal Nitelik: Tarihi Topografya ve Mekânsal Sınırlar 15
2.2 Yakın Çevre İlişkiler: Mekânsal ve İşlevsel Etkileşim 17
2.3 Yasal Çerçeve ve Kültürel Miras Değerleri 25
2.4 Mekânsal ve İşlevsel Gelişim–Değişim Süreci: 26
2.4.1 İlk Kuruluş: Bizans–Selçuklu–İnançoğulları Dönemi 26
2.4.2 Osmanlı Dönemi 30
2.4.3 Cumhuriyet Dönemi 36
3. PLANLAMA DENEYİMLERİ **47**
3.1 İlk Haritalama Faaliyetleri ve Mimari–Arkeolojik Bulgular 47
3.2 İlk Planlama Çalışmaları 48
3.3 Kaleiçi ve Çevresinde Tarihsel–Kültürel Farkındalık Çalışmaları 53
3.4 Kaleiçi ve Çevresinde Koruma Gündemi 54
3.4.1 Sit Kararı ve Koruma Amaçlı İmar Planı 56
3.4.2 Çevre Temizleme/Sağlıklaştırma Çalışmaları 61
3.4.3 Çayhane Binası ve Bahçesi Restorasyon–Tasarım Projesi 65
3.4.4 Kentsel Teknik Altyapı ve Üstyapı Projeleri 69
3.4.5 Kentsel Tasarım Projeleri 72
4. MORFOLOJİK ANALİZ **75**
4.1 Arazi Kullanım ve Mekânsal–İşlevsel Uzmanlaşma Analizi 75
4.2 Yapı Tipolojileri Analizleri 81
4.2.1 Yapı Yüksekliği Analizi 81
4.2.2 Bina Niteliği Analizi 83
4.2.3 Bina–Arsa Değerleri Analizi 88
4.2.4 Bina Yapım Türü Analizi 90
4.2.5 Mimari Tipoloji Analizi 94
4.2.6 Dolu- Boş Analizi 97
4.3 Doku Analizi: Mekânsal Ve İşlevsel Karakteristik 100
4.3.1 Ulaşım ve Teknik Altyapı Analizi 106
4.3.2 Kent Mobilyaları Analizi 112

4.4 Somut ve Somut Olmayan Miras Değerleri 119
4.5 Kaleiçi ve Çevresinde Markalaşan Değerler 126
4.6 SWOT Analizi 129
4.7 Bölüm Değerlendirmesi 134
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 138
5.1 Koruma–Geliştirme ve Yenileme Stratejileri 138
5.1.1 Mekânsal stratejiler 138
5.1.2 İşlevsel / Sektörel Stratejiler 140
5.1.3 Sosyal–Kültürel Stratejiler 140
5.1.4 Kurumsal Stratejiler 141
5.2 Öncelikli Müdahale ve Konu Alanları 141
5.2.1 Yenileme Alanları (Yeniden İmar) 142
5.2.2 Koruma- Geliştirme Alanları 142
5.2.3 Sağlıklaştırma Alanları 143
5.2.4 Kentsel Tasarım Proje Alanları 143
6. KAYNAKLAR 146
7. ÖZGEÇMİŞ 152

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanı mekânsal sınırları 3
Şekil 1.2: Tarihi çevre; Safranbolu tarihsel kenti 9
Şekil 1.3: Tarihi çevre; Birgi tarihsel kenti 9
Şekil 1.4: Tarihi çevre; İzmir Kemeraltı tarihi kent merkezi 10
Şekil 1.5: Tarihi çevre; Ankara- Hamamönü tarihi mahallesi 10
Şekil 2.1: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: tarihi çarşı ve pazarlar 16
Şekil 2.2: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; konumsal nitelik–mekânsal sınırlar ... 17
Şekil 2.3: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; eski surların yıkılması 18
Şekil 2.4: Kaleiçi ve yakın çevre mekânsal–işlevsel ilişkiler analizi 19
Şekil 2.5: Kaleiçi yakın etki alanı: Bayramyeri Meydanı 20
Şekil 2.6: Kaleiçi yakın etki alanı: Bayramyeri Camisi ve Yüncüler Çarşısı ... 20
Şekil 2.7: Kaleiçi yakın etki alanı: Yağ–Bal–Peynir Çarşısı 20
Şekil 2.8: : Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: eski sur izleri ve marangoz atölyeleri 22
Şekil 2.9: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: eski sur izleri çevre düzenleme projesi 22
Şekil 2.10: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: günümüzdeki durum 22
Şekil 2.11: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı uzak etki alanı: Babadağlılar Çarşısı 23
Şekil 2.12: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı uzak etki alanı: Köseoğlu Çarşısı 24
Şekil 2.13: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı uzak etki alanı: Ulucami (eski–yeni) 25
Şekil 2.14: Kaleiçi Tarihsel kentsel alanı uzak etki alanı: Taş Atölyeler ve Valilik binası 25
Şekil 2.15: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: anıtsal-kamusal hizmet yapıları 26
Şekil 2.16: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: Selçuklu dönemi 29
Şekil 2.17: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: Osmanlı dönemi (15–17. Yüzyıllar) 32
Şekil 2.18: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Osmanlı dönemi (18. ve 19. Yüzyıllar) 35
Şekil 2.19: Kaleiçi haritalama çalışması (1926–1930) 37
Şekil 2.20: Cumhuriyet dönemi başında Kaleiçi–Bayramyeri (1935) 38
Şekil 2.21: Hermann Jansen ve Denizli izlenimleri (1935) 39
Şekil 2.22: Bayramyeri Meydanı–Selçuk Caddesi ve değişim süreci 40
Şekil 2.23: Bayramyeri Meydanı ve mekânsal değişim süreci 41
Şekil 2.24: Sarayköy Caddesi ve mekânsal değişim süreci 41
Şekil 2.25: Kaleiçi Bayramyeri İşhanı projesi yapım–inşa süreci (önce–sonra) 43
Şekil 2.26: 1973–1980 döneminde Kaleiçi–Bayramyeri 44
Şekil 2.27: Kaleiçi-Bayramyeri Meydan Projesi 45
Şekil 3.1: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: tarihi sur izleri 48
Şekil 3.2: Denizli kentsel gelişme ve planlama çalışmaları 50
Şekil 3.3: Bayramyeri Meydan tasarım çalışmaları–1980 51
Şekil 3.4: 1976 depremi sonrası Denizli 52

Şekil 3.5: Kaleiçi yapılaşma koşulları ve uygulama örneği 53
Şekil 3.6: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Bayramyeri Otopark ve İşhanı Projesi 55
Şekil 3.7: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; sur izleri, Demirciler Caddesi 55
Şekil 3.8: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; kale duvarları–sur izleri 57
Şekil 3.9: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Toptancı Hal Binası 57
Şekil 3.10: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; sur duvarları üzerinde yapılaşma 58
Şekil 3.11: Kaleiçi, kale duvarları ve marangoz atölyeleri 59
Şekil 3.12: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; kadastral desen–imar deseni analizi 59
Şekil 3.13: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, tescilli doğal ve kültürel varlıkları ... 61
Şekil 3.14: Yeşil alan projesi–marangoz atölyeleri yıkım öncesi–sonrası (1991-2000) 62
Şekil 3.15: Denizli Bayramyeri Meydanı ve Çevresi Kentsel Gelişim Projesi 63
Şekil 3.16: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; 420 Sokak Peyzaj Projesi ve Uygulaması 63
Şekil 3.17: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Unpazarı Camisi restorasyon çalışmaları 64
Şekil 3.18: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Arasta Camisi restorasyon çalışmaları 65
Şekil 3.19: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Arasta Cami restorasyon projesi 65
Şekil 3.20: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Çayhane binası ve bahçesi 66
Şekil 3.21: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Çayhane binası ve bahçesi mimari projesi 67
Şekil 3.22: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Çayhane binası bahçe düzenlemesi . 68
Şekil 3.23: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; teknik altyapı proje çalışmaları 69
Şekil 3.24: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; arkeolojik buluntular 70
Şekil 3.25: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; teknik üst yapı proje çalışmaları 71
Şekil 3.26: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Tuhafiyeciler Caddesi çatı tanzimi ..... projesi 71
Şekil 3.27: Denizli Bayramyeri Çevre Düzenlemesi Peyzaj Projesi- teknik çizim 73
Şekil 3.28: Denizli Bayramyeri Çevre Düzenlemesi Peyzaj Projesi- 3 boyut çalışması 73
Şekil 3.29: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; cephe düzenleme projesi 74
Şekil 3.30: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; cephe düzenlemesi uygulaması - Belediye İşhanı 74
Şekil 3.31: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; tarihi kale kapıları alternatif proje çalışmaları 74
Şekil 4.1: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi arazi kullanım analizi 77
Şekil 4.2: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; sokak düzeni– mesleki uzmanlaşma . 78
Şekil 4.3: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi sektörel uzmanlaşma analizi 79
Şekil 4.4: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, mekânsal–işlevsel uzmanlaşma 80
Şekil 4.5: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, yapı yükseklik analizi 82
Şekil 4.6: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; farklı kat yükseklik örnekleri 83
Şekil 4.7: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, bina niteliği analizi 85
Şekil 4.8: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; farklı bina nitelik örnekleri 86
Şekil 4.9: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, bina–arsa değer analizi 89

Şekil 4.10: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın ve yakın çevresi bina yapım türü analizi 92
Şekil 4.11: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve çevresi bina yapım türleri 93
Şekil 4.12: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi arazi kullanım analizi 95
Şekil 4.13: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve çevresi ticaret bina tipolojileri 96
Şekil 4.14: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı dolu–boş görünüm 98
Şekil 4.15: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, dolu- boş analizi 99
Şekil 4.16: Bayramyeri Meydanı ve çevresi gündüz ve gece görünümü 100
Şekil 4.17: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi sokak doku analizi 101
Şekil 4.18: Ahi Sinan İşhanı ve avlusu 102
Şekil 4.19: Arasta camisi ve yakın çevresi 103
Şekil 4.20: Unpazarı camisi ve Bakırcılar Sokağı 103
Şekil 4.21: Çayhane ve bahçesi 104
Şekil 4.22: Çınar ağacı ve yakın çevresi 105
Şekil 4.23: Sur duvarları–yeşil alan düzenlemesi 105
Şekil 4.24: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi ve ulaşım analizi 107
Şekil 4.25: 420. Sokak güzergâhı, batı 108
Şekil 4.26: Ahi Sinan Caddesi güzergâhı, kuzey 108
Şekil 4.27: Demirciler Caddesi güzergâhı, doğu 109
Şekil 4.28: Sarayköy Caddesi güzergâhı, güney 109
Şekil 4.29: Tuhafiyeciler caddesi güzergâhı 109
Şekil 4.30: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, otobüs durakları 110
Şekil 4.31: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, zemin kaplamaları 111
Şekil 4.32: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, bakım kapakları–kutuları 111
Şekil 4.33: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, üst örtü uygulaması 112
Şekil 4.34: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, tente uygulamaları 113
Şekil 4.35: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, aydınlatma elemanları 114
Şekil 4.36: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, çeşme yapıları 114
Şekil 4.37: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, çöp kutusu–atık kutuları 115
Şekil 4.38: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, koruyucu ızgaralar ve bitki kapları 116
Şekil 4.39: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, oturma üniteleri 116
Şekil 4.40: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, bilgi–iletişim ve işaret panoları 117
Şekil 4.41: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, sınırlayıcı ögeler 118
Şekil 4.42: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, Ahmet Hulusi Efendi anıtı 118
Şekil 4.43: Babadağlılar çarşısı kitabesi 120
Şekil 4.44: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, bakırcı ustası Köksal Tercan 122
Şekil 4.45: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, bakırcı ustası Köksal Tercan (1998) 122
Şekil 4.46: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, demirci ustaları 123
Şekil 4.47: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, saraç ustası Salih Gölemez 124
Şekil 4.48: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, kebapçılar 127
Şekil 4.49: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, pideciler 128
Şekil 4.50: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, şekerciler 128
Şekil 5.1: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi gelişme odakları ve koridor mekânlar 139
Şekil 5.2: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, müdahale konu ve alanları 144

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: Kaleiçi konusunda yapılmış lisansüstü akademik çalışmalar 13
Tablo 4.1: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı arazi kulanım dağılımı 76
Tablo 4.2: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı yapı yükseklik analizi 81
Tablo 4.3: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı bina niteliği analizi 84
Tablo 4.4: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı bina yapım türü analizi 91
Tablo 4.5: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı mimari tipoloji analizi 94

ÖNSÖZ

Öncelikle, tez çalışmam süresince tüm kaynak ve bilgi birikimlerini benimle paylaşarak tezimin öğretici, geleceğe dönük olması ve Denizli, Kaleiçi tarihsel alanında yapılmış çalışmalar arasında yer almasında büyük emeği olan tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Koray ÖZCAN' a en derin teşekkürlerimi sunarım.

Arşiv ve güncel verilerin toplanmasında yardımcı olan kurumların yanı sıra yapılan sözlü görüşmeler sırasında düşüncelerini, kişisel fotoğraf arşivlerini, görüş ve önerilerini benimle paylaşan yerli halk ve Kaleiçi esnafına teşekkür ederim.

Son olarak hayatımın her anında yanımda olan, okumanın önemini dile getirerek bana sonsuz desteklerini sunan ve bu tez çalışması sırasında maddi, manevi desteklerini her zaman gösteren aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

1. GİRİŞ

1.1 Bakış Açısı: Amaç ve Katkı

Tarihsel kentsel alanlar, kültürel mirasa konu olan somut ya da somut olmayan kaynak ve değerleri bakımından geçmiş yaşam kültürlerinin izlerini bünyesinde barındırmaktadır. Bu nitelikleri ile kentsel yerleşmelerin sosyo–mekânsal ve kültürel gelişim sürecinde biçimlenen, bu yönüyle, kendine özgü mekânsal ve işlevsel kimliği yansıtan "kültürel kaynak alanları" ya da "tarihi çevreler" olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, tarihsel kentsel alanların korunması–geliştirilmesine yönelik mekânsal politika ve stratejilerin üretilmesi son derece önemlidir. Bu stratejilerin başarılı olabilmesi için tarihsel kentsel alanların ya da tarihi çevrelerin mekânsal ve işlevsel kimlik değerlerinin, yerel kullanıcıların beklenti–talep ve eğilimleri ile yerinde ve güncel tespit–gözlemler eşliğinde doğru biçimde analiz edilmesi gereklidir.

Bu tez çalışmasının amacı, Denizli kentinin tarihsel kuruluş–gelişim sürecinde idari, sosyo–ekonomik ve kültürel yaşam açısından odak merkezi işlevindeki Kaleiçi olarak bilinen tarihsel kentsel alanın; tarihsel arka plana dayalı olarak sosyo–mekânsal gelişim sürecinin araştırılarak, kentsel gelişim sürecinde mekânsal karakteristik ve işlevsel kimlik değişiminin kırılma noktaları bağlamında okunmasıdır. Devamında, geleceğe yönelik koruma, geliştirme ve yenileme stratejileri eşliğinde öncelikli müdahale konu ve alanlarına yönelik öneriler geliştirilmesidir.

Başka bir ifadeyle, Denizli kentinin tarihsel gelişim süreci açısından mekânsal bağlamda ilk kuruluş merkezi olmasının yanı sıra sosyo–ekonomik bağlamda çekim merkezi işlevi de üstlenen Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanının, yerinde tespit–gözlem çalışmaları ile yazılı ve görsel kaynaklardan elde edilen bilgilerin ayrıntıda yorumlanarak, üretilen harita ve şemalar eşliğinde morfolojik bağlamda analiz edilmesi yoluyla geleceğe yönelik koruma, geliştirme ve yenileme stratejilerinin tanımlanmasıdır.

Morfolojik Analiz bulgularının; Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanına yönelik sokak sağlıklaştırma veya çevre düzenleme projeleri gibi doku ölçeğindeki uygulama çalışmalarına gerekse rölöve–restorasyon–restitüsyon gibi yapı–bina ölçeğindeki koruma–yenileme çalışmalarına, yerleşik kullanıcıların beklenti–eğilim ve taleplerin öngörülmesi ve mevcut sorunların tespiti bakımından yöntem ve bakış açısı–ele alma biçimi düzeyinde önemli katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

1.2 Konu ve Kapsam

Tez çalışmasının konusu; Denizli kenti, Saraylar Mahallesi içinde Bayramyeri olarak anılan bölgede yer alan yerleşim kültürü sürekliliği bakımından ilk kuruluşundan günümüze dek olan süreçte kentsel sosyo–ekonomik yaşamın merkezi konumundaki Kaleiçi tarihsel kentsel alanıdır. Bu alanın, tarihsel süreçteki sosyo–ekonomik yaşam merkezi işlevini öncelik ve niteliği değişmekle birlikte günümüzde de sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, yaklaşık **5** hektar büyüklükte bir alanı kaplamakta olup ortaçağ dönemine tarihlenen anıtsal sur izleri ile çevrelenmiştir. Ancak, anıtsal surlar ve diğer tarihsel yapılardan günümüze çok az kalıntı ulaşabilmiştir. Günümüzde, Denizli–Kaleiçi sur alanı içinde Türk–İslam yerleşim kültürü dönemine tarihlenen iki adet cami ile yer almakta olup sokak–yol izleri ile toponomi verilerinden tarihi sur izlerini ve mesleki uzmanlaşmayı kestirebilmek olanaklıdır.

Denizli–Kaleiçi'ndeki toponomi verileri değerlendirilirse, Demirciler Sokağı Bakırcılar Sokağı, Tuhafiyeciler Sokağı, Çilingirciler Sokağı ile Yoğurt Pazarı, Bostan Pazarı, Kestane Pazarı, vb. yer adlarının varlığı, mesleki uzmanlaşma ve ürün farklılığına dayalı mekânsal örgütlenme düzenine ilişkin ipuçları sunmaktadır.

Nitekim bu tarihsel ve kültürel öznitelikleri; **İzmir 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu**'nun **24.07.1991** tarih ve **2090** sayılı kararı ile sur izleri esas 5 metre en kesitli koridor, **Birinci Derece Arkeolojik Sit Alanı** olarak tescil edilmiştir (İzmir II Numaralı Kurul Kararı 1991) (Şekil 1.1).

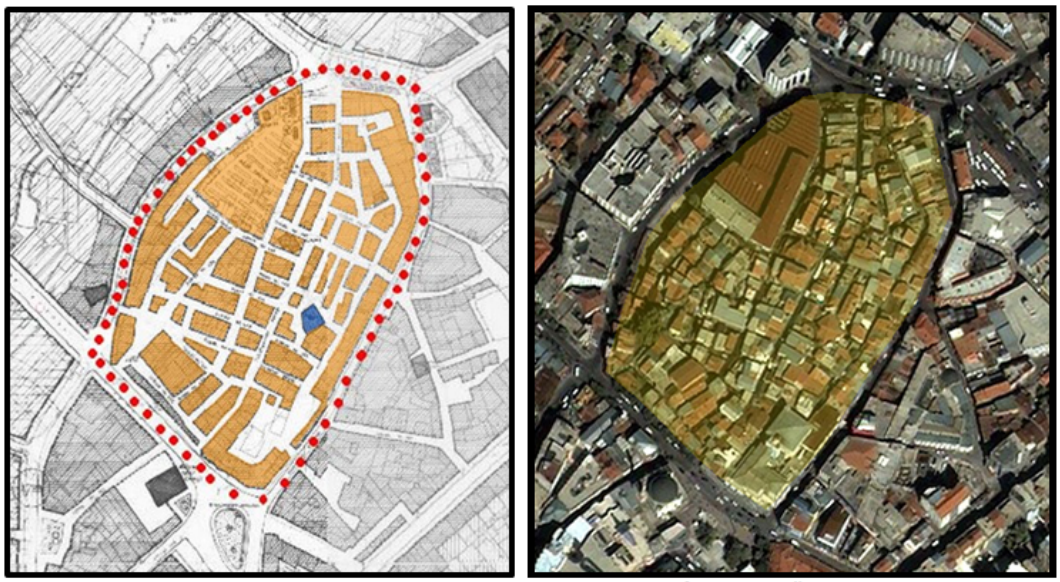

Şekil 1.1: Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanı mekânsal sınırları (Denizli Büyükşehir Belediyesi arşivi)

Tez çalışması kapsamında Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanının araştırma konusu olarak seçilmesinin nedeni; Denizli kentinin ilk kuruluş yeri olarak yaklaşık sekiz yüz yıldır süregelen ticaret–zanaat merkezi işlevi bağlamında mekânsal düzen ve ahilik geleneği gibi somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerinin varlığını koruduğu tarihsel çarşı niteliğinde olmasıdır.

1.3 Kaynak Araştırması–Bilgi Edinme Yöntemi

Tez çalışması kapsamında Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanının mekânsal ve işlevsel kimliğine ilişkin çözümlemelere yönelik kaynak araştırması üç (3) aşama olarak ele alınmıştır.

Birinci aşamayı tez çalışmasının örneklem alanı ve yöntemine ilişkin akademik–bilimsel araştırmaların taranması oluşturmaktadır. Bu taramalar, ağırlıklı olarak Pamukkale Üniversitesi abone erişimli ulusal ve uluslararası veri tabanları kullanılarak yapılmıştır. Buna göre, Denizli–Kaleiçi örneklem alanı ile benzerlik gösteren tez, kitap, makale vb. bilimsel çalışmalar ile yöntem bağlamında morfolojik analiz yöntemine ilişkin örnek çalışmalar incelenmiştir.

Kurum araştırmaları kapsamında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Fon Kayıtları, YÖK Ulusal Tezler Veri Tabanı ve Türk Tarih Kurumu

Kütüphanesi katalogları web üzerinden ***Kaleiçi***, ***Denizli***, ***tarihsel kentsel alan, morfolojik analiz*** anahtar kelimeleri ile taranmıştır.

İkinci aşama doğrudan Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanını odak alan yerel düzeydeki yazılı–çizili, istatistiki, görsel ve sözlü kaynakların temin edilmesidir. Bu çerçevede, öncelikle kurum araştırmaları yapılarak, Denizli Büyükşehir Belediyesi ile bünyesindeki Koruma–Uygulama Denetim Bürosu ve Merkezefendi Belediyesi arşivlerindeki yazılı materyaller (rapor–belge vb.) ve görsel belgeler (harita–plan–resim) incelenmiştir. Ayrıca, Denizli Valiliği Arşivi, Arkeoloji Müzesi ve Denizli Mimarlar Odası Arşivi, Sürücü Evi Kültür Merkezi Kütüphanesi, Denizli İl Halk Kütüphanesi ile Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Kütüphanesi bünyesinde yazılı ve görsel kaynak araştırması yapılmıştır.

Sözlü görüşmeler olarak, Denizli Büyükşehir Belediyesi, Koruma–Uygulama Denetim Bürosu ve Denizli Mimarlar Odası kurum yetkilileri, yanı sıra, Denizli kenti ve Kaleiçi üzerine farklı konu–alanlarda çalışmaları bulunan Pamukkale Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Yasemin AVCI ile Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Pınar Savaş YAVUZÇEHRE ile fikir alışverişinde bulunulmuş, Denizlili mimar Cengiz BEKTAŞ ile Kaleiçi'nin tarihsel geçmişi ve anıtsal yapıları üzerine, Kaleiçi Güzelleştirme ve Yaşatma Derneği Başkanı Soner YILDIZ ile Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanının tarihsel geçmişi ve güncel sorunları ve kullanıcı talepler üzerine sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü aşamayı çalışma alanı olarak belirlenen Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanında yerinde tespit–gözlem–fotoğraflama çalışmaları ile yerel kullanıcılar ile yapılan sözlü görüşmeler oluşturmaktadır. Bu görüşmeler kapsamında Denizli–Kaleiçi'nde yerleşik farklı zanaat grupları ile görüşülerek, gerek mekânsal altyapı gerekse üstyapıya ilişkin görüş ve düşünceleri, geleceğe yönelik beklenti ve talepleri sorgulanmıştır.

1.4 Yöntem Açıklamaları

Tez çalışmasının yöntemi; kaynak araştırması ve örneklem alan çalışmaları bağlamında araştırma–bilgi birikimi–kataloglama aşaması, mekânsal ve işlevsel kimlik analiz aşaması, SWOT analizi ve sentez aşaması olmak üzere dört (4) bölümde ele alınmıştır.

Birinci aşama çalışma alanı olarak belirlenen Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanının yazılı–çizili, görsel ve sözlü kaynaklara dayalı veriler eşliğinde temel bilgilerin toplanması–derlenmesi–kataloglanması ve değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmeler ile Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanına ilişkin mekânsal ve işlevsel kimlik bilgileri ile güncel konu ve sorunların belirlenebileceği, geleceğe yönelik beklenti–talep ve eğilimlerin kestirilebileceği düşünülmektedir.

Bu çerçevede, birinci aşama, Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanına ilişkin her kapsam ve türdeki yazılı–çizili–görsel ve sözlü kaynakların araştırılması, bir araya getirilmesi, derlenmesi ve yorumlanması çalışmalarını kapsamaktadır.

İkinci aşama; Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanının mekânsal karakteristik ve işlevsel kimliğini oluşturan sokak–yapı birlikteliği ile oluşan kentsel dokunun yerinde tespit, gözlem ve fotoğraflama çalışmaları ile morfolojik bağlamda analiz edilmesidir. Bu çerçevede, Ahi kültürü–geleneğinin izlerini bünyesinde barındıran mesleki uzmanlaşma kapsamında örgütlenmiş sokak dokuları ayrıntıda ele alınarak değerlendirilerek, çalışma düzeni ve esnaflar arası ilişkiler bağlamında dayanışma kültürü ile çarşı geleneğinin bugüne dair izleri araştırılmıştır. Tespit çalışmaları sürecinde, Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanının gerek mekânsal süreklilik–bütünlük gerekse işlevsel–sektörel hareketlilik bağlamında yakın etkileşim içinde bulunduğu komşu alanlar da gözlemlenmiştir.

Yerinde tespit ve gözlem çalışmaları ile Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanın mekânsal karakteristik ve işlevsel kimliğinin kuruluş–oluşum ve gelişim sürecinde yaşadığı deneyimler, doğal afetler, planlama–uygulama kararları, büyük ve kapsamlı yapılaşma faaliyetleri bağlamında tarihsel süreçteki mekânsal ve işlevsel kırılma noktaları tespit edilerek, dini–mesleki kökene dayanan Ahilik geleneği ve Çarşı kültürü bağlamında bugüne dair etkileri araştırılmıştır.

Üçüncü aşama ise gerek yazılı–çizili, görsel ve sözlü kaynaklar gerekse morfolojik araştırma sonuçları ile Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanın kullanıcı kitlesi–ziyaretçiler ve mülk sahipleri–kiracılar açısından ortaya konulan mekânsal ve

işlevsel sorunlarına ilişkin görüş ve önerilerin değerlendirilmesidir. Bu çerçevede; Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanının mekânsal ve işlevsel bağlamda güçlü yönleri, zayıf yönleri ile fırsat ve risk durumu SWOT Analizi yoluyla değerlendirilmiştir.

Dördüncü aşama, gerek yazılı–çizili, görsel ve sözlü kaynaklar gerekse mekânsal ve işlevsel kimlik analizler ile SWOT analizi bulguları ile elde edilen sonuçların ***mekânsal, işlevsel/sektörel, sosyo–kültürel*** ve ***kurumsal*** önerilere dönüştürülmesidir. Bu öneriler, Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanının geleceğe yönelik koruma–geliştirme stratejilerinin belirlenmesi açısından önemli görülmelidir. Yapılan değerlendirme ile geleceğe yönelik olası mekânsal ve işlevsel bağlamda gelişme potansiyel kaynak ve değerleri ile olası risk konu ve alanlarının tespit edilmesi ve sorunların çözümü ile gelişme alternatiflerine yönelik öneriler sunulması hedeflenmiştir.

1.5 Temel Kavramlar

Arkeolojik Sit Alanı

İlgili Mevzuat açısından bakılırsa, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun **05.11.1999** tarih ve **658** sayılı İlke Kararı uyarınca; "*İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlar"* olarak tanımlandığı görülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlke Kararı 1999).

Arkeolojik sit alanları, taşıdıkları önem ve özelliklerinin yanı sıra, alanda uygulanacak koruma ve kullanma koşullarına ilişkin kısıtlamalar bağlamında üç kategoriye ayrılmıştır. Buna göre; **Birinci Derece Arkeolojik Sit Alanları**, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanları olarak tarif edilmektedir. **İkinci Derece Arkeolojik Sit Alanları**, korunması gereken, ancak koruma ve kullanma koşulları koruma kurulları tarafından belirlenecek, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır. **Üçüncü Derece Sit Alanları** ise koruma–kullanma kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek arkeolojik alanlardır.

Diğer taraftan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun **15.04.2005** tarih ve **702** sayılı İlke Kararı uyarınca; "*arkeolojik sit alanları ile birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanlar kentsel arkeolojik sit alanları*" olarak tanımlanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlke Kararı 2005).

Kentsel Arkeolojik Sit Alanları; arkeolojik değerlerin bilimsel yöntemlerle açığa çıkarılması, onarılması ve sergilenmesi işlemlerinin esas alınarak sağlıklı ve kapsamlı arkeolojik envanter temeline dayalı öz gerekli bütün ölçeklerdeki planlama çalışmaları yapılması, altyapı çalışmalarında kültür katmanlarının korunması, doku–yapı ölçeğinde cephe–gabari esaslı düzenlemeler ile uyumlu mekânsal ve işlevsel kullanım kararlarının alınması gerekli alanlar niteliği taşımaktadır.

Tarihi Çevre–Tarihsel Kentsel Alanı

Tarihi çevre kavramının kökenlerinin Roma döneminde dek uzandığını söylemek mümkündür. Nitekim Roma döneminde tarihsel eserlerin ya da anıtsal yapıların korunmasına yönelik tedbirler alındığı bilinmektedir. Bu konuda Romalı mimar Vitrivius, ***Mimarlık Üzerine On Kitap*** adlı eserinde yeni bir eser inşa ederken eski eserin korunması gerekliliği fikrini ortaya koyması önemlidir. Nitekim Romalı İmparatorlar Yunan ve Roma çağlarına ait eski eserlerin korunmasına dair hüküm ve emirler yayınlamıştır. Ancak, tarihi çevre ve korunması konusundaki somut gerek bilimsel gerekse hukuksal–kurumsal düzenlemelerin, on dokuzuncu yüzyıl son çeyreğinden itibaren somutlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu dönemde eş zamanlı olarak başta İtalya olmak üzere Fransa, İngiltere ve Yunanistan gibi ülkelerde koruma yasalarının oluşturulduğu görülmektedir. Ancak, tarihi çevre ve koruma konusunu akademik–bilimsel temelde ele alan yöntem ve yaklaşımlar ise yirminci yüzyılda kuramlaştırılmıştır (Ahunbay 1996, Erder 2007).

Bu açıdan bakılırsa, 1933 yılında gerçekleştirilen Uluslararası Çağdaş Mimarlar Kongresinde Atina Tüzüğü ya da *Carta Del Restauro* olarak anılan restorasyon konusunu gündeme alan ilk koruma tüzüğü olarak kabul edilebilir. Tüzük metnine göre ***"****koruma olgusunun kamu yararı kavramı"* ile ilişkilendirilmesi, *"güzel mimarinin korunması fikrinin benimsenmesi"* konularına ilişkin ilkeler belirlenmiştir. Tarihsel süreçte koruma olgusunun tarihi çevre kavramı ile ilişkilendirilerek bütünleşik bir yaklaşım ile ele alınmasının ise 1964 tarihli Venedik Tüzüğü ile somutlaştırıldığı söylenebilir. Burada temel hedef; koruma kavramının

tarihsel çevre eşliğinde değerlendirilerek, bütüncül bir yaklaşım ile ele alınması ve kentsel yaşam ile bütünleştirilmesi çabası olarak görülmelidir. Dolayısıyla, müzecilik anlayışından işlevsel koruma anlayışına geçiş olarak görülmektedir.

1975 tarihli Amsterdam Bildirgesinde ise tarihi çevrelerin kent bütünü ile birlikte ele alınması bağlamında bütünleşik koruma yaklaşımının benimsenmesi ile tarihi çevrelerin gündelik yaşam ile bütünleştirilmesi ve bütüncül bakış açısı eşliğinde ele alınması gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Amsterdam Bildirgesi 1975).

Buraya kadar yapılan tarihsel sürece ilişkin kavramsal–kuramsal gelişmeler ve hukuksal düzenlemeler bağlamında ***tarihi çevre*** kavramı için bir tanımlama yapılırsa; geniş anlamı ile kültürel gelişme sürecinde tarihi, mimari, arkeolojik ve estetik–sanatsal nitelikleri ile belirli bir döneme ilişkin bilgi birikimi sunan kendine özgü mekânsal karakteristik ve işlevsel kimlik değerine sahip kent parçaları olarak tanımlanabilir. Bu nitelikleri ile tarihsel geçmiş, sosyal–kültürel yaşam ve ekonomik örgütlenmeler bağlamında geçmiş kültür birikiminin gelecek kuşaklara aktarılması bakımından kültürel kaynak alanları olarak görülmelidir. Dolayısıyla, kültür varlıkları, ören yerleri, arkeolojik, kentsel ya da kentsel arkeolojik sit alanlarını tarihi çevre olarak ifade etmek mümkündür (Ahunbay 1996, Kuban 2000, Bademli 2006).

Kentsel alanlar söz konusu olduğunda, tarihi çevre kavramını, alansal bütünlük–süreklilik olgusu bağlamında, tarihi kentler ve tarihi kent parçaları olmak üzere kategorize edebilmek mümkündür. Bu kategori içinde; *Beypazarı*, *Safranbolu*, *Birgi* gibi yerleşmeler tarihi kentlere örnek olarak verilebilir. Diğer taraftan, *İstanbul–Tarihi Yarımada*, *İzmir–Kemeraltı tarihi kent merkezi*, *Ankara–Hacı Bayram tarihi kent merkezi, Ankara–Hamamönü Mahallesi, Antalya–Kaleiçi* ise kent parçaları olarak örneklendirilebilir (Şekil 1.2-1.5).

Tarihi çevreler, tarihi kent ya da tarihi kent parçaları bağlamında mekânsal ve işlevsel karakteristik bakımından değerlendirilirse, iki başlıkta ele alınabilir. Birincisi, yapı malzemesi–yapım tekniği ve fiziksel öznitelikler bakımından belirli bir döneme ilişkin tipolojik özellik gösteren sivil mimarlık eserleri ve anıtsal kamusal hizmet yapıları eşliğinde biçimlenen konut ve konut gruplarının oluşturduğu geleneksel konut alanlarıdır. İkincisi ise, çarşı–arasta–bedesten, han–kervansaray vb. yapısal ögeler ile kurgulanmış geleneksel zanaat–ticaret faaliyetlerinde uzmanlaşmış tarihi ticaret alanları işlevindeki tarihi kent merkezleridir.

Şekil 1.2: Tarihi çevre; Safranbolu tarihsel kenti (Safranbolu Belediyesi Arşivi erişim tarihi: 20.09.2017)

Şekil 1.3: Tarihi çevre; Birgi tarihsel kenti (Ödemiş Belediyesi Arşivi erişim tarihi: 20.09.2017)

Şekil 1.4: Tarihi çevre; İzmir Kemeraltı tarihi kent merkezi (Konak Belediyesi Arşivi erişim tarihi: 20.09.2017)

Şekil 1.5: Tarihi çevre; Ankara- Hamamönü tarihi mahallesi (Altındağ Belediyesi Arşivi erişim tarihi: 20.09.2017)

Kentsel Morfoloji ve Morfolojik Analiz

Kentsel morfoloji; kentlerin fiziksel dokusunu tanımlayan biçimsel ve yapısal öğelerin bir araya geliş koşulları ile dokudaki oluşum–değişim ve başkalaşıma neden olan süreçlerin ve aktörlerin incelenmesi' olarak tanımlanabilir. Daha açık bir ifadeyle, kentsel yerleşmelerin tarihsel gelişim sürecinde kırılma noktaları bağlamında mekânsal ve işlevsel arka planında ortaya çıkan değişim–dönüşüm süreçlerinin ve etkilerinin irdelenmesi olarak ifade edilebilir (Moudon 1997, Levy 1999, Olivieira 2016).

Kentsel morfolojinin temel ilgi alanları, mekân ve yapı tipleri, kentsel formun oluşum ve değişim biçimi ile tarihsel evrimi, mimari tipoloji, algı–kent formu ilişkisi, kentsel mekân yönetimi olarak sıralanabilir (Moudon 1997, Levy 1999).

Morfolojik analiz yöntemi ise farklı ülkelerde, farklı bakış açıklarıyla yapılan kent morfoloji çalışmalarının yaklaşık yirminci yüzyılın başından bugüne süregeldiği bilinmektedir. Bu çalışmaların, sosyal–kültürel, ekonomik ve politik olguların kentsel–mekânsal değişim–dönüşüm süreçleri üzerindeki etkilerinin açıklanabilmesi üzerine odaklandığı söylenebilir. Morfolojik analiz yöntemi ile zaman içinde doğal afetler, artan nüfus–göç sorunsalı, ekonomik ve politik kaygılar gibi olgulara dayalı değişen–dönüşen mekânlar ile kentsel kimlikler açıklanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, kentsel mekânları oluşturan kentsel ögeler ve dokular ile soyut ve somut kültürel değerler eşliğinde kentsel gelişme sürecinin dinamikleri ile kent formunun evrim süreci üzerine yaklaşımlar üretilmektedir (Moudon 1997, Olivieira 2016)

Kentsel morfoloji çalışmaları incelenirse; tarih, coğrafya, mimarlık, kent planlama, kentsel tasarım, peyzaj mimarlığı, arkeoloji, sanat tarihi olmak üzere farklı disiplinleri kapsadığı söylenebilir. Bu noktada, özellikle kent planlama literatürü incelenirse, morfoloji çalışmalarının ağırlıklı olarak tarihsel süreçte kentsel dokuların değişim analizi ile kent formunun çözümlenmesi bağlamında mekân dizimi ve morfolojik analiz (doku ve yapı tipolojileri) konularına yöneldiği görülür (Bilsel 2015). Bu noktada, 2014 yılında kurulan Türkiye Kent Morfoloji Ağı, Türkiye'de kent morfolojisi alanında çalışma yapan araştırmacıların bir araya getirilmesi, kentsel morfoloji konusunda etkinlik ve organizasyonlar gerçekleştirilmesi ve akademik çalışmaların derlenmesi yoluyla kurumsal kimlik oluşturulması bakımından önemlidir.

1.6 Özgün Değer

Özgün değer kavramı; akademik çalışmalar için bilimsel nitelik değeri olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla, özgün değer kavramını ilgili bilimsel literatüre kavramsal, kuramsal ve yöntem düzeyinde sunabileceği–katabileceği yenilik ile farkındalık/bilinirlik sağlanması ya da var olan eksiklik veya soruna ilişkin çözüm önerileri sunması olarak tanımlamak mümkündür.

Bu açıklamalar bağlamında bakılırsa; tez çalışmasının özgün değeri, tarihsel ve kültürel geçmişe ilişkin değeri olmakla birlikte tarihi çevre koruma bağlamında akademik–bilimsel düzeyde yeterli çalışma ve araştırmalara konu edilmemiş olan Denizli kentinde Kaleiçi olarak bilinen tarihsel kentsel alanın morfolojik analizler ile birlikte ele alınmasıdır. Ayrıca mevcut sorunsal ile geleceğe yönelik koruma–geliştirme stratejilerinin belirlenmesi olarak ifade edilebilir. Bu açıdan bilinen bir bilimsel araştırma yönteminin, mekânsal karakteristik ve işlevsel kimlik açısından kendine özgü olmakla birlikte, az bilinen bir tarihsel kentsel alana uygulanması olarak görmek mümkündür.

Nitekim Kaleiçi örneklem alanı bağlamında bir sorgulama yapılırsa, tarihsel kentsel alanlar üzerine özellikle **Antalya–Kaleiçi** ya da **Edirne–Kaleiçi** veya **Ankara–Kaleiçi** gibi ulusal düzeyde tanınırlık–bilinirlik potansiyeli yüksek tarihi çevreler üzerine akademik çalışmaların varlığı bilinmektedir. Bu yönüyle bakılırsa, bu tez çalışmasının örneklem alan olarak belirlediği Denizli–Kaleiçi, bilinen örneklerin aksine az bilinen ve üzerinde akademik–bilimsel düzeyde derinlemesine tartışmaların yapılmadığı bir tarihsel çevre olduğu söylenebilir.

Nitekim YÖK Ulusal Tezler Veri tabanında "Kaleiçi" anahtar kelimesi ile yapılan taramada, farklı bilim dallarında toplam 32 (otuz iki) tez kaydı bulunmuştur. Bu kayıtlardan, 27 (yirmi yedi) tez çalışması Mimarlık–Şehir ve Bölge Planlama bilim alanında olup 19 (on dokuz) çalışma Mimarlık bilim alanında, 8 (sekiz) çalışma ise Şehir ve Bölge Planlama bilim alanında yapılmıştır. Örneklem alan olarak ***"Kaleiçi"*** konusu temel alan çalışmalar irdelenirse, ***Antalya–Kaleiçi*** 13 (on üç) tez çalışmasına, ***Edirne–Kaleiçi*** 8 (sekiz) tez çalışmasına, ***Ankara–Kaleiçi*** ve ***Alanya–Kaleiçi*** 2 (iki) tez çalışmasına, ***Gazi Mağusa–Kaleiçi*** ile ***Silivri–Kaleiçi*** ise 1 (bir) tez çalışmasına konu edildiği görülmektedir (Tablo 1.1).

Tablo 1.1: Kaleiçi Konusunda Yapılmış Lisansüstü Akademik Çalışmalar

Tez adı	Yıl	Uzmanlık alanı	Uzmanlık düzeyi
Edirne–Kaleiçi'ndeki tarihsel konutların korunma ve kullanım olanakları açısından değerlendirilmesi	1990	*Mimarlık*	Doktora
Ankara Kalesi ve Kaleiçi yerleşim dokusunun korunabilmesi amacıyla bir yöntem araştırması	2000	*Mimarlık*	Doktora
Edirne–Kaleiçi bağlamında eski kent mekânlarında bina tasarımlarına esas olacak verilerin saptanmasına yönelik bir yöntem	2000	*Mimarlık*	Doktora
Konut alanları yer seçiminde sosyal yapının rolünün saptanmasına ilişkin sistematik bir yaklaşım: Edirne Kaleiçi, Kale dışı ve yeni yerleşme alanları örneği	2006	*Mimarlık*	Doktora
Antalya–Kaleiçi tarihi doku araştırması koruma ve restorasyon önerileri	1988	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Edirne Kaleiçi geleneksel konutlarında plan ve cephe analizi	1990	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Antalya-Kaleiçi yapılarının günümüzdeki durumu	1991	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Edirne Kaleiçi geleneksel konutlarında merdiven tasarım ve konstrüksiyonun incelenmesi	1992	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Antalya Kaleiçi'nde Hakkı Misistreli Evi ve Tekeli Evi restorasyon projeleri	1996	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Antalya Kaleiçi, Balıkpazarı Meydanı koruma amaçlı kentsel tasarım projesi	1996	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Antalya Kaleiçi'nde Yenikapı Gavur Hamamı restorasyon projesi	1997	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Edirne Kaleiçi evlerinin dış duvar analizi ve çevresel elementlerle etkileşiminin araştırılması	1998	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Silivri, Kaleiçi Mahallesi, Çarşıkapı, Tavanlıçeşme Sokak'ta koruma değerlendirme ve çevre düzenleme projesi	2000	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Geleneksel mimaride binaların sürdürülebilir tasarım kriterleri bağlamında değerlendirilmesi Antalya Kaleiçi evleri örneği	2007	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Alanya Kaleiçi evleri	2008	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Antalya Kaleiçi yerleşiminin doğal, kültürel ve tarihi miras olarak incelenmesi ve alanın turizm açısından sürdürülebilir kullanımı	2009	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Edirne Kaleiçi bölgesindeki evlerin ekolojik verilerinin analizi	2012	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Ankara Kaleiçi Dürdane Özkan Evi restorasyon önerisi	2014	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Antalya Kaleiçi Ömer Lütfü Lülü Konağı restorasyon projesi	2015	*Mimarlık*	Yüksek Lisans
Gazimağusa Kaleiçi'nin tarihsel süreç içindeki kentsel gelişimi ve değişimi	2006	*Şehir ve Bölge Planlama*	Doktora
Antalya Kaleiçi'nin yeniden yapılandırılma süreci ve paydaşların rolü	2013	*Şehir ve Bölge Planlama*	Doktora
Eski kent dokularında kentsel çevre çözümlemesi ve Antalya–Kaleiçi ve Kaş eski kent dokularında kentsel karakteri belirleyen ögelerin tanımlanması	1988	*Şehir ve Bölge Planlama*	Yüksek Lisans
Edirne Kaleiçi Bölgesi koruma planı için bir tasarım rehberi önerisi	1992	*Şehir ve Bölge Planlama*	Yüksek Lisans
Antalya Kaleiçi yerleşmesinin kültür dönemleri açısından kent dokuları ve koruma planlarının incelenmesi	2006	*Şehir ve Bölge Planlama*	Yüksek Lisans
Sosyal ve fiziksel çevre bağlamında koruma planları Antalya Kaleiçi örneği	2010	*Şehir ve Bölge Planlama*	Yüksek Lisans
Tarihi kent merkezlerinin planlama ve korunmasında CBS'nin rolü: Alanya Kaleiçi koruma bilgi sistemi önerisi	2011	*Şehir ve Bölge Planlama*	Yüksek Lisans

Kaynak: YÖK Ulusal Tezler Veri Tabanı https://tez.yok.gov.tr. Erişim Tarihi. 18.06.2017.

Bu tespitler eşliğinde, yerel düzeyde tarihsel kimliğine dayalı geleneksel ticaret–zanaat potansiyeli ile gerek Denizli kent merkezi ve kırsal etki alanı gerekse Aydın–Muğla–Uşak gibi komşu iller bağlamında bölgesel düzeyde tanınırlığı–bilinirliği yüksek bir ticaret alanı niteliğindeki Denizli–Kaleiçi örneğinde gerçekleştirilen bu tez çalışmasının, bugüne dek akademik–bilimsel açıdan ele alınmamış bir tarihsel alanı konu edinmesi açısından örneklem bağlamında özgün nitelik taşıdığı değerlendirilmektedir.

1.7 Beklenen Katkı ve Yaygın Etki

Bu tez çalışması; Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanında somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerinin tanımlandığı mekânsal ve işlevsel kimliğinin belgelenmesi ve güncel sorunlarının tespit edilmesi üzerine odaklanmaktadır. Tarihi çevre bağlamında Denizli–Kaleiçi çalışma alanında var olan kültürel miras değerlerinden oluşan sosyo–mekânsal altyapının gelecek kuşaklara aktarılarak, sürdürülebilir kılınmasına yönelik planlama–tasarım ve uygulama düzeyindeki koruma–geliştirme çabalarına "öncelikle müdahale konu ve alanların tespiti" bağlamında akademik–bilimsel araştırma altyapısı ve yöntem olarak farklı bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir.

Bir başka boyutu ise; gerek yerel kullanıcı ve turizm amaçlı ziyaretçi kitlesi gerekse uygulayıcılar–kurumsal yapı düzeyinde farkındalık yaratılması yoluyla Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanının var olan "tarihi çevre" niteliğinin "kentsel kimlik" ve "kent ruhu" bağlamında geliştirilerek, mekânsal–işlevsel sürekliliğinin ve saygınlığının arttırılarak, sürdürülebilir kılınmasına katkı sağlanmasıdır.

2. TARİHSEL GEÇMİŞ: MEKÂNSAL-İŞLEVSEL KİMLİK VE DEĞİŞİM SÜRECİ

2.1 Konumsal Nitelik: Tarihi Topografya ve Mekânsal Sınırlar

Denizli İli, Merkezefendi İlçesi, Saraylar Mahallesi, Bayramyeri Mevkiinde yer alan Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, savunma yeri–kale işlevinin ötesinde çevresinde konumlanan han–hamam, tekke–zaviye, camiler ve ticarethane–imalathaneler ile Denizli kentinin ilk kuruluş yeridir. Bu nitelikleri ile yerel halk arasında ekonomik işlevini vurgulayacak biçimde "Kaleiçi Çarşısı" olarak bilinmektedir.

Tarihi topografya açısından bakılırsa, Kaleiçi tarihsel kentsel alanının mekânsal karakteristik ve işlevsel kimliğinin Selçuklu dönemine dek uzandığı, bu kimliğini Osmanlı döneminde de sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Buna göre, Türk kentlerinde geleneksel çarşılarda farklı el sanatları–zanaat kolları ya da ticaret faaliyetlerinde uzmanlaşmış esnafın sıra düzeninde kurulan dükkânlardan oluştuğu göz önüne alınırsa, aynı çarşı düzeninin Kaleiçi için de geçerli olabileceği düşünülebilir (Özdeş 1998, Mortan ve Küçükerman 2011).

Bu noktada, Kaleiçi yer adı verileri incelenirse; Demirciler Caddesi, Tuhafiyeciler Sokağı, Bakırcılar Sokağı, Hasırcılar Sokağı, Çilingirler Sokağı, Yemişçiler Sokağı ve Saraçlar Geçidi gibi esnaf–zanaat sokakları tespit edilebilmektedir. Benzer olarak, Bostan Pazarı, Yoğurt Pazarı, Kestane Pazarı, Keten Pazarı, Kadınlar Pazarı, Pamuk Pazarı, Zahire Pazarı, Unpazarı Camisi gibi yer veya yapı adı verilerinden uzmanlaşmış pazarların varlığı belirlenebilir. Farklı olarak, Arasta Camisinin varlığı çarşı–pazarlara ek olarak arasta tipolojisinde açık avlulu bir çarşının varlığına işaret sayılabilir. Bu tespitler, Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde farklı esnaf–zanaatkârların kendilerine ait sokak düzeninde en az yedi (7) farklı esnaf kolunda faaliyet yürütüldüğünü, en az sekiz (8) farklı mal–ürün konusunda uzmanlaşmış pazar kurulduğunu söylemek mümkündür (Şekil 2.1).

Şekil 2.1: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: tarihi çarşı ve pazarlar (Denizli Büyükşehir Belediyesi arşivi 2016)

Kaleiçi tarihsel kentsel alanının mekânsal örgütlenme düzeni irdelenirse, tarihi kaynaklar ile Osmanlıca haritalar ile Fransız topograf tarafından çizilen 1930 yıllarına tarihlenen haritalara dayanılarak çarşı–pazar alanlarının mekânsal dağılımı üzerine bir deneme yapılabilir. Bu verilere göre, Bayramyeri bölgesine açılan Bayramyeri Kapısı'ndan itibaren kuzeye doğru uzanan Tuhafiyeciler Sokağı, Başbanbaşı Sokağı, Hasırcılar Sokağı, Yemişçiler Sokağı ve Çilingirler Sokağı yer aldığı, devamında, Arasta Camisi ve bitişiğinde –olasılıkla– Arastanın bulunduğu görülür. Diğer taraftan, Merkezefendi Caddesi izlenerek, batı–güneybatı yönünde Dörtçeşme Kapısı, Kadınlar Pazarı ile Bostan Pazarı, devamında Keten Pazarı ve Yemişçiler Sokak ile sonlandığı görülür. Doğu bölümünde ise, Demirciler Kapısı devamında Demirciler Sokağı ve Bakırcılar Sokağı ile Zahire Pazarı yer almaktadır.

Yaklaşık 5 hektar büyüklükteki Kaleiçi tarihsel kentsel alanının mekânsal veya fiziksel sınırları, tarihi sur izleri esas olmak üzere tarif edilirse; güneyinde kuzeybatı–güneydoğu yönünde uzanan Sarayköy Caddesi ve Bayramyeri Meydanı, doğusunda Çilingir Sokağı ile Bakırcılar Sokağının açıldığı güneybatı–kuzeydoğu yönünde uzanan Demirciler Caddesi ile sınırlanmaktadır. Bu sınırlar, Kuzeyde, kuzeybatı–güneydoğu yönünde uzanan Ahi Sinan Caddesi, batıda ise, güneybatı–kuzeydoğu yönünde uzanan 420. Sokak ile tamamlanmıştır (Şekil 2.2).

Şekil 2.2: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; konumsal nitelik–mekânsal sınırlar (*Google Earth veri tabanı kullanılarak hazırlanmıştır.* Erişim tarihi: 18.06.2017)

2.2 Yakın Çevre İlişkiler: Mekânsal ve İşlevsel Etkileşim

Kaleiçi ve yakın çevresinin gerek Denizli kenti ve yakın çevresi gerekse uzak ilçe ve kırsal alanlar için alış–veriş merkezi işlevini korumakla birlikte, süreç içinde özellikle mekânsal/fiziksel yapı olarak pek çok değişikliğe uğradığını söylemek mümkündür. Bu yapısal değişikliklerden en belirgin olanı; tarihsel sur kalıntılarının gerek deprem ve yangın gibi afetler gerekse koruma sürecine yerel yönetimlerin yeterli ilgi göstermemesi ya da sorumluluk üstlenmemesi nedeniyle yeni yapılaşma baskıları eşliğinde yıkılmasıdır (Şekil 2.3).

Şekil 2.3: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; eski surların yıkılması (Hasan Gönüllü Arşivi 1973-1980)

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, sahip olduğu geleneksel ticaret–zanaat ve farklı sektörlere ilişkin alışveriş alanı işlevi (gıda, giyim, ayakkabı, kuyumculuk, hediyelik eşya vb.) ile yakın çevresi için önemli bir gelişme odağı olmuş, bu işlevsel niteliği ile yakın çevresinde özellikle hizmet sektörüne yönelik faaliyetlerin gelişimini etkilemiştir.

Bu çerçevede, Kaleiçi mekânsal sınırlarının ötesinde özellikle perakende ve toptan ticaret faaliyetlerine dayalı işlevsel gelişme dinamikleri kapsamında yakın–uzak çevresindeki ana ve ara yollar boyunca geniş bir alan yayıldığı söylenebilir. Dolayısıyla, Kaleiçi'nin tarihi topografyanın biçimlendirdiği eski sur izlerinin ötesinde mekânsal ve işlevsel açıdan önemli bir etki alanına sahip olduğunu söylemek mümkündür (Şekil 2.4).

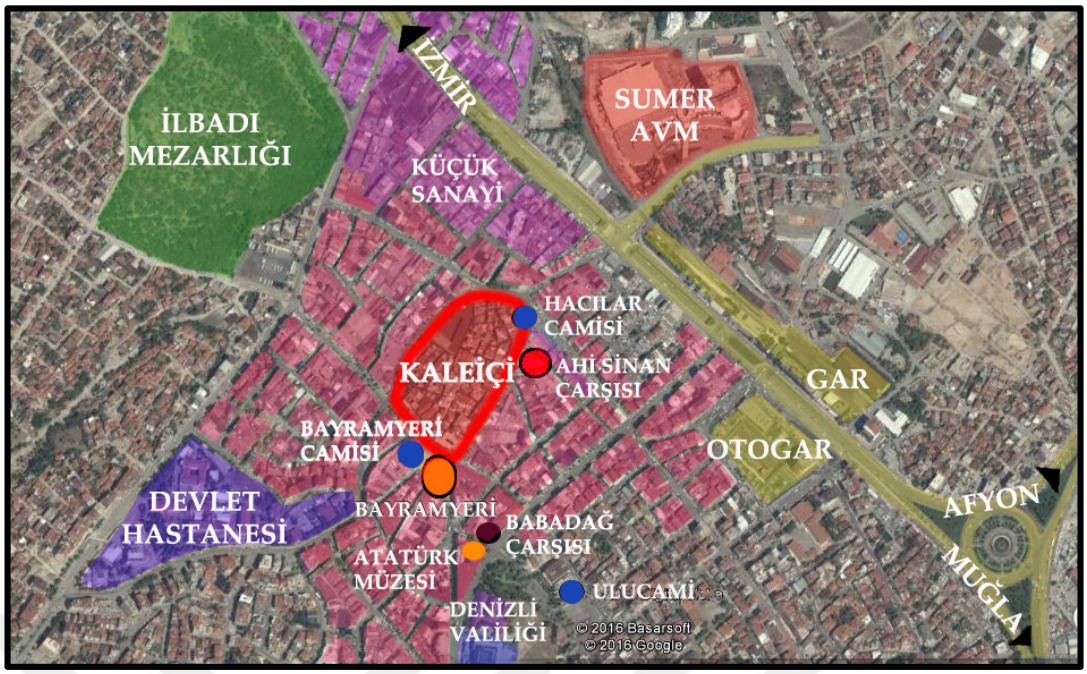

Şekil 2.4: Kaleiçi ve yakın çevre mekânsal–işlevsel ilişkiler analizi (*Google Earth veri tabanı kullanılarak hazırlanmıştır.* Erişim tarihi: 18.06.2017)

Kaleiçi tarihsel alanı, zaman- mekân ilişkileri açısından 4 ana işlevsel alt bölgeye ayrılabilir:

Birincisi, güney–güneybatı yönünde Sarayköy Caddesi ile Bayramyeri olarak bilinen yaya mekânı/meydan oluşturmakta olup **Bayramyeri Meydanı** ile bütünleşen **Bayramyeri Camisi ve Yüncüler Çarşısı**, **Yağ–Bal–Peynir Çarşısı** ve **Kasaplar Çarşısı**, devamında perakende ticaret alanları ile **Germiyan Hamamı** ve **Atatürk ve Etnografya Müzesi** ile **Denizli Valiliğine** dek uzanan yaklaşık 100 metre yarıçaplı alandır. Bu alanın devamında ise gerek tarihsel gerekse yapısal açıdan farklı nitelikte birtakım tarihsel yapıların yer aldığı görülmektedir. Bu yapılardan birisi, Germiyan–Oğlu Beyliği dönemine tarihlendirilen tarihi **Germiyan Hamamıdır**. Bir diğer yapı ise; bir dönem Halk Partisi Binası, bir dönem ise Verem Savaş Dispanseri olarak kullanılan, fiili durumda ise **Atatürk ve Etnografya Müzesi** olarak kullanılan sivil mimarlık eseri niteliğindeki tarihi yapıdır. Bu bina, Türk mimarisi ve süsleme sanatı açısından sahip olduğu tarihi ve mimari değeri ile 19. yüzyıl Türk evlerine örnek kabul edilmektedir. Nitekim Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 1977 yılında "anıt eser" olarak tescillenmiş ve koruma altına alınmıştır (Şekil 2.5-2.7).

Şekil 2.5: Kaleiçi yakın etki alanı: Bayramyeri Meydanı (Başdere Arşivi 2017)

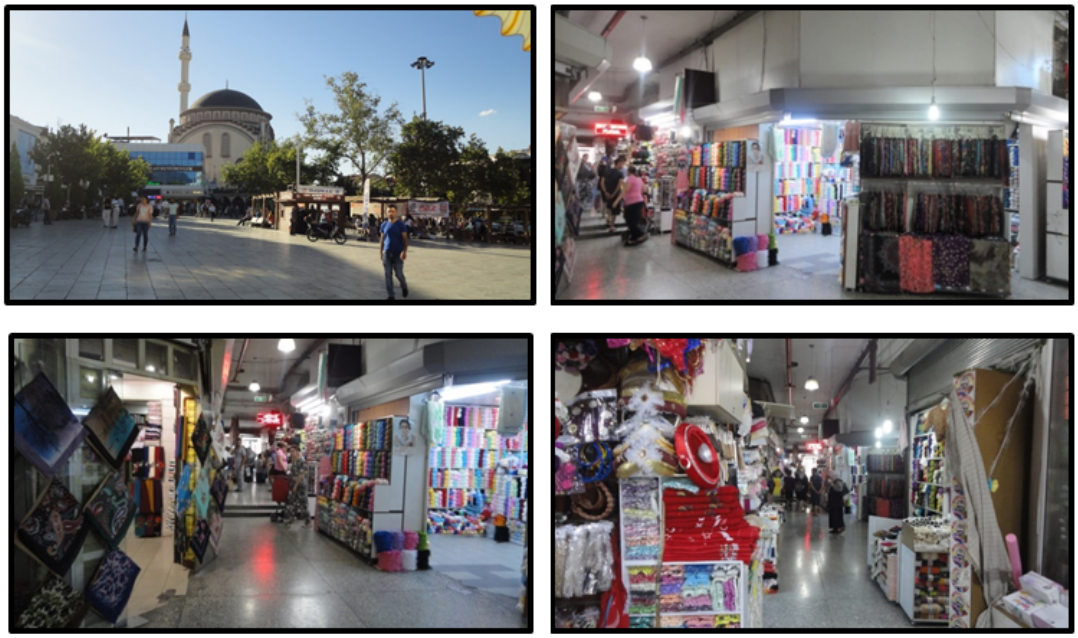

Şekil 2.6: Kaleiçi yakın etki alanı: Bayramyeri Camisi ve Yüncüler Çarşısı (Başdere Arşivi 2017)

Şekil 2.7: Kaleiçi yakın etki alanı: Yağ–Bal–Peynir Çarşısı (Başdere Arşivi 2017)

İkincisi, kuzey–kuzeydoğu yönünde topografik izleri takip ederek uzanan Ahi Sinan Caddesidir. Selçuklu döneminde Denizli'ye yerleştiği kaydedilen Ahi Sinan, kurduğu zaviye ile gerek Türk–İslam fetihlerine gerekse ticaret faaliyetlerinin gelişimine önemli katkı sunduğunu düşünmek mümkündür (Ibn Battuta 1971). Nitekim Kaleiçi yakın komşuluğunda Ahi Sinan adına vakfedilen bir vakıf ile iş hanı bulunmaktadır.

Ahi Sinan'a atfen isimlendirilen Ahi Sinan Caddesi doğu–batı yönünde uzanmakta olup, batıda İlbadı Mezarlığı, doğuda ise Gazi Mustafa Kemal Bulvarı (eski İstasyon Caddesi) ile sonlanmaktadır. Ahi Sinan Caddesi boyunca perakende ve toptan ticarete dayalı –özellikle inşaat malzemeleri– iş kollarının yayıldığı, devamında ise Küçük Sanayi alanlarının konumlandığı görülmektedir. İlbadı Mezarlığı ise Denizli kent tarihi ve kent belleği açısından önemli bir kültürel kaynak alanı niteliğinde olup kentin en eski yerleşim alanlarını çevrelemektedir. Nitekim İlbadı Mezarlığında güncel arkeolojik araştırmalar devam etmektedir.

Üçüncüsü, doğu–güneydoğu yönünde sur izlerini takip ederek, Bayramyerinden güney–kuzey yönünde azalan eğimle ulaşan Ahi Sinan Caddesine ulaşan Demirciler Caddesidir. Demirciler Caddesi ve bağlı ara sokaklarda, Kaleiçi ile işlevsel açıdan benzerlik gösteren toptan ve perakende ticaret alanlarının geliştiği gözlemlenmektedir. Bayramyerinden başlayarak, Kaleiçi doğu–güneydoğu sınırı boyunca uzanan Demirciler Caddesi (bir bölümü Bakırcılar Caddesi olarak da anılır), devamında eski Sümerbank Basma Sanayi Fabrika Alanı üzerinde inşa edilen Sümer Park AVM ve Denizli İstasyonu ile sonlanmaktadır.

Dördüncüsü, batı–kuzeybatı yönünde uzanan 420. Sokak olup Sarayköy Caddesi ile Ahi Sinan Caddesini birbirine bağlamaktadır. Sokak boyunca, eski sur izleri üzerinde marangoz atölyelerinin kümelendiği, ancak, son dönemde, gerçekleştirilen yeşil alan düzenleme projeleri ile marangoz atölyelerinin kaldırılarak, eski sur izlerinin bir bölümünün sergilenmek üzere ortaya çıkarıldığı görülmektedir (Şekil 2.8–2.10).

Şekil 2.8: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: eski sur izleri ve marangoz atölyeleri (Denizli Arkeoloji Müzesi Arşivi 1991)

Şekil 2.9: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: eski sur izleri çevre düzenleme projesi (Denizli Büyükşehir Belediyesi Arşivi 2016)

Şekil 2.10: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: günümüzdeki durum (Başdere Arşivi 2016)

Kaleiçi tarihsel kentsel alanının uzak etki bölgesi için; mekânsal ve işlevsel süreklilik bağlamında yaklaşık 250–300 metre yarıçaplı yaya erişme alanından bahsetmek mümkündür. Bu manada, Kaleiçi ile işlevsel bütünlük taşıyan en önemli yapılardan biri, yaklaşık 250 metre güneydoğuda konumlanmış geleneksel el sanatları ürünleri alım–satımı yapılan Babadağlılar Çarşısıdır. Babadağlılar Çarşısı[1] gerek yerel sermayenin bir araya getirilerek örgütlenmesi gerekse mimari bağlamda Denizli kenti için sembolik bir yapı niteliğindedir. Mimar Cengiz Bektaş tarafından bir rampa çevresinde dizilen ticaret birimleri biçiminde tasarlanan yapı, 1976 yılında tamamlanmıştır. Bir diğer önemli çarşı yapısı ise, Kaleiçi tarihsel kentsel alanının yaklaşık 150 metre güneyindeki Bayramyeri Meydanına açılan sokak üzerinde bulunan, 1991 yılında hizmete açılan hazır giyim–konfeksiyon sektörü ağırlıklı hizmet sunan Köseoğlu Çarşısı olarak bilinen yapıdır (Şekil 2.11–2.12).

Şekil 2.11: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı uzak etki alanı: Babadağlılar Çarşısı (Başdere Arşivi 2017)

[1] Babadağlılar Çarşısının sektörel değerlendirmesi için bakınız: İrmiş, Ayşe, Akça, Bilge, Çoban, Hatice ve Sarıkaya, Mehtap (2014). "Topluluk Girişimciliği: Denizli Babadağlılar Çarşısı Örneği", *Internation Conference on Eurasian Economies* (1–3 Temmuz 2014), 853–861, Beykent Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
Mimari değerlendirmesi için bakınız: Bektaş, Cengiz (1976). "Denizli'de Son On Yılda Gerçekleştirilen Yapılardan Beşinin Öyküsü, *Mimarlık Dergisi*, 76/3, 115–128.

Şekil 2.12: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı uzak etki alanı: Köseoğlu Çarşısı (Başdere Arşivi 2017)

Diğer önemli tarihsel yapı ise yaklaşık 250 metre güneydoğuda, Babadağlılar Çarşısı karşısında yer alan –bugün için var olmayan– Kaleiçi–Meydan–Hamam–Cami kurgusu ile Türk kent kimliğini tanımlayan, Selçuklu dönemine tarihlendirilen **Denizli Ulu camisidir**. Ancak, kent belleği için önemli bir rolü olan Ulucami, 2002 yılında yıktırılarak, hemen yakınında daha kapasiteli yeni bir cami yapılmıştır (Şekil 2.13).

Bu bölgedeki diğer bir önemli tarihsel yapı ise, 1939 yılında mimar Selçuk MİLAR tarafından tasarlanan, bu niteliği ile erken Cumhuriyet dönemi yapıları arasında sayılan 1957 tarihli Denizli Kız Meslek Lisesi'dir. 2010 yılında yeni Valilik Binası inşaatı sürecinde ana binası yıkılmış, ancak atölyeler varlığını korumuştur. Bu yapıların komşuluğunda yer Denizli Valilik binası ise "*Denizli Hükümet Konağı Mimari Projesi ve Yakın Çevresi Kentsel Tasarım Projesi*" kapsamında 2009 yılında açılan serbest, ulusal ve tek kademeli bir yarışma projesi[2] ile üretilmiştir (Şekil 2.14).

[2] Önal, Feride (2010). *Denizli Hükümet Konağı Mimari Projesi ve Yakın Çevresi Kentsel Tasarım Projesi Ulusal Proje Yarışması*, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.

Şekil 2.13: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı uzak etki alanı: Ulucami (eski–yeni) (Denizli Haber Arşivi 2012 ve Başdere Arşivi 2017)

Şekil 2.14: Kaleiçi Tarihsel kentsel alanı uzak etki alanı: Taş Atölyeler ve Valilik binası (Başdere Arşivi 2017)

2.3 Yasal Çerçeve ve Kültürel Miras Değerleri

Kaleiçi tarihsel kentsel alanının, tescil işlemine konu edilmesi ve koruma altına alınması, **İzmir 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'**nun **24.07.1991** tarih ve **2090** sayılı **Kararı** ile olmuştur (Koruma Kurulu Kararı 1991). Bu karara göre, Denizli İli, Merkez İlçesi, Saraylar Mahallesi, Kaleiçi Mevkiinde yer alan Kaleiçi surlarının *–Kale duvarının içinden itibaren 5 (beş), dışından ise plan üzerinde işaretlendiği biçimde olmak üzere–* çevrelediği alan **Birinci Derece Arkeolojik Sit Alanı** olarak tescillenmiştir (Şekil 2.15).

Bu karardan yaklaşık 10 yıl sonrasında, **İzmir 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 13.08.2007** tarih ve **1053** sayılı **Kararı** ile Kaleiçi Mevkiinde 168 Ada–4 Parselde bulunan **Arasta Camisi**, Kaleiçi Mevkii 188 Ada–1 Parselde yer alan **Un Pazarı Camisi,** *"Anıt Eser"* olarak tescil edilirken, Kaleiçi Mevkii, Dört Çeşme Sokak 213–214 Adalar arasında yer alan çevre genişliği yaklaşık 5,00 metre olan **Çınar Ağacı** da *"Anıt Ağaç"* olarak tescil edilmiştir.

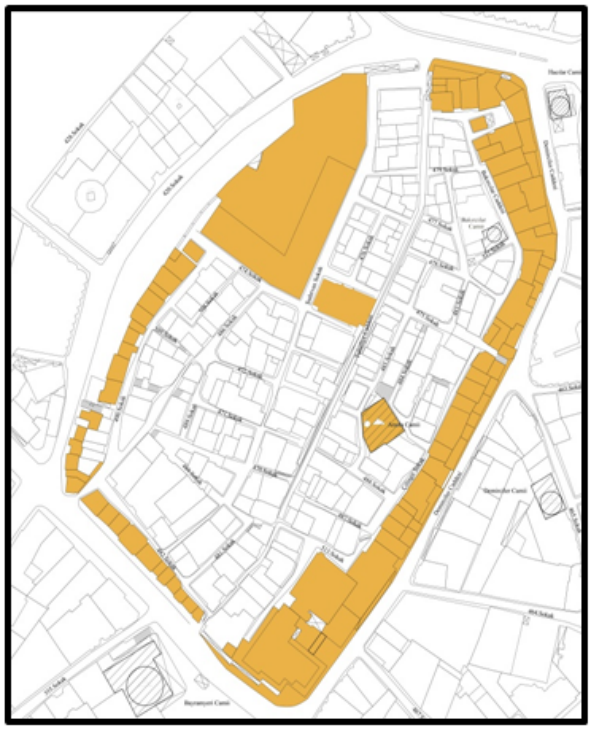

Unpazarı Camisi

Arasta Camisi

Şekil 2.15: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: anıtsal-kamusal hizmet yapıları (Denizli Arkeoloji Müzesi Arşivi 1991)

2.4 Mekânsal ve İşlevsel Gelişim–Değişim Süreci:

2.4.1 İlk Kuruluş: Bizans–Selçuklu–İnançoğulları Dönemi

Kaleiçi tarihsel alanın mekânsal kuruluşu üzerine sosyo–mekânsal bağlamda içsel ve dışsal dinamiklere dayanan iki (2) farklı tartışma olduğunu söylemek mümkündür.

Birincisi, tarihsel geçmişi Yunan–Roma dönemlerine dek uzanan dokumacılık merkezi işlevindeki Laodikeia antik kentinin özellikle depremler ve fetihler sürecinde tahrip olması dayalı olarak terk edilerek, yerli halkının yaklaşık 5,00 km güneyde sulak bir arazi niteliğindeki bugünkü Kaleiçi bölgesine gelip yerleştiğine ilişkindir. Nitekim M.S. 7. yüzyılda Laodikeia antik kentinde jeolojik yapısı sebebi ile çok sık yaşanan depremlerin, yerli halkın günümüzde Kaleiçi olarak bilinen bölgeye taşıması ve Denizli kentinin kurulmasında etkili olduğu kaydedilmektedir (Tanyeli 1990).

Ancak, Denizli kentinin mekânsal gelişim–kuruluş sürecinde etkili unsurun esas itibarıyla askeri–stratejik gerekliliklere dayandırmak olanaklıdır. Buna göre, Laodikeia kentinin tehditlere açık Lykos Ovasında tamamen savunmasız kalarak, tahrip edilmesi sürecinde, yerli halkın görece eğimli–korunaklı olan bölge niteliğindeki Kaleiçi bölgesine taşındığı düşünülmektedir.

Bizans kroniklerinde, Türk fethi öncesinde tahrip edilen Laodikeia kentinin, Selçuklu fethi öncesinde birkaç tepe üzerinde dağılmış kırsal karakterli birkaç yerleşmelerden oluştuğunu ilişkin kayıtlar, bu düşünceyi desteklemektedir (Khonaites 1995). Nitekim bu yerleşmelerin, olasılıkla bugünkü Kaleiçi bölgesi ağırlıklı olmak üzere Hisarköy ve Asartepe yerleşimleri olduğunu ileri sürülmektedir (Akça 1937, Tanyeli 1990, Şimşek 2007).

İkincisi ise; Anadolu'nun fetih sürecinde Selçuklu Türkleri tarafından Bizans topraklarına yapılacak akınlar için bir Uç–sınır kenti olarak kurularak, süreç içinde Ahi örgütlenmeleri yoluyla geliştiğine ilişkindir. Bu noktada, temel dayanak, Selçuklu Emiri Karasungur tarafından Kaleiçi surlarının yaptırıldığına ilişkin kale kitabesinin varlığı, Kaleiçi bölgesinin Türk döneminde iskân edildiğini düşündürmektedir (Baykara 1969, Gökçe 2000, Özçelik 2006).

Arkeolojik–mimari buluntulara bakılırsa, Kaleiçi yakın komşuluğunda yer alan meydan alanı işlevindeki Bayramyeri olarak bölgede yer alan, Selçuklu Emiri Seyfeddin Karasungur tarafından vakıf olarak yaptırılan tüccar hanı 1249–1250 yıllarına, aynı Emirin yaklaşık 5,00 km kuzeyde inşa ettirdiği Akhan Kervansarayı ise 1252–1256 yıllarına tarihlendirilmektedir (Planhol 1969). Bu verilere göre, Kaleiçi bölgesinin en geç 13. Yüzyıl ortasında tamamen Türkleşmiş olduğunu düşünülebilir.

Dolayısıyla, Türk fethinin ardından kalenin onarımı, Ulucami ve yanında bir çeşmenin yapımı, 1247 yılında kent dışında uzak mesafe ticaret altyapısına yönelik Akhan Kervansarayının yapımı gibi yapı faaliyetlerinin kentin gelişen ekonomik ve askeri önemine işaret sayılmalıdır (Tanyeli 1990). Bu süreçte pek çok savaşın yaşandığı Denizli ve çevresinin 1370'li yıllarda Germiyan–Oğulları Beyliği denetimine girdiği bilinmektedir. 1391 sonrasında Osmanlı Beyliği ve Germiyan–Oğulları Beyliği arasında mücadele konusu olan Denizli ve çevresi, 1429 yılında tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Baykara 2007).

Kaleiçi bölgesini sınırlandıran sur izleri ve kale kapıları irdelenirse, Kaleiçi bölgesine giriş–çıkış sağlayan dört kapı olduğu tespit edilmiştir. Bu kapıların isimlerinin Honaz, Tavas, Ayasuluğ ve Alaşehir kapıları olduğu, buna çerçevede, Denizli kentini diğer kentlere bağlayan ana yol güzergâhlarına açıldığı düşünülebilir (Baykara 2007).

Bu kapılardan Honaz Kapısı, Kaleiçi bölgesinin Türkleşme sürecinde artan nüfusunun gereksinimini karşılamak için yapılan Ulucami yönündedir. Alaşehir Kapısı, Kaleiçi bölgesinin kuzey yönünde, Ayasuluğ Kapısı batı yönündedir. Tavas Kapısı ise Kaleiçi bölgesinin güneyinde yer almakta olup Bayramyeri Meydanına açılmaktadır. Bu meydan, eski Türk kent geleneğinde toplu eğlence ve spor ya da asker manevra alanı olarak işlev üstlenen Gök Meydan niteliğindedir. Bu açıdan Tavas Kapısı, Meydan kapısı olarak da adlandırılabilir (Baykara 2007).

Öte yandan, seyahatname verileri de Kaleiçi ve yakın çevresinin üstlendiği işlevsel kimlik hakkında aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Özellikle Selçuklu dönemi sonrasında, İnançoğulları Beyliği dönemine tarihlenen seyahat anlatıları önemli bilgiler sunmaktadır.

Seyyah Ibn Battuta'nın 14. yüzyıl başında ziyaret ettiği kentin, "*domuzu bol yer*" anlamında ***Tunguzlu*** ya da ***Donguzlu*** olarak anıldığı anlaşılmaktadır. Seyahatname kayıtlarında, akarsuları bol, bölgenin en gelişmiş ve büyük kenti olduğu, Ahi Duman (Toman) ve Ahi Sinan gibi Ahi önderlerinin kent çevresinde tekkelerinin bulunduğu, Cuma Camisi ve çarşısının bulunduğu, kent yöneticisinin İnanç Bey adlı Türk Beyi olduğunun kaydedilmesi, kentin Türk–İslam kent kimliğini ortaya koyması bakımından önemlidir (Ibn Battuta 1971, Yılmaz 2010).

Aynı kayıtlarda, Türk beyi konağının Kaleiçi dışında olduğuna ilişkin kayıt ise erken Türk yerleşim döneminde Kaleiçi bölgesinin esas itibarıyla askeri ve ticari faaliyetlere ayrıldığını düşündürmektedir (Ibn Battuta 1971). Burada, Kaleiçi kuzey–kuzeydoğusunda kalan bölgenin *Saraylar* olarak anılması, olası Bey Konağının konumsal durumuna işaret olarak sayılabilir.

Kaleiçi bölgesinin ilk zamanlarda askeri–stratejik gereklilikler ile savunma ağırlıklı düşüncelerle inşa edildiği, belirli oranda bir nüfus ve yaşamsal gereksinimlere ilişkin yapısal ögelere sahip olduğu, ancak, zaman içinde askeri–

siyasal koşulların değişmesi ve savunma ihtiyacının ortadan kalkması ile yerleşim alanının Kaleiçi dışına yayıldığı düşünülebilir.

Bu yeni durumda, Kaleiçi çevresinde –olasılıkla– kentin güney–güneydoğusunda yer alan Uçancıbaşı ve Murat Dede gibi mahallelerin kurulması–gelişmesi sonucu Kaleiçi bölgesinde ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığını, süreç içinde Kaleiçi ve yakın çevresinin çarşı–pazarlar ile yerleşim alanları birlikteliğinde örgütlenmiş bir ticaret merkezine dönüştüğünü söylemek mümkündür (Şekil 2.16).

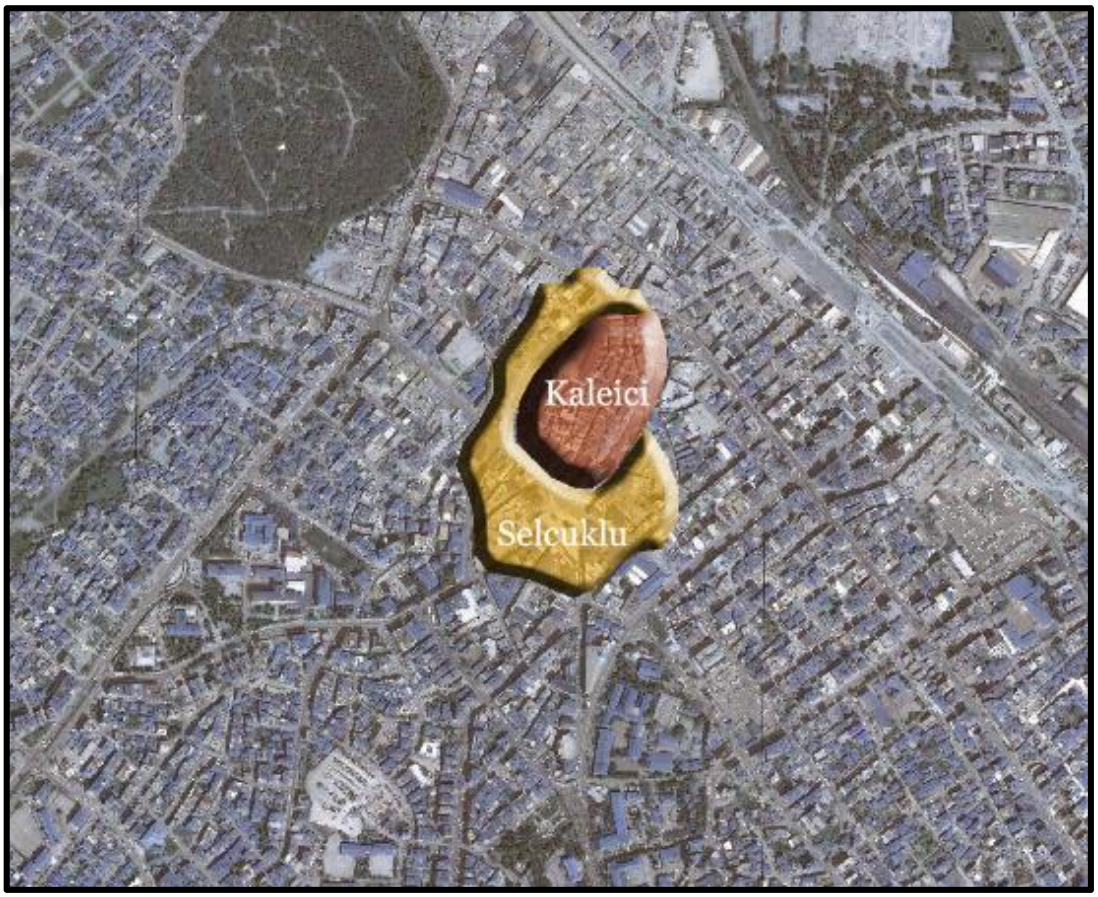

Şekil 2.16: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: Selçuklu dönemi (Özkan Arşivi 2010)

Bu noktada dini–mesleki ve askeri kökenlere dayanan ve Selçuklu döneminde varlığı bilinen Ahilik kurumunun, Kaleiçi bölgesinin ekonomik ve mekânsal altyapısının örgütlenmesinde etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim Kaleiçi bölgesinde demirciler, bakırcılar, tuhafiyeciler, kuyumcular, yorgancılar, hasırcılar, şekerciler, yemişçiler, ayakkabıcılar gibi belirli meslek gruplarının sokak ya da sıra düzeninde konumlanması, Ahilik kurumunun öngördüğü mesleki dayanışmanın gereği olarak görülebilir (Şimşek 2007, Çiftçioğlu 2007).

Bu değerlendirmelere göre, Kaleiçi tarihsel kentsel alanının Bizans egemenliğindeki Laodikeia antik kentinin terk edilmesi ile eş zamanlı olarak gerek bir kısım Hristiyan yerli halkın gerekse Selçuklu Türklerinin yerleşmesi ile kurulduğu, ancak, 13. yüzyıl ortasından itibaren tamamen Türk–İslam kenti niteliği kazandığı, özellikle Ahilik kurumunun etkisi ile ticaret kenti olarak geliştiğini söylemek mümkündür.

2.4.2 Osmanlı Dönemi

Osmanlı döneminde Denizli yöresine ilişkin ilk kayıt, Germiyan–Oğlu Beyi 2. Yakup ile Osmanlı Sultanı 2. Murad arasında 1427–28 yılında yapılan anlaşma ile Osmanlı egemenliğine girmesine ilişkindir (Tuğlacı 1985, Gökçe 2000).

Osmanlı dönemi kent merkezi düzenlemesinde cami–bedesten–imaret sistemleri, kentsel mekânların tasarımda üç önemli unsur olarak görülmektedir. Bu üç temel unsurun arasında kentsel merkezi tamamlayan diğer unsur çarşı ve pazarlar olarak ifade edilebilir. Bu yönüyle, Denizli kentinin mekânsal yapısı incelenirse; Selçuklu dönemine tarihlenen Kaleiçi bölgesi odak olmak üzere kurulan kent merkezinin, Osmanlı döneminde çarşı–pazarlar ile Ulu Cami ve Bedesten arasında uzanan sokaklar boyunca geliştiği anlaşılmaktadır (Gökçe 2000: 64-65).

Osmanlı egemenliğinin ilk dönemleri olarak 15. ve 16. yüzyıllarda; ***Lazikiye*** olarak bilinen Denizli kentinde, Kaleiçi bölgesinin ticaret faaliyetlerinin örgütlenme merkezi olarak öne çıktığı söylenebilir. Bu döneme kaynaklar irdelenirse; Kaleiçi bölgesinde yaklaşık 150 atölye ve dükkândan oluşan bir ***Bedesten*** ve iki han ile Gedik Ahmet Paşa Külliyesi için vakfedilmiş 206 dükkân bulunduğu anlaşılmaktadır (Faroqhi 2004).

Bu kayıtlara göre, Kaleiçi bölgesinin 15.–16. yüzyıllarda dükkân ve atölyeler ile bedesten ve tüccar hanlarından oluşan mekânsal–işlevsel yapısı ile imalat–zanaat faaliyetleri ile ticaret faaliyetlerine dayanan sektörel yapısı ile Denizli kentinin ticaret merkezi niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür.

16. yüzyıl ilk çeyreğine ilişkin kayıtlar irdelenirse; *–1530 tarihli Evkaf Defteri–* Kaleiçi bölgesinde yaklaşık 198 dükkân olduğu, bu dükkânlardan yaklaşık 150 adedinin Kumaşçılar Hanı olarak bilinen ***Bezistan*** içinde yaklaşık 150 dükkân

bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde, Kaleiçi çevresinde 5 adet büyük pazaryeri olduğu, 16. yüzyıl son çeyreğinde ise pazaryeri sayısının 8'e ulaştığının kaydedildiği görülür (Özçelik 2006). Bu tespitler, Kaleiçi bölgesinin 16. yüzyıl boyunca ekonomik etkinlikler açısından gelişme gösterdiğine işaret sayılmalıdır.

17. yüzyılda Kaleiçi bölgesine ilişkin iki kayıt olduğu söylenebilir. Bu kayıtlardan, birincisi Kâtip Çelebi, ikincisi ise Evliya Çelebi seyahatname izlenimleridir (Eroğlu 2007: 87–91).

17. yüzyıl ortasında, Kaleiçi bölgesinin mekânsal ve işlevsel yapısına ilişkin ilk kayıt Kâtip Çelebi'nin izlenimleridir. Buna göre, Denizli kentinin *"...diğer adıyla Lazkiye, suları çok olduğu için Denizli derler. Bu kasaba dört tarafı dağlık ve ovanın bir tarafından akarsuları çok olan, bağlık bahçelik bir yerdir ve içinde 24 mahalle, 7 cami, 5 hamam, çeşitli hanlar ile küçük bir kalesi vardır..."* biçiminde tanımladığı görülür (Anonim 1982).

17. yüzyıl son çeyreğine tarihlenen Evliye Çelebi seyahatname izlenimleri, Kaleiçi bölgesine ilişkin daha kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Seyahatname metinlerine göre; *"...kent kalesi düz yerde dörtgen şeklindedir. Hendeği yoktur. Etrafı dört bin yetmiş adımdır. Kuzeyinde Boyacılar kapısı, doğusunda çok küçük olan Semerciler kapısı, güneyinde Yenicami kapısı, batısında Bağlar kapısı olmak üzere dört kapısı vardır. Kale bir Rum yapısıdır ve içinde ev yoktur ancak dükkân sayısı çoktur. Yaklaşık 70 dükkânı olan bir Bezistan, minaresiz bir cami, bir zahire meydanı, birkaç çeşme, bir han vardır. Akşamdan sonra kimsenin olmadığı bu çarşının yer altında hazine değerinde tüccar malları olduğu için Kaleyi geceleri elli silahlı adam bekler. Kale dışında 44 mahalle, 3600 ev, 57 mihrap, 37 mescid, 7 medrese, 1 darülhadis, 7 okul, 17 tekke ve 6 hamam bulunur. Pamuk, pamuk ipliği, beyaz, ince, sadelik bezi meşhur olan kent de halkın geçim kaynağı beyaz bezdir..."* biçiminde kaydedildiği görülür (Evliya Çelebi 1985: 573).

Evliya Çelebi anlatımlarına göre, Kaleiçi bölgesinde 70 dükkândan oluşan bir ***Bezistan*** ile bir han bulunduğu, değerli mal–ürünlerin alım–satımının yapıldığı, ***Zahire Meydanı*** varlığına dayanılarak tarımsal ürünlerin depolama–pazarlaması ile ilgili birimlerin olduğunu, pamuk ve pamuk ipliği vurgusu ile dokuma sektörünün geliştiğini söylemek mümkündür.

Bu seyahat anlatılarına dayanılarak, 17. yüzyıl ortasında Kaleiçi bölgesinin mekânsal ve demografik büyüklüğüne ilişkin tahminler yapılabilir. Bu konuda yapılan bir araştırmada; kale çevresinin yaklaşık 3.000 metre olduğu kaydı esas alınarak, Kaleiçi bölgesinin yaklaşık 5,00–5,40 hektar (Ha) arasında bir alansal büyüklüğe sahip olduğu hesaplanabilir. Bu veri esas alınarak bir hesaplama yapılırsa; Kaleiçi bölgesinde yaklaşık 800 veya 1.000 ev olabileceği, dolayısıyla toplam 1.500–2000 kişi civarında bir nüfus barındırabileceği ifade edilmektedir (Baykara 2007) (Şekil 2.17).

Şekil 2.17: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: Osmanlı dönemi (15–17. Yüzyıllar) (Özkan Arşivi 2010)

18. yüzyıl ikinci yarısında (1764– 65) Denizli'yi ziyaret eden İngiliz seyyah Chandler; Kaleiçi bölgesini, **"***...kalabalık bir kapıdan geçtikleri kalenin, düzensiz taşlardan inşa edildiği, küçük hendeklerle çevrili ve şehrin en dikkat çeken unsuru olduğunu bu yönü ile de Sığacık Kalesi'ne benzediği...***"** biçiminde betimlemiştir (Tanyeli 1990). Bu betimleme; Sığacık kalesinin İzmir–Seferihisar kıyısındaki askeri tahkimat işlevi ile ilişkilendirilirse, Kaleiçi'nin ticaret merkezi işlevinin yanı sıra

güçlendirilmiş kale ve hendekleri ile askeri–stratejik işlev üstlendiğine işaret kabul edilebilir.

18. yüzyıl sonu–19. yüzyıl başı arasında Kale surları içinde; Kestane Pazarı, Çerez Pazarı, Tabaklar (Debbağlar) Pazarı, Zahire Pazarı, Bahçıvan Pazarı, Yoğurt Pazarı, Saman Pazarı, Hasır Pazarı Kestane Pazarı, Kadınlar Pazarı gibi pazarlar ile Demirciler İçi, Bakırcılar İçi gibi çeşitli zanaat birimlerini barındıran sokaklar ve Bedesten, Sürücü–Oğlu Hanı, Elhac Ömer Efendi Hanı, Camız–Oğlu Hanı ve Gazaleci Hanı gibi önemli han ve çarşılarla bütünleşmiş dönemin önde gelen ticaret merkezi konumunda olduğu anlaşılmaktadır (Darıverenli 1943, Güneş 2006).

Kaleiçi'nin merkezi bölgesinde yer aldığı kaydedilen, ancak günümüzde yeri tespit edilememiş ***Bezistan*** olarak bilinen dokuma sektöründe uzmanlaşmış kapalı çarşı içinde Dokumacılık, Çuhacılık, Keçecilik ve Hallaçlık faaliyetleri ile uğraşan meslek erbabı konumlanırken, özellikle dokumaların boyama işleminde faaliyet gösteren zanaat erbabının Kaleiçi surları dışında konumladığı anlaşılmaktadır. Nitekim Kaleiçi'nin bu bölgeye açılan kapısı Boyacılar Kapısı olarak adlandırılmıştır.

Bir başka meslek erbabı olarak deri işleme–boyama faaliyetleri ile uğraşan Debbağlar (Dericiler) ise Kaleiçi kuzeyinde su kaynaklarının bulunduğu Debbağlar Mahallesinde yerleşmiştir. Deri sektöründe su kaynağının önemi göz önüne alınırsa, Debbağlar Mahallesinin kuruluş gerekçesini anlamak mümkündür. Diğer zanaat kolları ise; Kaleiçi'nin kale kapılarına verilen isimlere dayanılarak, semercilik, demircilik, tahunculuk (susam işleme) ve mumculuk olduğu söylenebilir (Özçelik 2006).

18. yüzyıl sonuna tarihlenen Osmanlı Arşiv Belgelerine göre; 19 Kasım 1717 tarihinde meydana gelen depremin Denizli kentinde ciddi hasarlara yol açtığı kaydedilmektedir. Buna göre; dönemin padişahı Sultan III. Ahmet'e yazılan dilekçe metninde *"...18 mahalleden oluşan Denizli şehrinde 19 Kasım 1717 günü öğlen vaktinde çok şiddetli deprem olmuştur. Şehir içinde bulunan Kale ile camiler, mescitler, hanlar, hamamlar, okullar, çarşı, pazar, dükkânlar ve evler biranda tamamen yıkılmış ve sağlam hiçbir bina kalmamıştır. Deprem nedeniyle yıkıntılar arasında kalarak hayatını kaybedenlerin sayısı 6 bindir. Depremden sonra çıkan yangın nedeniyle de evlerde ki tüm mal, erzak ve eşyalar yok olmuştur..."*

biçimindeki ifadeler, kentin mekânsal kurgusunun önemli ölçüde tahrip olduğunu ortaya koymasının yanı sıra gerek kale, cami, mescit, han hamam, çarşı–pazar gibi sosyo–ekonomik ögeler gerekse 6,000 civarında oldu kaydedilen demografik veriler bağlamında gelişmişlik düzeyini göstermesi bakımından değerlidir (BOA, C.ML, 768/ 31320- 1).

19. yüzyıl ortasında gerçekleştirilen Tanzimat reformları ile birlikte özellikle ticaret ve ulaşım altyapı yatırımlarının, kentin mekânsal ve işlevsel gelişimini etkilediği anlaşılmaktadır (Avcı 2010). Bu süreçte ekonomik alanda yaşanan gelişmelerin, Kaleiçi ticaret hacmini olumlu yönde etkilediği, özellikle azınlıkların Tanzimat dönemi ile başlayan süreçte kendilerini daha güvende hissetmelerinin etkisiyle, Rumların zanaat ve ticaret, Ermenilerin tahıl ve diğer tarım ürünleri pazarlaması–satışı, Musevilerin ise sarraflık ve para piyasanın düzenlenmesinde etkin rol üstlendiği anlaşılmaktadır (İnceoğlu 1999, Güneş 2006).

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine göre [3] ; ***Çarşı–ı Kebir*** olarak adlandırılan Kaleiçi'nde 1852 yılındaki çıkan yangında 3 cami, 2 han, 150 mağaza, 2 lonca ve 825 dükkânın tamamen yandığı kaydedilmektedir. Bu kayıtlar, Kaleiçi'nin 19. yüzyıl ortasında önemli bir ticaret merkezi niteliğinde olduğunu düşündürmektedir. Nitekim döneme ilişkin seyahat anlatılarında, 19. yüzyıl sonunda Kaleiçi; surla çevrili pazar yeri, tam ortasında cami olduğu biçiminde betimlenmektedir (Sarre 1998).

Kaleiçi bölgesinin ticaret faaliyetlerinde 1888 yılında İzmir–Aydın demiryolunun ulaşıma açılması önemli bir kırılma noktası olarak görülebilir. Bu döneme dek deve kervanları ile taşınan mal–ürünlerin, demiryolu ile taşınması ve istasyon bölgesinin oluşması, kentin fiziksel altyapısında önemli gelişmelere neden olmuştur. Bu gelişmelerin en önemlisi, demiryolu–istasyon bölgesi ile kent merkezi arasında uzanan yolların genişletilmesi, istasyonu kent merkezine bağlayan İstasyon Caddesi olarak bilinen yolun açılması olarak ifade etmek mümkündür (İnceoğlu 1999, Avcı 2010).

Bu dönemde, Denizli kentinde Hükümet Konağı, Adliye Binası, Kışla ve İdadi gibi kamu yapıları ile 4 Cami, 20 Mescit, 20 Medrese, 6 Tekke ile Rum

[3] Denizli Büyükşehir Belediyesi tarafından yayınlanan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kayıtlı BOA–İ. DH.256.15758–1 numaralı 15 Temmuz 1852 tarihli belge.

Ortodoks ve Ermeni Gregoryen Kiliseleri bulunduğu kaydedilirken, **"***...duvarlarla çevrili bir çarşı...***"** ifadesi ile kentin ticaret merkezi olarak Kaleiçi bölgesinden bahsedildiği görülür (Tuğlacı 1985).

19 yüzyıldaki gelişmelerin, –özellikle demiryolunun kente gelmesi ile kent ve istasyon bölgesini bağlayan yeni caddelerin açılması, kamusal alanların şekillenmesi gibi– Kaleiçi bölgesindeki geleneksel ticaret faaliyetleri üzerindeki etkisinin, perakende ticaret dayanan yeni ticaret alanlarının surlar ile çevrelenmiş fiziksel sınırlar dışına taşma yönünde başlayan gelişme eğilimleri eşliğinde Kaleiçi surları dışında özellikle güney bölgelerinde *–Bayramyeri ve yakın çevresi–* gelişmesi biçiminde olduğunu söylemek mümkündür (Özgür ve Yavuzçehre 2008)(Şekil 2.18).

Şekil 2.18: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Osmanlı dönemi (18. ve 19. Yüzyıllar)
(*Özkan 2010* esas alınarak geliştirilmiştir.)

Ancak, 19. yüzyıl sonunda başlayan askeri–siyasal koşullardaki olumsuzluklar, devamında, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, takiben, Kurtuluş Savaşı sonrasında özellikle ekonomik alanda önemli katkısı olan azınlıkların kenti terk etmesi gibi etkenler ile kent ekonomisinin durgunlaşması, Denizli kentinin

ticaret merkezi olan Kaleiçi bölgesinin gerek fiziksel gerekse ekonomik etkinliğini olumsuz etkilediği söylenebilir.

Osmanlı döneminde Kaleiçi ile ilgili sayısal verilerin ilerleyen yıllarda Denizli'nin büyümesiyle birlikte arttığı gözlenmektedir. Bunun yanında şiddetli depremlerle yıkılarak yeniden onarılan Kale surlarının içinde yaşama alanından çok ticari kimliğin öne çıktığı ve ticari canlılığın Ahi kültürüyle desteklendiği görülmektedir. Ahi kültürünün etkisi, aynı iş kollarının bir arada konumlanıp Kale kapılarına o bölümün isminin verilmesi ile daha fazla anlaşılmaktadır. Seyyahların da bahsettiği gibi Kale ve çevresi Denizli'nin ilk yerleşim yerlerinden olup ilk zamanlarda üstlendiği yaşama alanı rolünün yanı sıra zamanla geliştirdiği ticari kimliği ile fiziki yapılaşmanın çekirdeğini oluşturmuş ve şehir planlamasında ana unsur olarak ele alınmıştır.

2.4.3 Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde Denizli kentinin özellikle dokumacılık sektörüne dayanan ekonomik yapısı, mekânsal ve ekonomik kentsel gelişim sürecinde önemli bir rol oynamakla birlikte kentin bağ–bahçeler içinde kırsal karakterde küçük ölçekli bir Anadolu kenti niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır (İnceoğlu 1999, Yavuzçehre 2011).

Cumhuriyetin erken dönemine ilişkin olarak, Kaleiçi bölgesinin mekânsal ve işlevsel kimliğine ilişkin en önemli görsel veri, Fransız topograf tarafından çizilmiş 1/200 ölçekli Kaleiçi Haritası ile 1935 yılına tarihlenen Kaleiçi–Bayramyeri fotoğraflarıdır (Şekil 2.19).

Bu harita ve fotoğraf verileri karşılaştırmalı değerlendirilirse, 20. Yüzyıl ilk çeyreğinde (1920–1935); Kaleiçi bölgesinin yaklaşık *280 metre* uzunluk ve *160 metre* genişlik olmak üzere yaya erişilebilirliğinde bir bölge olduğu söylenebilir. Devamında, Kaleiçi bölgesinin genellikle alt katları atölye ya da dükkân biçiminde 2 katlı yapı tipolojilerinden oluştuğu, ağırlıklı olarak insan ve hayvan gücüne dayalı ulaşım teknolojisine dayalı olarak ulaşım teknik altyapısının yetersiz olduğu söylenebilir.

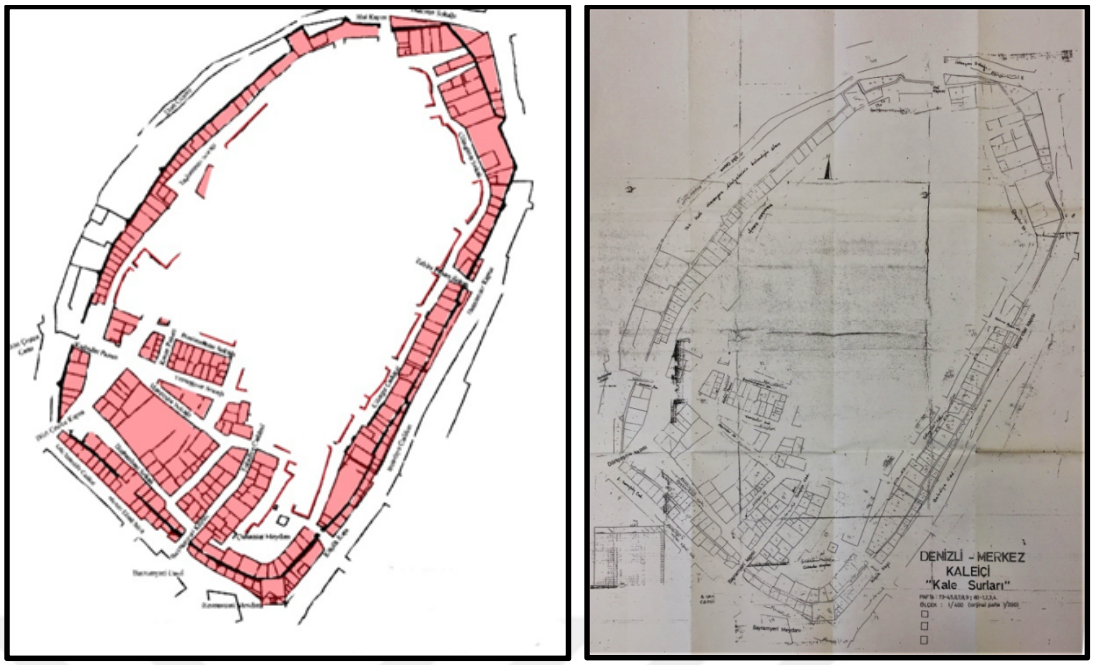

Şekil 2.19: Kaleiçi haritalama çalışması (1926–1930)

(Denizli Büyükşehir Belediyesi Arşivi 2017)

Kaleiçi Planına göre; Güneyde dükkânların kale duvarına bitişik tek sıra halinde dizildiği, Bayramyeri Kapısı ile en yoğun alışverişin yapıldığı Tuhafiyeciler, Bostanpazarı, Hasırcılar ve Yemişçiler gibi sokak–cadde adı verilerine dayanılarak, sokak düzeninde uzmanlaşmış çarşıların yer aldığı söylenebilir. Batıda, Başbanbaşı Sokağı boyunca tek sıra dükkânların devam ettiği, Kuzeyde ise Hal Kapısı ve Çilingirciler Sokağı boyunca dükkânları sıralandığı anlaşılmaktadır. Doğuda, Demirciler Kapısı ve Zahire Pazarı Sokağı yer aldığı görülmektedir. Son olarak, Kaleiçi surları dışında, Belediye Caddesi boyunca güneye doğru Küçük Kapı ve Çuhacılar Meydanı bulunduğu değerlendirilebilir (Şimşek 2006: 41).

Kaleiçi haritasında yer alan sokak–cadde ve pazar–çarşı isimleri, aynı meslek ile uğraşan esnafların dükkân sıraları ya da sokak düzeninde bir arada örgütlendiğine işaret sayılmalıdır. Bu tespitler, özellikle Türk kültüründe dini, mesleki ve askeri dayanışmaya dayanan Ahi kültürünün kentin ekonomik altyapısındaki etkisini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Erken Cumhuriyet dönemine tarihlenen fotoğraflar incelenirse, 20. Yüzyıl ilk çeyreğinde (1920–1935); Denizli'nin kent merkezi görevini üstlenen Kaleiçi sokaklarında yer alan binaların bitişik düzende konumlandığını, yapı kat yüksekliklerinin genellikle tek veya iki katlı, yapı malzemelerin de ise taş, ahşap veya kerpiç olduğu, ulaşım teknolojisi bakımından deve kervanlarının yaygın olduğu,

ticaret potansiyeline dayalı olarak yaya hareketliliğinin fazla olduğu, sokakların genişliklerinin insan ve hayvan gücüne dayalı biçimlenmiş toprak yollar niteliğinde olduğu görülmektedir (Şekil 2.20).

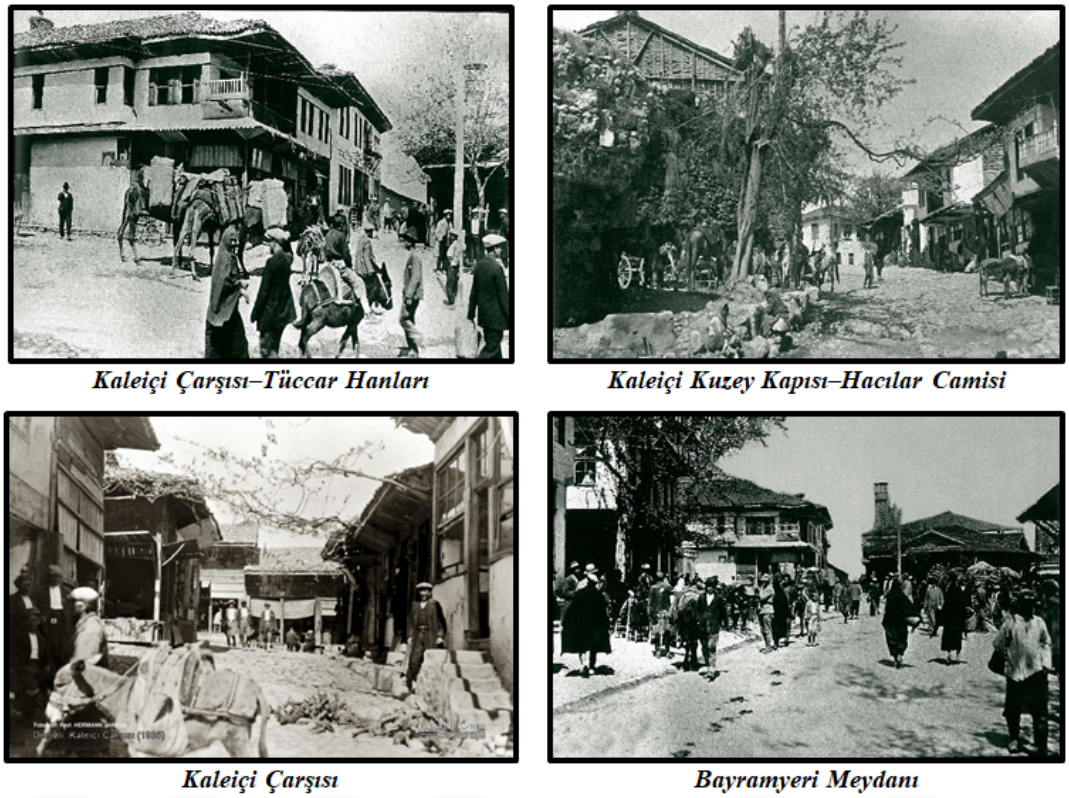

Şekil 2.20: Cumhuriyet dönemi başında Kaleiçi–Bayramyeri (1935) (Coşkun Önen Arşivi)

4 Şubat 1931 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Denizli ziyaretine ilişkin betimlemelerde; "*…plansız şekilde gelişmiş, büyükçe bir köy…*" görünümde olduğuna ilişkin tespitleri, erken Cumhuriyet döneminin genel sosyo–ekonomik sorunların kentsel yerleşmeler üzerindeki yansımalar kapsamında değerlendirmek yerinde olacaktır. Nitekim bu döneme ilişkin kayıtlar, Denizli kentindeki konutların genellikle tek katlı ahşap veya kerpiç, çarşı, pazar ve meydanların düzensiz olduğuna, Kaleiçi bölgesinin ise ortaçağ tarzında çevresi surlarla çevrili beş ayrı kapıdan girilebilen ticaret alanı niteliğinde olduğuna dikkat çekmektedir (Toker 1992).

Denizli kentinin erken Cumhuriyet dönemindeki temel işlev alanları değerlendirilirse; ağırlıklı olarak Kaleiçi bölgesi merkez olmak üzere Kaleiçi çevresinde ve özellikle güneye doğru uzanan Bayramyeri, Saraylar, Musa, Gürcan, Atalar, Delikliçınar, Çaybaşı, İstiklal, Kayalık mahallelerinden oluştuğu, Ticaret alanlarının Kaleiçi ve çevresinde yoğunlaştığı, Sanayi alanlarının ise tarıma dayalı

küçük ölçekli sanayi tesisleri niteliğindeki kereste fabrikası ile un fabrikası ve değirmenler olmak üzere münferit alanlarda gelişme gösterdiğini söylemek mümkündür (Uysal 2017).

1934 yılı ise Denizli kenti planlama tarihi bakımından önemli görülebilir. Nitekim Denizli kentinin esaslı bir imar planına göre düzenlenmesi yönünde ilk çalışmalar 1934 yılında Alman şehircilik uzmanı Profesör Hermann Jansen kentin planlanması için davet edilmesi ile ilişkilendirilebilir. Bu dönemde kenti ziyaret eden Hermann Jansen'in özellikle Kaleiçi ve Çaybaşı–Delikliçınar bölgeleri ile kent çeperlerini ve Pamukkale'yi gezerek, fotoğraflar çektiği, notlar aldığı ancak yüksek maliyet gerekçesi ile imar planının hazırlanamadığı bilinmektedir. Hermann Jansen'in Denizli'den ayrılmadan önce *"...Bu şehri hiç bozmayın olduğu gibi kalsın, başka bir yerde yeni bir şehir kurun..."* öğüdünü verdiği kaydedilmektedir (Özçelik 2006, Uysal 2017).

Hermann Jansen tarafından çekilen fotoğraflar, kentin 1930 yılındaki mekânsal ve işlevsel karakteristiği göstermesi bakımından özellikle kent tarihi çalışmaları bağlamında önemli arşiv malzemeleri olarak değerlendirilmektedir (Şekil 2.21 ve Şekil 2.22).

Hermann Jansen (sol başta) *Çaybaşı Camisi ve Çevresi*

Şekil 2.21: Hermann Jansen ve Denizli izlenimleri (1935) (Coşkun Önen Arşivi)

Şekil 2.22: Bayramyeri Meydanı–Selçuk Caddesi ve değişim süreci (CSA Vakfı Arşivi 2004, Başdere Arşivi 2017)

Devamında, kent planlama çalışmaları Bayındırlık Bakanlığına havale edilmiş, dönemin Bayındırlık ve İskân Bakanı Ali Çetinkaya tarafından 1931'de İmar Planı hazırlıklarına başlanmıştır. Ancak, bu çalışmalardan sonuç alınamadığı, plansız–denetimsiz gelişme sürecinin 1955 yılında dek devam ettiğini söylemek mümkündür. 1955 yılından sonra ise özellikle kırsal alanlardan yoğun göç hareketinin başlamasına koşut olarak imar planı yapım çalışmaları yeniden gündeme alındığı anlaşılmaktadır (Özçelik 2006, Kodal 2015).

1930'lu yıllarda Kaleiçi ve çevresine ilişkin anlatılar, Kaleiçi ve Bayramyeri bölgesinin mekânsal ve işlevsel kullanımlara yönelik çıkarımlara olanak sağlayacak niteliktedir: Bu anlatılar irdelenirse; *"...Bayramyeri Meydanı dönemin en büyük ve tek merkezi sayılmaktaydı bu merkez çevresinde Yanık Han, Dedeli Han, Şibir Hanı gibi birkaç sayılı han bulunurken, bu hanlara at, eşek, deve gibi binek ve nakil araç görevini üstlenen hayvanlar park edilirdi. Bu hayvanların kokusu sokaklarda oldukça etkili olurken bu durum 1950 yıllarında Bayramyeri ve Delikliçınar aksı boyunca sefer yapan ilk Belediye otobüsü gelene kadar devam etmiştir..."*biçimindeki ifadelerden geleneksel ticaret faaliyetleri ve ticaret yapılarının varlığını koruduğunu söylemek mümkündür (Tıkıroğlu 2012: 13-20).

Aynı kayıtlarda; *"...Bayramyeri Meydanın merkezi olan Kaleiçi Çarşısı tek alışveriş merkeziydi nitekim demirciler, bakırcılar, ayakkabı ve elbise imalatçıları, manifatura, sarraf ve kuyumcular, ticaret odası, borsa gibi ticaret ve imalat alanı ile ilgili tüm birimlerin sadece Kaleiçi'nde bulunduğu, 1930'lar da Kaleiçi'nde yer alan dükkânların çoğunun kiralık olduğu, kira fiyatlarının oldukça yüksek olduğu, yeni gelişen Delikliçınar bölgesindeki dükkânların ise daha uygun fiyatlı olduğu, Bayramyeri Meydanını bazı imalathane, tamir atölyeleri, yanında küçük bir bölge, bir kısmı açık, bir kısmı kapalı Meydan Kahvesi olarak bilinen bir "meydan"*

niteliğinde olduğu…" kaydedilmektedir (Tıkıroğlu 2012: 13-20). Devamında, *"…Pazartesi ve Perşembe günleri Kaleiçi sokaklarında pazar kurulmaktaydı, pazarın kurulduğu günler Bayramyeri Kapısı açılır ve Pazar duası yüksek sesle okunduğu, kale kapılarının akşamları kapanıp, gündüzleri açılma geleneğinin sürdürüldüğü…"*ifade edilmektedir (Tıkıroğlu 2012: 19).

Bu kayıtlar da, Cumhuriyetin erken döneminde Kaleiçi ve yakın çevresinin ticaret yoğunluğu bağlamında Selçuklu–Osmanlı dönemlerindeki ekonomik merkez/ticaret merkezi işlevsel kimliğini koruduğu ve arsa değerleri açısından kentin prestijli bölgelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim geçmişe ilişkin görsel kaynaklar niteliğinde fotoğraflar ile günümüz fotoğrafları karşılaştırılırsa, Kaleiçi ve Bayramyeri Meydanı yakın çevresinin kullanım biçimlerindeki işlevsel süreklilik ve mekânsal değişim süreçlerini gözlemlemek mümkündür (Şekil 2.23 ve Şekil 2.24).

Şekil 2.23: Bayramyeri Meydanı ve mekânsal değişim süreci (Anonim, Tıkıroğlu Arşivi 2012 ve Başdere Arşivi 2017)

Şekil 2.24: Sarayköy Caddesi ve mekânsal değişim süreci (Tıkıroğlu Arşivi 2012 ve Başdere Arşivi 2017)

1943 yılına tarihlenen kayıtlarda; "… *Denizli Çarşısı (Kaleiçi), etrafı 8-10 metre yükseklikte ve 1 metre genişliğinde Selçuklular tarafından yaptırılan duvarlarla çevrilidir. Beş kapısı olan 30.000 dönüm alan içinde yer alan çarşı içinde 600 dükkân, mağaza, 7 çeşme, 2 şadırvan, 6 apteshane ve dört beş yerde su depoları*

bulunmaktadır. Trenle Goncalı'dan Denizli'ye gelirken çarşıdan başka bir şey görünmez bu çarşının içindeki 2 camii ve minareleri çarşının en yüksek yerinde olduğundan önce göze çarparlar. Perşembe günleri büyük, pazartesi günleri küçük olarak haftada iki gün Pazar kurulan Denizli Çarşısı çok kalabalık olur. Eskiden kadınların giremediği çarşının dışında Delikliçınar'da da dükkânlar vardır ancak çarşıdaki alışverişin yerini tutmaz. Çarşıda yer alan 5 kapının isimleri; Bayramyeri Kapısı, Küçük Kapı, Demirciler Kapısı, Gökboyacılar Kapısı, Dörtçeşme Kapısı ve Yeni Kapıdır…" biçimindeki ifadelerden, Kaleiçi bölgesinin mekânsal–işlevsel kimliği ve genel görünümü ile kentsel donanımlar konusunda önemli veriler sunmaktadır (Darıverenli 1943: 72-77)**.**

Diğer taraftan, **"***…1950'lere kadar ayakta kalabilmiş, her akşam kapanıp her sabah açılan Kale kapıları...***"** veya **"***…1950'li yıllardan sonra depremler öne sürülerek büyük oranda tahrip ve talan edilen Kaleiçi surları ve kentin diğer sivil, dini, resmi, sosyal yapıları...***"** ya da **"***...1950'lere kadar Denizli'nin ticari merkezi olan Kale, demiryolu istasyonunun biraz batısında, çevresi surlarla çevrili, akşam olunca kapıları kapanarak özel bekçilerle korunan çarşının dar sokakları ve duvarları dışında sıralanmış dükkânlarla birlikte canlı bir alışveriş ortamı sunmaktaydı…***"** biçimindeki ifadeler, 1930–1960 döneminde Kaleiçi bölgesinin mekânsal ögeler ve işlevsel kullanımlar bağlamında Denizli kenti için geleneksel ticaret merkezi ve cazibe merkezi niteliğini koruduğuna işaret sayılmalıdır (Toker 1992, Gökçe 2000, Şimşek 2006).

Ancak, Denizli kentinin tamamen denetimsiz–plansız mekânsal gelişim sürecinde; Kaleiçi bölgesinin tarihsel ve kültürel miras değerlerinin önemli oranda yitirildiğini söylemek mümkündür. Bu süreçte, *"…Kaleiçi kapıları ve Selçuklu dönemi surlarının, Denizli Belediyesi tarafından 1950–1960 döneminde gelir sağlamak amacıyla yıktırıldığı, sur duvar diplerinin ise parsellenerek satıldığına…"* ilişkin kayıtlar, özellikle Koruma Mevzuatındaki eksiklikler ile Denizli Belediyesi'nin bilinçsiz uygulamalarının kültürel miras değerlerinin yitirilmesinde olumsuz etkisi olduğunu düşündürmektedir (Özkan 2010).

1960–1967 döneminde ise Kaleiçi ve yakın çevresinin özellikle ulaşım altyapısı odaklı kapsamlı planlama faaliyetlerine konu edildiği görülmektedir. Bu çerçevede, kentin önemli ulaşım koridorlarının oluşturulmaya başlandığı

anlaşılmaktadır. Bu koridorlar arasında; İnönü Caddesi ve İstasyon Caddesi ile Kaleiçi güneyinden geçerek İlbadı Mezarlığına uzanan Cumhuriyet Caddesi sayılabilir (Özkan 2010).

Ancak, ulaşım altyapı çalışmaları bağlamında Kaleiçi kuzeyinde Hacılar Cami çevresindeki tarihsel ticaret yapıları niteliğindeki Şibir Hanı başta olmak üzere birçok tüccar hanının yıkılmaya başlanmıştır (Uysal 2007, Gönüllü 2016). Bir başka kapsamlı yıkım çalışması ise 1975 yılında inşaatına başlanan Bayramyeri Otopark İşhanı Projesi için olmuştur. Bu proje kapsamında, Kaleiçi güney cephesinde tarihsel ve kültürel anlamı olan birçok değerin kaybedildiği ifade edilmelidir (Şekil 2.25).

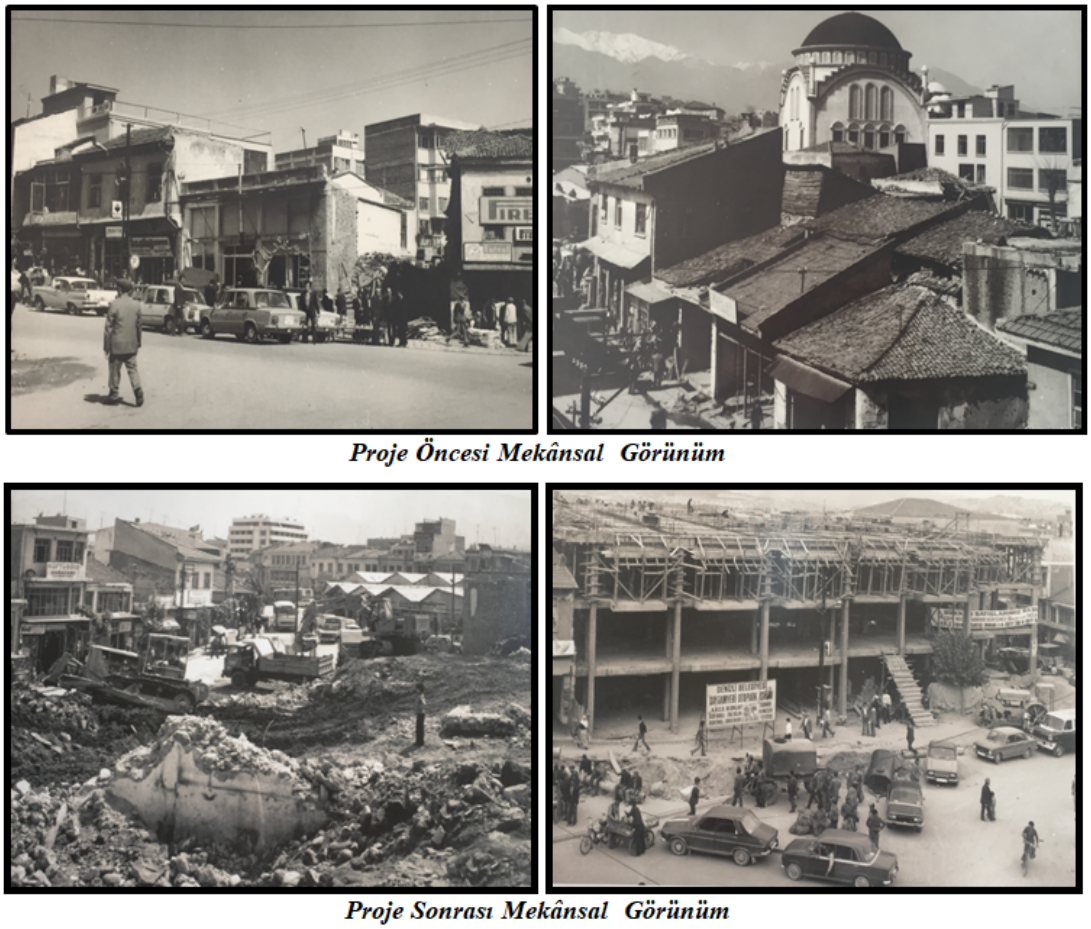

Şekil 2.25: Kaleiçi Bayramyeri İşhanı projesi yapım–inşa süreci (önce–sonra) (Hasan Gönüllü Arşivi 1973-1980)

1970 döneminde ilişkin gözlemlerde Kaleiçi ve Bayramyeri bölgesinin *"...Bayramyeri ortasında çatıları eternitle kaplı, duvarları beton briketten basit ve kötü görüntü veren dükkânlar ve yoğun araç trafiği ile meydan olma özelliğini kaybettiği..."*biçiminde ifade edildiği görülmektedir (Gönüllü 2016). Bu ifadeler, bölgesinin fiziksel açıdan köhneme–eskime sürecine girdiğini, Bayramyeri

Meydanının ise tarihsel bağlamda yaya alanı olma işlevine dayalı prestij mekân niteliğini kaybederek, ulaşım alanına dönüştüğünü yanı sıra fiziksel yenileme faaliyetlerinin gerekliğini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Nitekim döneme ilişkin görsel kaynaklar niteliğinde fotoğraf arşivleri irdelenirse; özelikle 1980 döneminde Bayramyeri Meydanının mekânsal ve işlevsel bağlamda özellikle insan–yaya hareketliliği bakımından tanımsız ve karmaşık fiziksel yapısı görülebilir (Şekil 2.26).

Şekil 2.26: 1973–1980 döneminde Kaleiçi–Bayramyeri (Hasan Gönüllü Arşivi 1973-1980)

1980–1985 döneminde ise Kaleiçi–Bayramyeri bölgesi için bir başka projenin yürürlüğe girdiği görülmektedir. Bu dönemde Denizli kenti için önemli bir ulaşım hareketlilik odağı niteliğindeki Bayramyeri Meydanında yer alan otobüs duraklarının, daha güneyde yer alan eski Ulucami yanına taşınması ile Bayramyeri bölgesini tamamen yaya alanına dönüştüren Bayramyeri Meydan Projesi gerçekleştirilmiştir (Tıkıroğlu 2010).

Ancak, Bayramyeri Meydan Projesinin gerek bölge esnafı gerekse Denizli halkı tarafından benimsenmemesi sonucu uzun süreli uygulama olanağı bulamadığı ifade edilmelidir (Şekil 2.27).

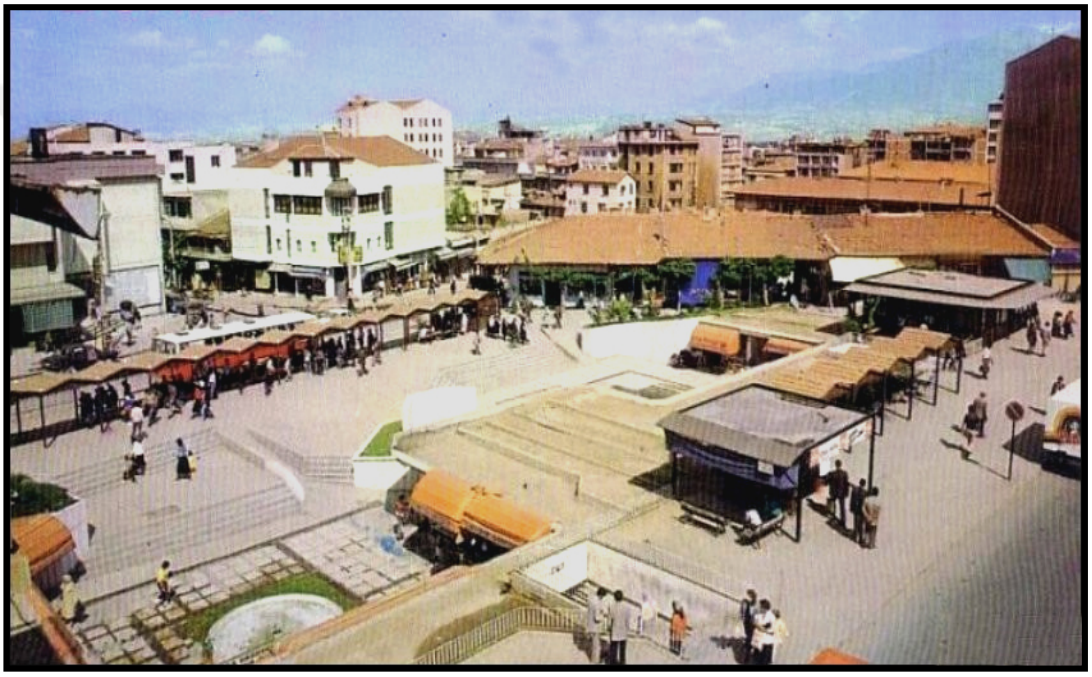

Şekil 2.27: Kaleiçi–Bayramyeri Meydan Projesi (Anonim Kartpostal 1985)

1990'lı yıllardan günümüze dek uzanan süreçte ise özellikle İstasyon Caddesi (bugün Gazi Mustafa Kemal Caddesi) boyunca güney yönünde Delikliçınar Bölgesinin gerek Belediye Binasının varlığı gerekse büro kullanımına yönelik yüksek katlı iş hanları ve perakende ticaret faaliyetlerine dayalı olarak başlayan mağazalar ile büyük alışveriş merkezleri projeleri eşliğinde başlayan mekânsal gelişmelerin giderek hızlanması ile Kaleiçi bölgesinin Denizli kentinin ana ticaret merkezi işlevini kaybettiğini görülmektedir. Bu süreç sonunda, kentin farklı bölgelerinde kurulan alışveriş merkezlerinin de etkisi ile kentsel nüfusun değişen–dönüşen alışveriş pratikleri ile Kaleiçi–Bayramyeri bölgesi ticaret hacminin önemli ölçüde gerilediğini, görece olarak yakın–uzak çevre kırsal nüfusa hizmet sunan

geleneksel ticaret alanına dönüşmeye başladığını söylemek mümkündür (Yavuzçehre 2011, Kuyumcu 2010).

Sonuç itibarıyla, Denizli kentinin mekânsal ve işlevsel kuruluşunda gerek askeri–yönetimsel gerekse ekonomik açıdan merkez işlev üstelenen Kaleiçi tarihsel kentsel alanının, özellikle Ahilik kültürüne dayanan geleneksel zanaat–ticaret faaliyetleri ile yüzyıllar boyunca Denizli kentinin ekonomik etkinlik merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, kentsel gelişme sürecinde gerek imar planı kararları ile gerçekleşen mekânsal ve işlevsel gelişmelere dayalı yeni merkez alanı arayışları gerekse kentsel ekonomik faaliyetler ve tüketim alışkanlıklarında değişimlerin etkisi ile Kaleiçi bölgesinin kent bütününe yönelik ekonomik merkez işlevini önemli ölçüde kaybettiği, Koruma Hukuku bağlamında arkeolojik sit alanı olarak belirlenmesi ile mekânsal ve işlevsel gelişme olanaklarının sınırlandığını söylemek mümkündür.

3. PLANLAMA DENEYİMLERİ

Bu bölümde Denizli kentinin ilk yerleşim alanı olan Kaleiçi'ne yönelik hazırlanmış 1926 yılı haritasından günümüze kadar (2017) geçen süreçte mekânsal gelişim ve işlevsel karakterinde nelerin değiştiği, tarihi ve fiziki yapının hangi ölçüde korunduğu, hangi ölçüde tahrip edildiği gibi konular imar planlama faaliyetleri eşliğinde kronolojik dizinde incelenmiştir. Bu çerçevede, Kaleiçi–Bayramyeri ve yakın çevresine yönelik hazırlanmış halihazır haritalar, imar planları–kentsel tasarım projeleri, restorasyon projeleri, koruma kararları, alt yapı–üst yapı projelerine ilişkin olarak Denizli Valiliği ve Denizli Büyükşehir Belediyesi Arşivi, Denizli Müze Müdürlüğü ve Kaleiçi Güzelleştirme Derneği ile kişisel arşivler ve sözlü görüşmelerden elde edilen veriler ayrıntıda değerlendirilmiştir.

3.1 İlk Haritalama Faaliyetleri ve Mimari–Arkeolojik Bulgular

Denizli tarihi kent merkezine (Kaleiçi–Bayramyeri) ilişkin en eski tarihsel belge, bir Fransız topograf tarafından hazırlanan 1926 tarihli 1/200 ölçekli kale krokisidir. Cumhuriyet dönemi Kaleiçi bölümünde bahsedilmiş olan bu çizim 280 metre uzunlukta ve 160 metre genişlikte bir alana oturmaktadır. Güney kısım hariç kale duvarlarına tek sıra halinde bitişik nizamda dizilmiş dükkânlar ile Cumhuriyetin kuruluş dönemi yapılaşma düzeni hakkında bilgi almak mümkündür.

Bayramyeri kapısı, Dörtçeşme Kapısı, Hal kapısı, Demirciler kapısı ve Küçük kapı isimlerinin okunduğu tarihsel belge de sokaklar ve Pazar yerleri de gösterilmektedir. Kaleiçi'ne ait en eski belge olan bu çizimde iç kısımlara ait herhangi bir yapı gösterilmemiştir ancak Denizli tarihsel gelişim sürecinin incelenmesinde seyyahlardan edinilen bilgilere yakınlığıyla da oldukça önem taşımaktadır.

1926–1930 yıllarında çizilen Kale Sur Planı incelendiğinde Hal–Pazar binasının kuzeyinde, benzer şekilde, Bayramyeri Meydanı güneyinde iki adet kare planlı kule izleri görülmektedir. Bu kulelerden, Hal Kapısında yer alan tüm Denizli Ovasını, güneydeki kule ise Karcı Dağına kadar olan bir alanı izleyebilmektedir. Bu bakımdan iki kulenin de gözetim–denetim amaçlı yapıldığını söylemek mümkündür

(Şimşek 2007). Diğer taraftan, Kale Sur Planında dikkat çeken bir diğer detay ise; topografyaya göre yapılan 10 adet üçgen istinat çıkıntısı olup sur duvarları temizleme–onarım çalışmalar ile Dört Çeşme bölgesindeki istinat duvarlar görünür hale getirilmiştir (Şekil 3.1).

Şekil 3.1: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı: tarihi sur izleri (Başdere Arşivi 2017)

3.2 İlk Planlama Çalışmaları

1934 yılında Denizli'de imar düzenlemelerinin yapılmaya başlaması için Alman Şehircilik Uzmanı Prof. Hermann Jansen getirilmiş, Ancak, maddi olanaksızlıklar nedeniyle planlama çalışmaları başlatılamamıştır. Bu dönemde, Jansen tarafında çekilen fotoğraflar ise özellikle Denizli ket tarihi açısından önemli bir arşiv belgesi niteliğindedir. Sonrasında, dönemin Bayındırlık ve İskân Bakanı Ali Çetinkaya tarafından imar planı çalışmaları başlatılmış olmakla birlikte, tamamlanmamış ve uygulamaya konulamamıştır (Özçelik 2006).

1934–1960 yılları arasındaki süreçte Denizli kenti imar planı olmadan tamamen plansız büyümeye başlamıştır. Bu gelişme sürecinin; bireysel inşaat taleplerine dayalı tamamen denetimsiz bir yapılaşma süreci olarak ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla, plansız ve denetimsiz gelişmelere koşut sosyal ve teknik altyapı eksikleri, kentin temel sorunları olarak gündeme gelmiştir (Özkan 2010).

Plansız kentsel gelişme sürecinin; Denizli'nin tarihi kent merkezi niteliğindeki Kaleiçi ve çevresinde tarihi ve kültürel mirası zedeleyen, geri dönüşü olmayan, sorunlar ortaya çıkardığı söylenebilir. Özellikle Koruma Mevzuatının hukuksal ve kurumsal alt yapısının kurulmamış olması yanı sıra Denizli Belediyesi'nin bilinçsiz uygulamaları sonucu tarihi kent çekirdeği kaybedilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.

Bu noktada; **"***...önceleri kale kapıları kaldırılmış, daha sonraları da kale duvarları Belediye tarafından esnafa satılmış, böylece surlar yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Bugün ne kaleden, ne de kale duvarlarından iz bile kalmamıştır. Kale'nin sadece adı kalmış, bugünkü şehrin hafta pazarlarının kurulduğu haller, bir cami, ticaret maksadı ile yapılmış halka ait dükkânlar, şehrin en kalabalık, en toplu bir alışveriş sitesi halindedir. Zengin kuyumcular çarşısı da bu açık çarşı sitesindedir...***"** ifadeleri, Denizli kentinin tarihsel ve kültürel miras değerlerinin kaybedilme sürecini ortaya koyması bakımından önemli görülmelidir (Toker Tarihsiz).

1950'li yıllarda yaklaşık 30.000 nüfusu ile orta ölçekli bir kasaba görünümünde olan Denizli kenti, 1955–1960 döneminde başlayan kırdan kente göç hareketlerini etkisi ile hızlı bir gelişme sürecine girdiği söylenebilir. Bu süreçte; Denizli kentinin Tarihi Kaleiçi bölgesi ana merkez olmak üzere güney–güneydoğu yönünde gelişme gösterdiği, kent nüfusunun ise yaklaşık iki buçuk kat artarak, 1960 yılında 80.000 kişiye ulaştığı anlaşılmaktadır (Erarı 1999).

Bu durumun mekânsal etkileri, kentsel yerleşme alanı bütününde planlama çalışmalarına ağırlık verilmesi ve İller Bankası tarafından 1960 yılında yaklaşık 3.600 hektar alan için Nazım İmar Planı hazırlanması biçiminde olmuştur (Acar 1997). Devamında, 1967 yılında ise Nazım İmar Planları esas olmak üzere Uygulama İmar Planları tamamlanmıştır (Şekil 3.2).

1960 yılında Denizli kenti için *"Yeşil Denizli"* ifadesi kullanıldığı, hatta aynı isimle bir dergi yayınlanması, kentin düşük yoğunluklu ve yeşil kullanımlar/bağ–bahçe ağırlıklı kentsel dokuya sahip olduğunu düşündürmektedir (Acar 1997). Ancak, 1960 sonrasında hız kazanan dış göç olgusu ile kent merkezinde aşırı nüfus yığılması, mekânsal gelişmelerin kontrol edilemeyecek boyuta ulaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Yeşil Denizli kimliğinin vurgu yaptığı bağ–bahçe düzeninin

yaygın olduğu bahçeli konutlardan oluşan düşük yoğunluklu yapılaşma düzeni, apartmanlaşma yoluyla yüksek yoğunluklu yapılaşma düzenine dönüşmüştür.

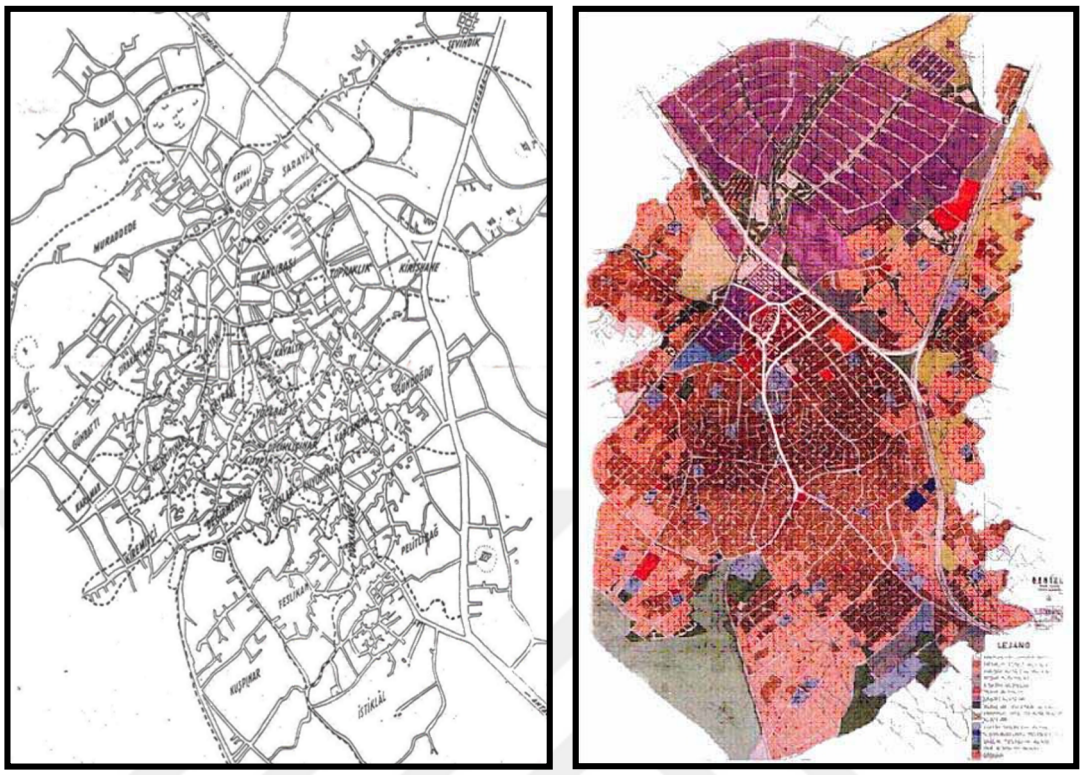

Plan Öncesi Mevcut Durum–1956 *Plan: Nazım İmar Planı–1967*

Şekil 3.2: Denizli kentsel gelişme ve planlama çalışmaları (Denizli Büyükşehir Belediye Arşivi 2016)

Bu hızlı gelişme eğilimlerinin etkisi, İmar Planlarının öngördüğü mekânsal ve nüfus hesaplamalarının aşılmasına neden olmuştur. Nitekim Planlar 1995 yılı esas alınarak yapılan projeksiyon hesaplamalarına 85.000 kişi olarak öngörülen nüfus, 1965 yılında 64.000 kişi, 1970 yılında 82.000, 1975 yılında ise 107.000'e ulaşmıştır (Acar 1997, Pilevne 1997). Bu rakamlara göre 1967'de 30 yıl sonrası için öngörülen rakama 5 yıl içerisinde ulaştığı, hatta aştığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla, 1967 tarihli İmar Planının, kentsel gelişmeye eğilimleri ve gelişme dinamikleri bağlamında yetersiz kaldığı, kentin önemli oranda denetimsiz, plansız gelişmelere konu olduğu ifade edilebilir (Anonim 1983).

1967 yılı planı incelendiğinde; kentin özellikle kuzey bölgelerinin sanayi alanlarına, güney bölgelerinin ise genellikle konut alanlarına bırakıldığı görülür**.** Bu doğrultuda, Tarihi Ticaret Merkezi Kaleiçi–Bayramyerinin odak olacak şekilde güney de Çınar Caddesi–Lise Caddesi Aksı boyunca yüksek yoğunluklu konut–ticaret bölgesi olarak gelişmesinin öngörüldüğü söylenebilir (Özkan 2010).

Ancak, bütün olumsuzluklara rağmen, 1967 İmar Planının, Denizli kenti için yapılan ilk bütüncül ve kapsamlı planlama çalışması olarak önemli görülmelidir. Tarihi kent merkezi niteliğindeki Kaleiçi ve Bayramyeri Meydanı açısından bakılırsa, 1967 İmar Planında, Kaleiçi ve Bayramyeri bölgesinin geleneksel ticaret merkezi işlevini koruduğu, özellikle kentsel toplanma–dağılma alanı olarak Bayramyeri Meydanına yönelik tasarım çalışmalarının yapıldığı ifade edilmelidir (Şekil 3.3).

Şekil 3.3. Bayramyeri Meydan tasarım çalışmaları–1980 (Denizli Büyükşehir Belediye Arşivi 2016)

1970'li yıllarda göç olgusuna, kültürel değişim ve hızlı sanayileşme olgularının eklenmesi ile mevcut imar planlarının gerek mekânsal gerekse demografik açıdan yenilenmesini gündeme getirdiği anlaşılmaktadır (Anonim 1983). Ancak, 1976 senesinde meydana gelen depremin, kentin mekânsal ve işlevsel gelişme sürecinde önemli bir kırılma noktası olduğu söylenebilir. Nitekim kentte 572 ağır, 349 orta ve 214 hafif olmak üzere yaklaşık 1.000 üzerinde yapının hasar gördüğü, özellikle tarihsel değere sahip kamusal ve sivil mimarlık eserlerin zarar gördüğü ve kent bütününde yaklaşık %70 oranında hasara yol açtığı kaydedilmektedir (Kozak 1979, Bektaş 1977, Anonim 1983). Deprem sonrasında ise Valilik ve Belediye arasındaki anlaşmazlıklar sebebiyle yeterli sayıda çadır temin edilemediği, çadırların ihtiyaç sahiplerine düzenli dağıtımının yapılamadığı kaydedilmektedir (Şekil 3.4).

Şekil 3.4: 1976 depremi sonrası Denizli (Bektaş 1977 ve Hasan Gönüllü Arşivi 1973-1980)

1976 depremi sonrasında; Denizli için yeni ve kapsamlı bir planlama çalışmasına ihtiyaç duyulmuş, bu çerçevede, ilk olarak İller Bankası tarafından analitik etüt çalışması yaptırılmıştır. Bu çalışmalar esas alınarak ilk üst ölçekli plan niteliğindeki 1/25.0000 ölçekli Çevre Düzeni Planı hazırlanmıştır (Özkan 2010).

Bu süreçte, Denizli kentinin tarihsel kentsel alanı niteliğinde Kaleiçi Bölgesi için Koruma Mevzuatı esas olmak üzere 1988 yılında ***Kaleiçi Yapılanma Koşulları*** belirlenmiştir. Bu koşullar; Denizli Belediye Meclisi'nin **29.06.1988** tarih ve **158** sayılı Kararı ile onaylanmış olup koruma çalışmaları bağlamında ilk düzenlemeler olarak kabul edilebilir.

Kaleiçi Yapılanma Koşulları irdelenirse; 3 Kat yapılaşmaya izin verildiği, ancak, zemin kat yüksekliği 3.00 metreden fazla olmamak şartıyla maksimum bina yüksekliğinin 8.50 metre olabileceği, karşılıklı iki bina arası en yakın mesafenin saçak dahil 1.50 metreden az olmayacağı, binalarda mutlaka saçak uygulanacağı, çekme mesafesi bırakılmadan arsanın tamamına inşaat yapılabileceği gibi yapılaşma ve imar koşullarına ilişkin kararlar alındığı görülmektedir (Denizli Belediye Meclis Kararı 1988).

Ancak, ***Kaleiçi Yapılaşma Koşulları*** planlama ve uygulama sürecinde yaygınlık kazanamamış olup bu kararlar esas alınarak yapılan az sayıda yapı bulunmaktadır (Şekil 3.5).

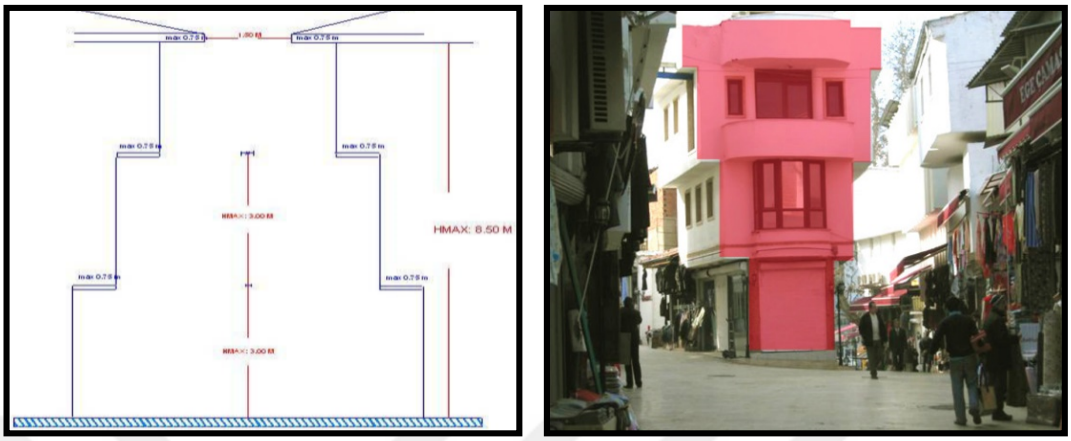

Şekil 3.5: Kaleiçi yapılaşma koşulları ve uygulama örneği (Denizli Büyükşehir Belediye Arşivi 2017)

3.3 Kaleiçi ve Çevresinde Tarihsel–Kültürel Farkındalık Çalışmaları

Kaleiçi ve çevresinde tarihsel kaynaklardan varlığı bilinen tarihi sur izleri ile kale kapıları ile ağırlıklı olarak kerpiç ve ahşap malzemeden yapılmış ticaret ünitelerinin–dükkânların, 1950 döneminden itibaren başlayan yıkımlar sonucu büyük bölümünün yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Kaleiçi sur izlerini ve kale kapıları ile kulelerini bütüncül olarak gösteren çizili kaynaklar veya görsel malzemeler bulunmadığından, ancak, yazılı kaynaklara ve sözlü bilgilere dayalı kestirimler yapmak olanaklıdır. Bu konularda, özellikle Denizli Belediyesi eşgüdümünde gerçekleştirilen Kaleiçi ve çevresinin korunmasına yönelik öneriler geliştirilmesi bağlamında yerel halk ve esnaf ile Ticaret ve Sanayi Odası ve Kaleiçi Güzelleştirme ve Kültür Derneği katılımı ile gerçekleştirilen atölye ve yaz okulu çalışmaları ile sosyal etkinlikler önemli görülmelidir.

Bu çalışmaların sonuçları; *"...Kaleiçi ve çevresinin elden geçirilerek düzenlenmesi, ortaçağ anıtı olarak değerlendirilmesi, Kale duvarının parçaları, cami ve öteki tarihsel yapıların onarılması, yine alışveriş merkezi işlevini sürdürmesi ve buna bağlı olarak Bayramyerinin düzenlenmesi..."*biçiminde sıralanabilir (Bektaş 2006).

Diğer taraftan, Kaleiçi Çarşısının gerek mekânsal altyapısı gerekse geleneksel çarşı kültürünün canlandırılmasına yönelik ortak inisiyatiflerin geliştiği–kurulduğu görülmektedir. Bu bağlamda 2000 yılında Kaleiçi esnaflarının birlikteliği ile kurulan **Kaleiçi Güzelleştirme ve Kültür Derneği**, Kaleiçi Çarşısının korunması, geliştirilmesi, tanıtılması yoluyla farkındalık sağlanması bakımından önemlidir.

Kaleiçi Güzelleştirme ve Kültür Derneği, kökenleri Selçuklu döneminde dek uzanan Ahilik kültürü temelinde geleneksel çarşı kültürünün yaşatılmasında ve esnaf dayanışması bağlamında etkin görev üstlenmektedir. Buna göre; yılda bir kere sonbahar mevsiminde Ahilik yemeği, aşure günü ve lokma günü gibi sosyal etkinlikler düzenlemektedir. Bu çerçevede, 2011 yılından itibaren düzenli olarak gerçekleştirilen **Geleneksel Kaleiçi Alışveriş Şenliği**, Kaleiçi Çarşısının tanıtımı–farkındalık yaratılması ve bilinirlik sağlanması bakımından önemlidir.

3.4 Kaleiçi ve Çevresinde Koruma Gündemi

Kaleiçi ve çevresi, Denizli kentinin ilk kuruluş yeri olması bakımından tarihsel ve kültürel geçmişe ilişkin mekânsal ve işlevsel izler taşımakta, somut ve somut olmayan kültürel değerlerini bünyesinde barındırmaktadır. Bu izlerden en bilineni, anıtsal değere sahip Kaleiçi surları olup içinde sur içinde kamusal yapılar niteliğinde cami–mescitler ile sıra düzeninde, farklı esnaf–zanaat dallarında uzmanlaşmış dükkânlar eşliğinde oluşturulmuş özgün sokak morfolojisinin varlığı gözlemlemek mümkündür.

Ancak, Denizli kentinin mekânsal gelişme sürecinde gerek yangın, deprem gibi afetler gerekse arsa–inşaat taleplerine yönelik denetimsiz–plansız yıkımlar sonucu, Kaleiçi surları ile geleneksel ticaret dokusunu oluşturan yapıların kaybedildiği görülmektedir (Şekil 3.6 ve Şekil 3.7).

Şekil 3.6: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Bayramyeri Otopark ve İşhanı Projesi (Gönüllü Arşivi 1973-1980)

Şekil 3.7: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; sur izleri, Demirciler Caddesi (Denizli Müze Müdürlüğü Arşivi 1991)

Doğal afetler veya bilinçsiz yıkımların ardından Kaleiçi tarihsel kentsel alanının koruma altına alınmasına yönelik çabaların 1989 yılında başladığı görülmektedir. Alınan koruma kararları ile tarihsel kentsel alanda yapılacak her türlü planlama hareketleri denetim altına alınmıştır. Bu bağlamda Birinci Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırları ile tarihsel yapılar ve çevresinde yapılacak her türlü temizleme/sağlıklaştırma, yenileme, kentsel tasarım projeleri, teknik altyapı ve üst yapı çalışmaları yasaların getirdiği sınırlamalar eşliğinde ve bütüncül bir planlama yaklaşımı esas alınarak gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır.

3.4.1 Sit Kararı ve Koruma Amaçlı İmar Planı

Kaleiçi ve çevresinin korunmasın yönelik ilk kurumsal çabanın, 1989 yılında başladığı söylenebilir. Buna göre; İzmir 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ile Denizli Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü arasında Kaleiçi ve çevresinin koruma kararı hakkında yapılan karşılıklı yazışmalar başlamıştır. Devamında, İzmir 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun **07.06.1989** tarih ve **775** sayılı Kararı ile Kaleiçi sur duvarlarının tescillenmesi ve koruma alanının belirlenmesi için gerekli belgelerin Müze Müdürlüğü tarafından hazırlanması ve tekrar kurula iletilmesi uygun görülmüştür.

1991 yılında hazırlanan Denizli Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Raporu'na göre, Denizli'nin tarihi çarşısı niteliğindeki Kaleiçi'nin 1926 tarihli 1/200 ölçekli kadastro haritası üzerinde yaklaşık 800 metre uzunluğunda sur duvarları izleri ile Kaleiçi Çarşısı giriş–çıkış kapılarının gösterildiği ifade edilmiştir.

Kaleiçi surlarının Bizans döneminde dek uzandığı, Selçuklu döneminde önemli bir çarşı merkezi olduğu, Kale içinde kurulan çeşitli pazarlar ile Çarşının iç bölümünde Arasta Cami ve Un Pazarı Camisi gibi anıtsal yapıların ayakta olduğu belirtilerek Kaleiçi bölgesinin tarihsel kimliğine vurgusu yapıldığı değerlendirilmektedir.

Raporda Kale duvarları ile ilgili önemli bilgiler 6 (altı) madde olarak derlenmiştir (Denizli Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Raporu 1991):

(1) *Kale duvarlarının bir kısmının özellikle Hal binası arkası ve Dört Çeşme Kapısının etrafındakilerin bozulmamış, tahrip edilmemiş olarak kaldığı* (Şekil 3.8),

(2) *Kale duvarlarının iç ve dış kısımlarına yapılan binaların, duvarların iki tarafını kapatması sebebiyle muhtemelen korunmuş olabileceği*,

(3) *Son 30 yıl içerisinde yapılan iş hanları ve hal binası yapımı sırasında sur duvarlarının tahrip edildiği* (Şekil 3.9),

(4) *Kaleiçi'nin yüksek kotundan dolayı, kale duvarlarının üzerine yapılan binalar bu duvarını temel olarak yükseltmektedir. Özellikle Hal binası ve Dört Çeşme Kapı tarafına yapılan binalar bu şekildedir* (Şekil 3.10),

(5) *Dört Çeşme ve Hal binası arasındaki kale duvarlarının görülmesini engelleyen tek katlı marangoz atölyeleri bulunmaktadır. Bu atölyelerin arkasında bulunan kale duvar yükseklikleri yer yer 4 metre olarak görülmektedir* (Şekil 3.11),

(6) *Belediye tarafından, Kale surlarının bulunduğu bölgede, hazineye ait yerlerin satışının yapıldığı ve yeni binalar yapıldığı konusunun ifade edildiği görülür* (Denizli Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Raporu 1991).

Raporun son bölümünde ise, 1/400 ölçekli kadastral harita, 1/1.000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı Paftası ve fotoğraflar eklenerek İzmir 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na teslim edildiği kaydedilmiştir (Şekil 3.12).

Şekil 3.8: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; kale duvarları–sur izleri (Başdere Arşivi 2017)

1991–Kuruluş–inşa süreci ***2017–Fiili durum***

Şekil 3.9: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Toptancı Hal Binası (Denizli Müze Müdürlüğü Arşivi 1991–Başdere Arşivi 2017)

Şekil 3.10: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; sur duvarları üzerinde yapılaşma (Curavcı ve Başdere Arşivi 2017)

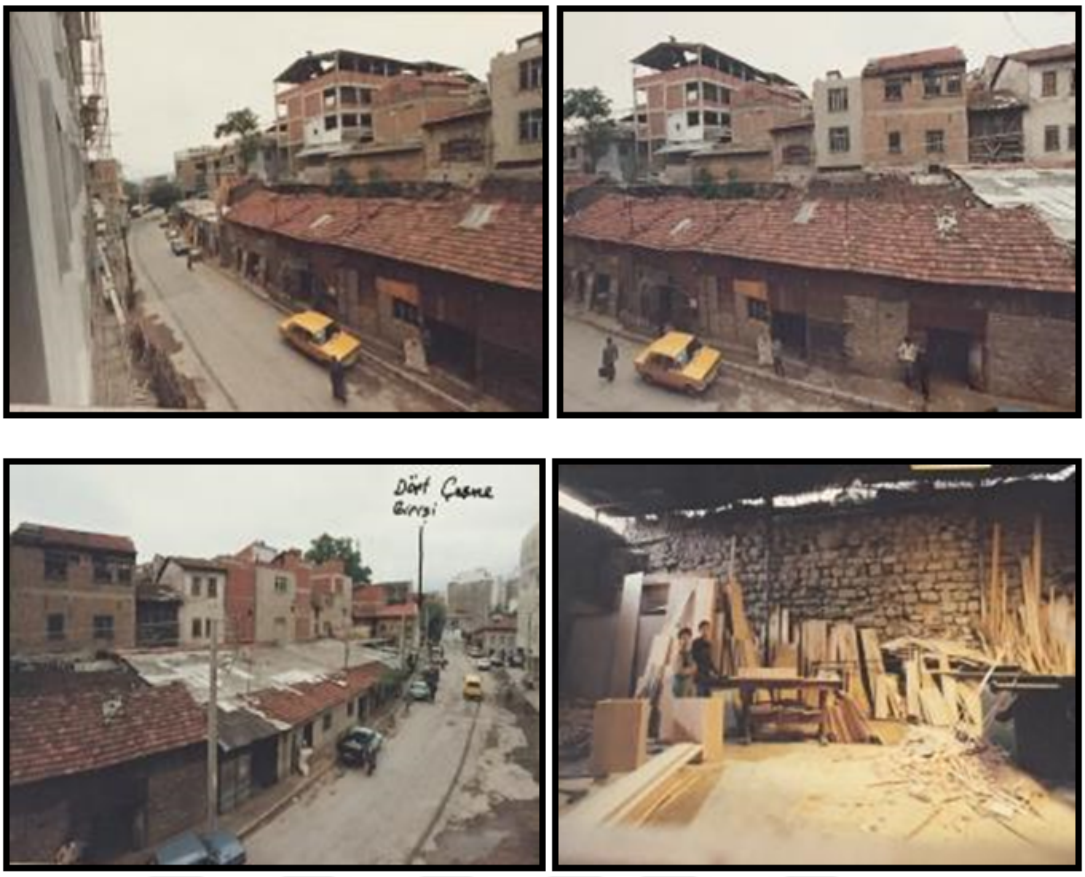

Şekil 3.11: Kaleiçi, kale duvarları ve marangoz atölyeleri (Denizli Müze Müdürlüğü Arşivi 1991)

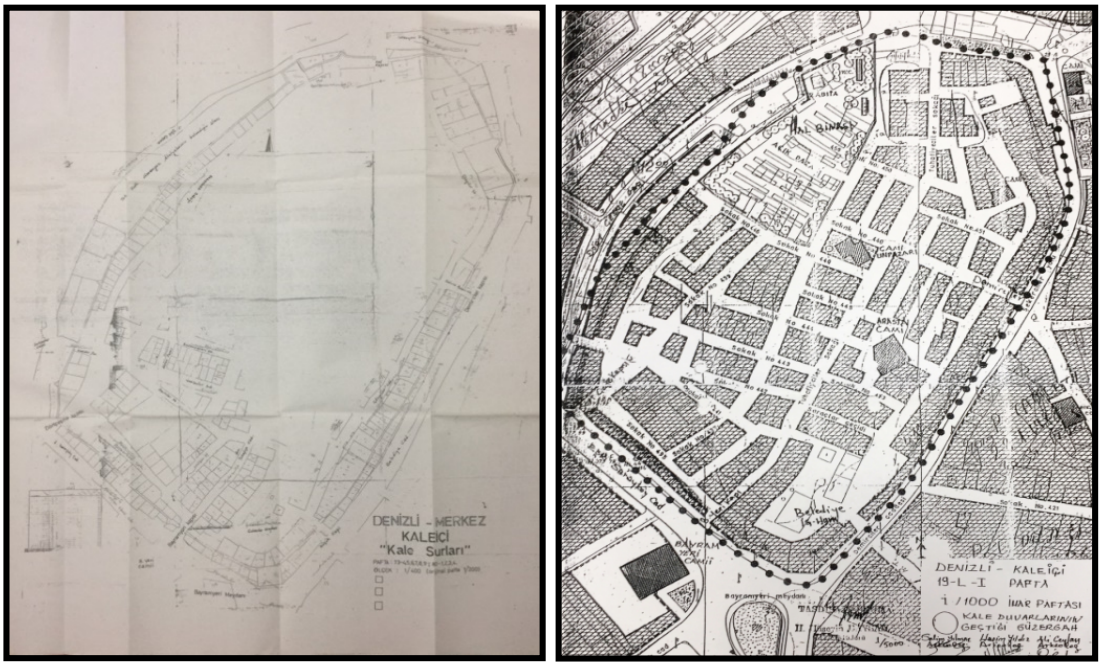

Kadastral Harita ***İmar Planı Paftası***

Şekil 3.12: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; kadastral desen–imar deseni analizi (Denizli Müze Müdürlüğü Arşivi 2016)

Denizli Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nün hazırladığı Rapor kapsamında İzmir 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu **24.07.1991** yılında **2090** sayılı Kararı ile Denizli–Merkez, Saraylar Mahallesi, Kaleiçi Mevkiindeki Kale Surlarının Kale duvarının içinden itibaren 5 metre dışından ise plan üzerinde işaretlendiği şekilde **1. Derece Arkeolojik Sit Alanı** olarak tescil edilmesine, bu alan içerisinde yapılaşma yasağı getirilmesine, tescil alanına bitişik paraleldeki yapılaşma isteklerinde Kurul görüşünün alınmasına, Kaleiçi bölgesi sur içinde kalan alanların ise Arkeolojik Sit Alanına alınıp–alınmayacağına yönelik çalışmanın ilgili Müze Müdürlüğü tarafından yapılarak sonucunun kurula iletilmesine karar verildiği anlaşılmaktadır (Denizli Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Raporu 1991).

Sonrasında, Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ve Denizli Müze Müdürlüğü uzmanları tarafından yapılan tespit çalışmaları sonucu hazırlanan liste kapsamında pafta, ada ve parsel numaraları belirtilen taşınmazlar 3368 ve 5226 sayılı Kanunlar ile değişik 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında Korunması Gereken Taşınmaz Kültür Varlığı özelliği göstermeleri sebebiyle **13.08.2007** tarih **1053** sayılı Kurul Kararı gereğince ***Arasta Cami, Un Pazarı Cami*** ve ***Çınar Ağacı*** kültür varlıkları ve anıtsal ağaç olarak tescil edilmiştir (Şekil 3.13).

Un Pazarı Camisi

Arasta Cami

Çınar Ağacı

Şekil 3.13: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, tescilli doğal ve kültürel varlıklar (Denizli Müze Müdürlüğü ve Başdere Arşivi 1991)

Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun **22.07.2010** tarih ve **3040** sayılı Kararı ile **1. Derece Arkeolojik Sit Alanı** içinde tescilli sur duvarları üzerinde yer alan yapılar ile mevcut dokunun sosyal–kültürel, fiziksel, ekonomik durumu ile somut olmayan kültürel miras değerlerine ilişkin potansiyellerinin uzmanlar tarafından hazırlanacak ayrıntılı teknik raporlar ve fotoğrafların Kurula iletilmesinden sonra görüşülmesinin uygun görüldüğü anlaşılmaktadır (Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararı 2010).

3.4.2 Çevre Temizleme/Sağlıklaştırma Çalışmaları

Kaleiçi tarihsel kentsel alanına yönelik Koruma kararlarının, gerek yeni yapılaşma sürecinin ilke ve esaslarının belirlenmesi ve denetlenmesi gerekse tarihsel ve kültürel değere sahip yapılar eşliğinde biçimlenmiş kentsel dokunun plan–projeler

yoluyla yenilenmesi–canlandırılması ya da korunması–geliştirilmesi sürecine önemli katkılar sağladığını söylemek mümkündür. Nitekim Kaleiçi sur kalıntılarının korunmasına yönelik olarak 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı statüsündeki surlar ve çevresi için projeler hazırlandığı görülmektedir. Bu çerçevede, 2000 yılında Denizli Belediyesi tarafından "sur dibi" olarak ifade edilen bölgede yer alan bir kısım taşınmazlar kamulaştırılarak, Yeşil Alan Projesi olarak değerlendirilmiştir (Anonim 2000).

Yeşil alan projesi kapsamında temizleme çalışmalarında; öncelikle *Dört Çeşme Kapısı* ve *Hal Binası* arasında sur duvarları boyunca uzanan marangoz atölyeleri kaldırılmış, yaklaşık 50 metre genişlikte bir alanın açılmıştır. Çalışma sonunda; yaklaşık 3–4 metre yüksekliğe ulaşan kireç harçla örülmüş iri taş sıraları ve küçük taşlar ile tuğla parçaların yer aldığı traverten surlar ortaya çıkarılmıştır (Şekil 3.14).

Şekil 3.14: Yeşil alan projesi–marangoz atölyeleri yıkım öncesi–sonrası (1991–2000) (Denizli Büyükşehir Belediyesi Arşivi 2016)

Ancak, Kaleiçi sur dibi temizleme çalışması içerikli **Yeşil Alan Projesi** uygulamaya geçirilememiş, yaklaşık dokuz yıl sonra –2009 yılında– Denizli Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü tarafından **"**Denizli Bayramyeri Meydanı ve Çevresi Kentsel Gelişim Projesi**"** kapsamında bütüncül bir çalışma olarak ele alınmıştır. Buna göre; "sur dibi" olarak ifade edilen sur izleri boyunca uzanan **420 Sokak** kapsamında Kale duvarlarının ön plana çıkarılması ve yaya dolaşımının iyileştirilmesine yönelik peyzaj ağırlıklı çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Şekil 3.15 ve Şekil 3.16).

Şekil 3.15: Denizli Bayramyeri Meydanı ve Çevresi Kentsel Gelişim Projesi (Denizli Büyükşehir Belediye arşivi 2016)

Şekil 3.16: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; 420 Sokak Peyzaj Projesi ve Uygulaması (Denizli Büyükşehir Belediye Arşivi 2016)

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içinde yer alan tarihsel değeri olan anıtsal–kamusal hizmet yapılarının korunması–yenilenmesine yönelik koruma–restorasyon çalışmalarının başladığı görülmektedir. Bu çerçevede, **Un Pazarı Camisi** ve **Arasta Camisi** için 2016 yılında Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyon projesi ihalesi yapılmış, ihale sonrasında proje–planlama ve uygulama çalışmaları özgün işlevsel kullanım esas olmak üzere tamamlanmıştır (Şekil 3.17, Şekil 3.18 ve Şekil 3.19).

Restorasyon Çalışmaları Öncesi

Restorasyon Çalışmaları Sonrası

Şekil 3.17: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Unpazarı Camisi restorasyon çalışmaları (Ceyda Elif Çintan 2014 ve Başdere Arşivi 2017)

Restorasyon Çalışmaları Öncesi

Restorasyon Çalışmaları Sonrası

Şekil 3.18: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Arasta Camisi restorasyon çalışmaları (Denizli Müze Müdürlüğü Arşivi 1991 ve Başdere Arşivi 2017)

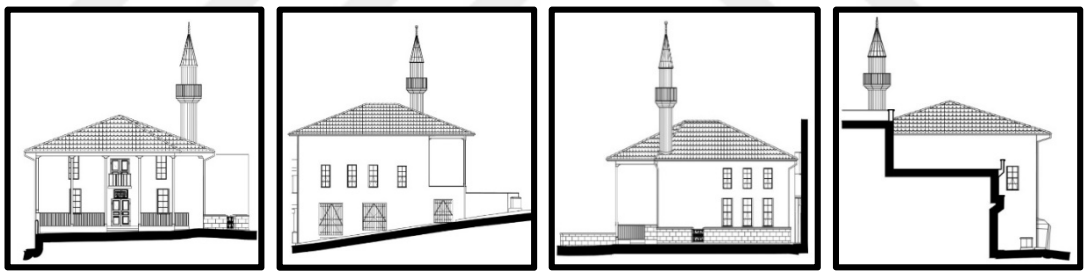

Kuzeybatı Cephesi *Kuzeydoğu Cephesi* *Güneybatı Cephesi* *Güneydoğu Cephesi*

Şekil 3.19: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Arasta Cami restorasyon projesi (Fuat Demirçalı Arşivi 2013)

3.4.3 Çayhane Binası ve Bahçesi Restorasyon–Tasarım Projesi

2011 yılında restorasyon–tasarım çalışmalarına başlanan Kaleiçi, Bakırcılar Sokağı, 160 Ada–26 Parsel numarada kayıtlı köhne–atıl durumdaki taşınmaz, Denizli Büyükşehir Belediyesi tarafından kamulaştırılarak, **Çayhane Binası** olarak bahçesi ile birlikte kafeterya–çay bahçesi işlevinde kamusal alan olarak yeniden düzenlenmiş ve **2014** yılı itibarıyla hizmete açılmıştır (Şekil 3.20).

Restorasyon Projesi Öncesi Durumu

Restorasyon Projesi Sonrası Durumu

Şekil 3.20: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; çayhane binası ve bahçesi (Faruk Bozkaya Arşivi 2014 ve Başdere Arşivi 2017)

Çayhane Projesi, Kaleiçi Çarşısında gerek esnaf gerekse ziyaretçilere yeme–içme ve dinlenme alanı sunduğu hizmet bağlamında gündelik yaşamın canlandırılmasına yönelik sosyal ve mekânsal canlandırma çalışması olarak görülebilir. Aynı zamanda, Kaleiçi bölgesinde yer alan atıl durumdaki benzer yapıların yeniden işlev verilmesi ve sosyal–ekonomik yaşama eklenmesi açısından örnek uygulama niteliğindedir.

Çayhane Projesi mimari özellikleri irdelenirse; zemin katında mutfak, servis girişleri, terasa çıkışları bulunurken, mevcut merdivenin kaldırılarak projeye uygun şekilde eklenen yeni servis merdiveni ile üst kata ulaşım sağlandığı görülür. Birinci Katta bulunan kafeterya bölümünün dar cephelerinin, çelik konsollar eklenerek, ahşapla kapatıldığı, kafe katına ulaşan taşıyıcı unsurları çelik, basamakları ahşap olan

ferforje korkuluklu ikinci bir merdiven eklendiği anlaşılmaktadır. Bu merdiven ile gerek Çayhane Binası gerekse bahçesinin algılanması bakımından yeni bir nitelik kazandırdığı söylenebilir (Şekil 3.21).

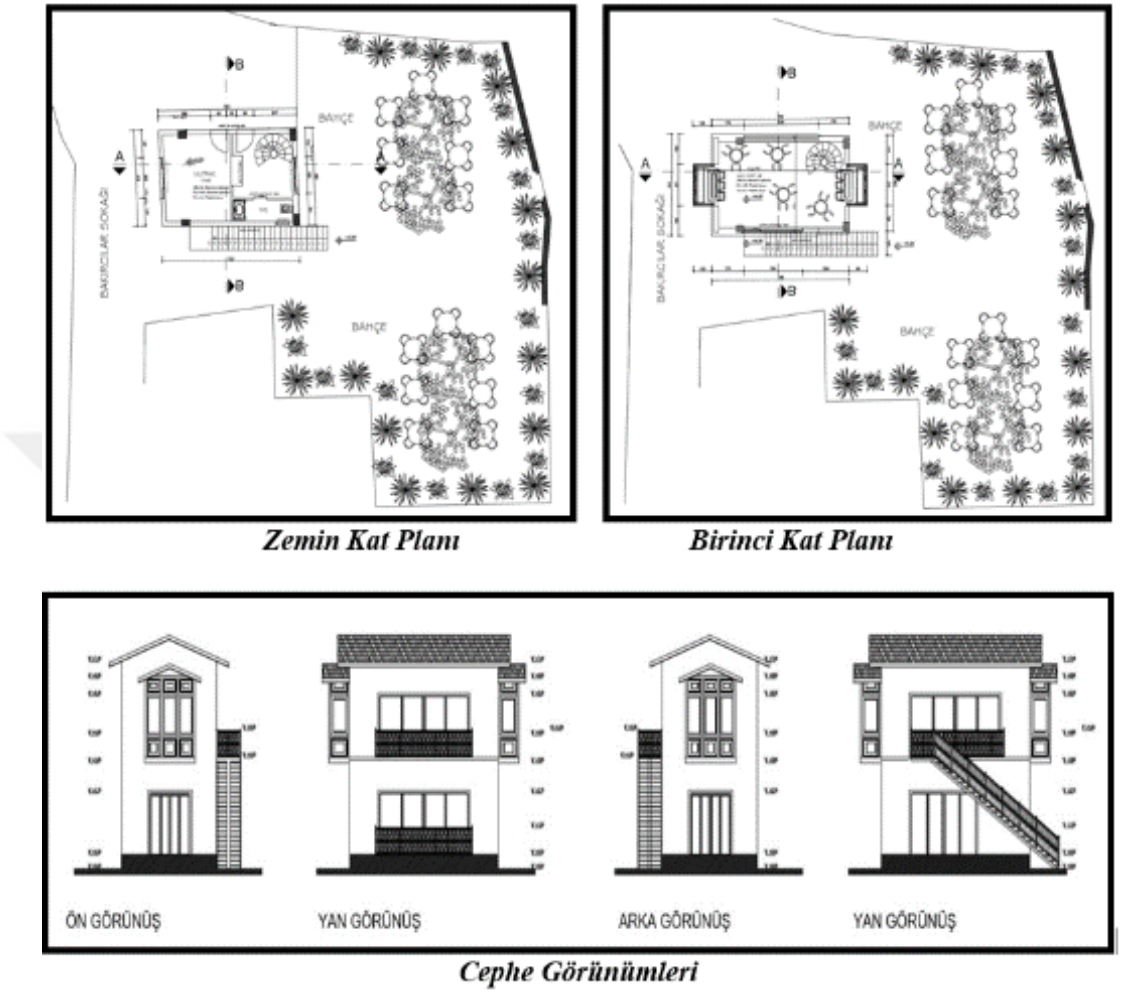

Şekil 3.21: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Çayhane binası ve Bahçe Mimari Projesi (Denizli Büyükşehir Belediyesi Arşivi 2010)

Çayhane binası bahçe düzenleme özellikleri irdelenirse; Çayhane binası arkasında yer alan bahçe bölümüne bakan komşu yapıların görsel kirliliğini perdelemek için komşu yapı cepheleri boyunca ahşap pergola ve boylu bitkiler ile saksı bitkileri kullanılarak, oturma mekânları eşliğinde bahçe bölümü olarak tasarlanmıştır (Şekil 3.22).

Şekil 3.22: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Çayhane binası bahçe düzenlemesi (Başdere Arşivi 2017)

3.4.4 Kentsel Teknik Altyapı ve Üstyapı Projeleri

Kaleiçi Çarşısının teknik altyapısının yenilenmesi gerekliliği Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü izni ile Denizli Belediyesi tarafından teknik alt yapı ve üst yapı çalışmaları programlanmıştır. 2004 yılında başlanan altyapı çalışmaları kapsamında yaklaşık 2.7 km uzunluğunda içme suyu ve kanalizasyon hattı yenilenirken, elektrik direkleri ve telefon hatları yer altına alınmış, Kaleiçi Çarşısı üst çatısı yapılmış ve kentsel mobilyalar eşliğinde mekânsal düzenlemeler yapılmıştır.

Kaleiçi'nde yapılan altyapı çalışmaları sırasında kilise olabileceği düşünülen apsisli bir yapı kalıntısı tespit edilmiş olup kazı çalışmalarında sıklıkla Bizans dönemine tarihlenen sırlı seramik parçaları ile Kaleiçi Bizans dönemi su sistemine ilişkin pişmiş toprak künkler bulunmuştur (Şimşek 2006).

Kaleiçi altyapı çalışmaları kapsamında elde edilen mimari ve arkeolojik buluntular, Kaleiçi ve çevresinin tarihi önemini göstermenin yanı sıra tarihsel ve arkeolojik miras potansiyelleri bağlamında denetim ve izinle çalışılması gerekli bir alan olduğuna işaret sayılmalıdır (Şekil 3.23 ve Şekil 3.24).

Şekil 3.23: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; teknik altyapı proje çalışmaları (Denizli Büyükşehir Belediye Arşivi 2016)

Şekil 3.24: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; arkeolojik buluntular (Celal Şimşek Arşivi 2007)

Altyapı çalışmaları kapsamında Denizli'de ilk defa uygulanan elektrik, haberleşme ve su hizmeti sunan üç farklı kurumun ortak olarak çalıştığı galeri sistemi uygulaması ile Kaleiçi, Tuhafiyeciler Caddesi alt yapısı yenilenirken, üst yapısı ise yöresel kesme traverten ve andezit parke taşı ile döşenerek yeniden düzenlenmiş, dükkân üniteleri için tek tip tente kullanma zorunluluğu getirilmiştir (Şekil 3.25).

Kaleiçi bölgesindeki bir başka üstyapı projesi ise **Kaleiçi Tuhafiyeciler Caddesi Çatı Tanzimi Projesi** olarak söylenebilir. 2002 yılında pilot alan olarak seçilen Tuhafiyeciler Caddesi kapsamında 280 metre uzunluk ve 6 metre genişlikte alan üst örtü ile kaplanmış olup Kaleiçi Çarşısının tamamının üst örtü ile kaplanmasına yönelik projelendirme çalışmaları ve ihale süreci 2017 yılı itibarıyla devam etmektedir (Şekil 3.26).

Tente Çadır Uygulaması

Traverten Zemin Kaplama Uygulaması

Kentsel Mobilyalar

Traverten Zemin Kaplama uygulaması

Şekil 3.25: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; teknik üstyapı proje çalışmaları (Denizli Büyükşehir Belediye Arşivi 2016)

Proje Güzergâhı

Çatı Örtüsü Uygulaması

Şekil 3.26: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; Tuhafiyeciler Caddesi Çatı Tanzimi Projesi (Denizli Büyükşehir Belediyesi Arşivi 2016)

3.4.5 Kentsel Tasarım Projeleri

Kaleiçi Çarşısının yenileme çalışmaları ve işlevsel kimliğinin korunmasına yönelik çalışmalara kapsamında özellikle mekânsal altyapı kalitesinin geliştirilmesi yoluyla cazibe özelliğinin arttırılması için Kaleiçi Çarşısını tarihi Bayramyeri Meydanı ile birlikte bütüncül olarak ele alan tasarım projeleri hazırlandığı görülmektedir.

Bu çerçevede, 2009 yılında **Bayramyeri Çevre Düzenlemesi Peyzaj Projesi** adı ile başlatılan kentsel tasarım projesi kapsamında ***Bayramyeri Meydanı, 420 Sokak, Sarayköy Caddesi*** ve ***Demirciler Caddesi*** boyunca birtakım mekânsal ve işlevsel düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre, yer döşeme kaplamaları, engelliler için uyarıcı döşeme ve yol sınırlayıcıları, meydan ve sokak aydınlatmaları, otopark cepleri, park alanları, oturma alanları ve ağaçlandırmalar ile işaret levhaları–tabelalar gibi ayrıntıda düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Bayramyeri Meydan için yapılan çalışma incelendiğinde; su öğeleri, ahşap platform, oturma, dinlenme elemanları, ağaçlandırmalar, aydınlatmalar, yağ-bal-peynir hal girişinin ifadesini arttıran yeni merdivenler, sokak sergileri ve kermes gibi etkinliklerin yapılabileceği bir alan oluşturulduğu görülmektedir. Ancak bu proje içerdiği "meydan kurgusu, taşıt trafiği, otobüs durak yerleri" haricinde günümüzde uygulanmamış bir proje olarak kalmıştır (Şekil 3.27 ve Şekil 3.28).

Ayrıca, Bayramyeri Meydanı ve Kaleiçi Çarşısı ve çevresinde yol–kaldırım kaplama ve kentsel mobilyalar düzenlemesi biçiminde gerçekleştirilen üstyapı çalışmaları kapsamında Kaleiçi'nde yer alan birçok dükkân beyaz badana ile boyanırken, Belediye İşhanı ve çevresindeki yapılar için cephe projeleri ile yenilenmiş, tarihi Kale Kapılarının canlandırılmasına yönelik olarak Denizli Büyükşehir Belediyesi Etüt Proje Müdürlüğü tarafından alternatif proje çalışmaları hazırlanmıştır (Şekil 3.29, Şekil 3.30 ve Şekil 3.31).

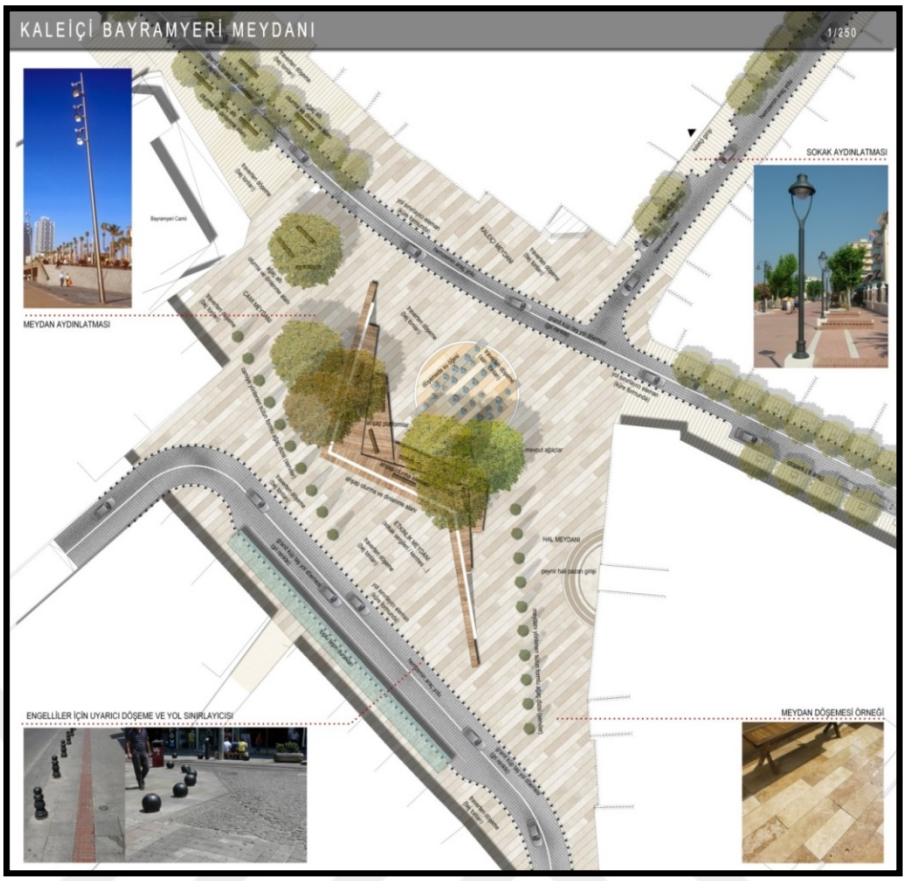

Şekil 3.27: Denizli Bayramyeri Çevre Düzenlemesi Peyzaj Projesi-teknik çizim (Denizli Büyükşehir Belediyesi Arşivi 2010)

Şekil 3.28: Denizli Bayramyeri Çevre Düzenlemesi Peyzaj Projesi- 3 boyut çalışması (Öncü Başoğlan Avşar Arşivi 2010)

Şekil 3.29: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; cephe düzenleme projesi (Öncü Başoğlan Avşar Arşivi 2010)

Şekil 3.30: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; cephe düzenlemesi uygulaması -Belediye İşhanı (Başdere Arşivi 2017)

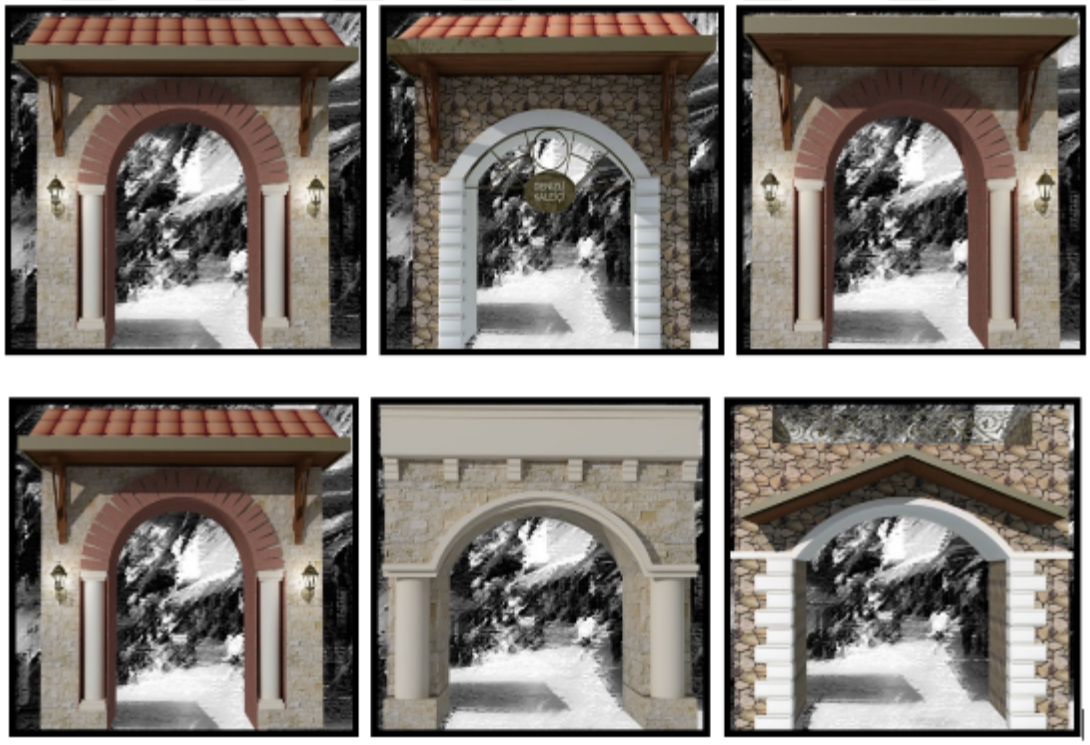

Şekil 3.31: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; tarihi kale kapıları alternatif proje çalışmaları (Öncü Başoğlan Avşar Arşivi 2010)

4. MORFOLOJİK ANALİZ

Bu bölümde, Denizli Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; **arazi kullanım** (*bina kat yükseklikleri, bina niteliği, bina yapım türü, bina kullanım türü, bina–arsa değerleri, mülkiyet analizi, vb.*) ve **sektörel uzmanlaşma düzeyi yapı tipolojileri** (*dükkân, han/işhanı, hal, vb. farklı mimari üniteler/alt kat–üst kat kullanımları*), **doku analizleri** (*dolu–boş oranı, yapılaşma indeksi, ulaşım sistemi ve sokak dokuları, kentsel mobilyalar vb*.) ile somut ve somut olmayan miras değerleri (*koruma altına alınmış tescilli alanlar, ahilik geleneği, geleneksel el sanatları–zanaatlar vb. marka değerleri*) gibi ayrıntıda mekânsal ve işlevsel çözümlemeler eşliğinde ele alınarak değerlendirilmiştir.

Bu değerlendirmeler; Denizli Kaleiçi tarihsel kentsel alanına ilişkin yazılı–çizili ve görsel kaynaklar ile yerinde tespit–gözlem çalışmaları ve sözlü görüşmelerden elde edilen bilgi birikiminin, hâlihazır haritalar/imar planları ve güncel uydu fotoğrafları eşliğinde sorgulanmasına dayandırılmıştır.

4.1 Arazi Kullanım ve Mekânsal–İşlevsel Uzmanlaşma Analizi

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresine ilişkin işlevsel analizler **Arazi Kullanım Dağılımı** ve **Sektörel Uzmanlaşma Düzeyi** olmak üzere 2 (iki) başlık altında ele alınmıştır.

Mekânsal Uzmanlaşma ya da **Arazi Kullanım Dağılımı** irdelenirse; yaklaşık 4,6 hektar (46.000 m^2) alanı kaplayan sur izlerinin tanımladığı Kaleiçi Bölgesinin yaklaşık % 90 bölümünün (41.400 m^2) ticaret–zanaat ve depolama–pazarlama faaliyet alanlarına ayrıldığı, geri kalan yaklaşık % 10 bölümünün (4.600 m^2) ise sosyal ve teknik altyapı alanlarından (*dini tesisler, yeşil alan–park, otopark, trafo, vb*.) oluştuğu tespit edilmiştir (Tablo 4.1).

Tablo 4.1: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı arazi kulanım dağılımı*

Arazi Kullanımları	Alan (Ha/m^2)	Yüzde (%)
Ticaret–Zanaat Alanları	4,1 / 41.400	90
Dini Tesis Alanları	0.1 / 1.840	4
Yeşil Alan–Park Alanları	0.1 / 1.380	3
Otopark Alanı (Açık Otopark)	0.1 / 1.380	3
Toplam	4,6 / 46.000	100

** Bu tablo, hâlihazır harita ve imar planları esas alınarak yapılan ölçümlere göre hazırlanmıştır.*

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içinde yoğun olarak faaliyet gösteren ticaret–zanaat alanları dışında **Un Pazarı Camisi, Arasta Camisi** ve **Bakırcılar Camisi** olmak üzere 3 (üç) adet Dini Tesisin yer aldığı, Un Pazarı Camisi ve Arasta Camisinin tescilli anıtsal–kamusal hizmet yapısı olarak "yapı ölçeğinde" koruma statüsünde olduğu, 2016 yılında koruma–restorasyon çalışmalarının tamamlandığı ve hizmete açık olduğu anlaşılmaktadır.

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı yakın komşuluğunda ise *–özellikle Kale kapılarını karşılayan bölgelerde–* Bayramyeri olarak bilinen **Meydan Alanı** ve **Bayramyeri Camisi** (güneyde), **Dörtçeşme Camisi** (batıda) ve **Demirciler Camisi** (doğuda) ile **Hacılar Camisi** (kuzeyde) bulunmaktadır (Şekil 4.1).

Açık–yeşil alan kullanımları açısından bakılırsa; güneyde **Bayramyeri Meydanı** en önemli sosyal–kültürel etkinlik ve toplanma mekânı olarak görülebilir. Kaleiçi tarihsel kentsel alanı kuzeybatısında 420. Sokak cephesinde yaklaşık 150–200 metre boyunca uzanan **kale duvarları–surlar** çevresinde yapılan peyzaj düzenleme alanı ise mekânsal ve işlevsel kullanım biçimi bakımından atıl durumdadır.

Teknik altyapı alanı olarak en belirgin işlev ise; Belediye İşhanı alt katında konumlandırılmış Kapalı Otopark alanı olup Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içinde bütün yollar istisnasız araç trafiğine kapalı–yaya mekânları olarak kullanılmaktadır.

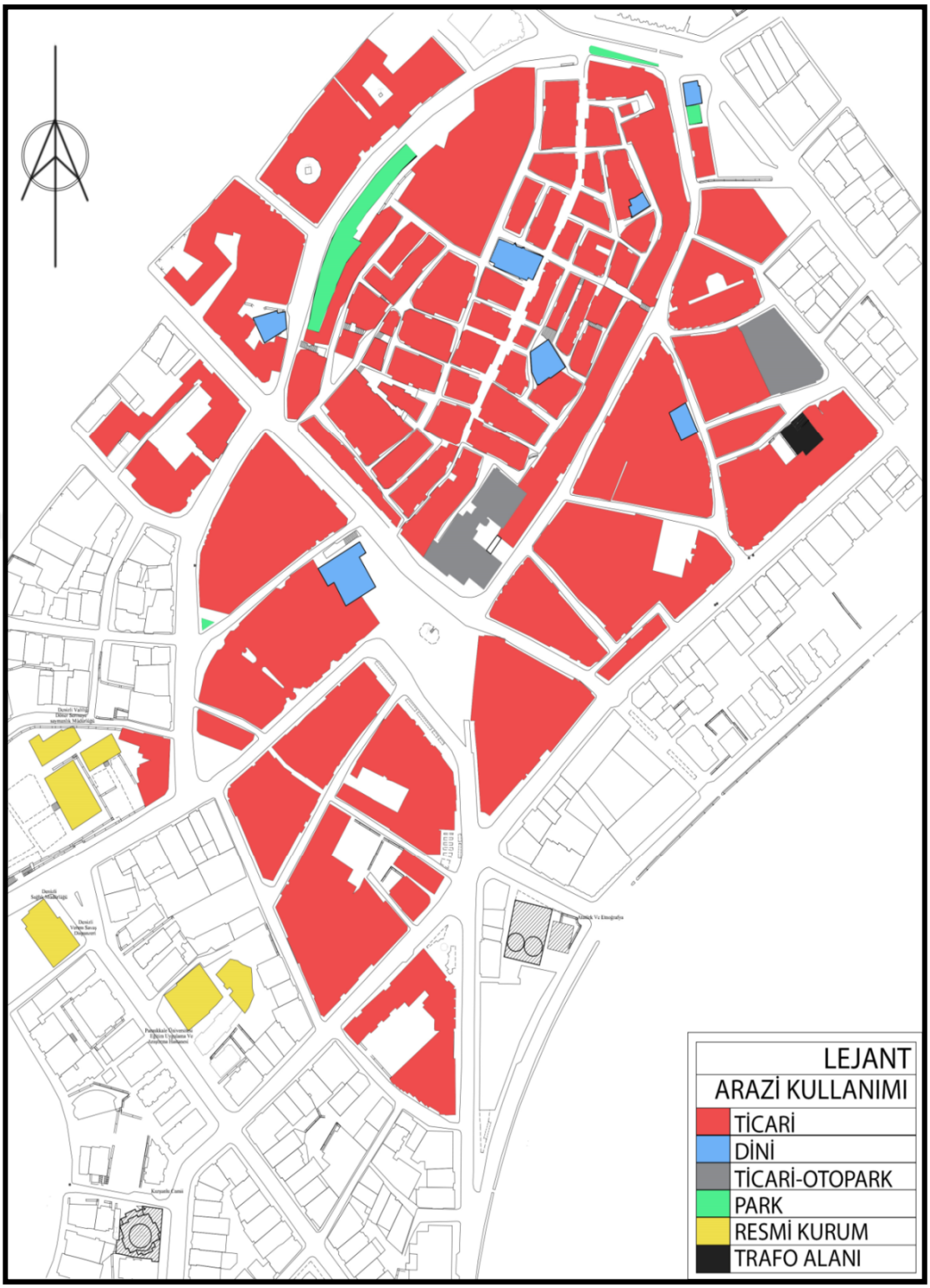

Şekil 4.1: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi arazi kullanım analizi*

* *Bu harita; yerinde tespit–gözlem çalışmaları ile imar planlarından elde edilen verilerin güncel hâlihazır harita üzerinde aktarılması ile oluşturulmuştur.*

Sektörel uzmanlaşma açısından bakılırsa; Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde ***sarraflık, bakırcılık, demircilik*** gibi geleneksel el sanatları–zanaatlar başta olmak üzere ***berber*** ve ***terzi–dokumacı*** dâhil yaklaşık 65 farklı meslek grubunun bulunduğu belirlenmiştir. Bu meslek gruplarından özellikle ***sarraflık, bakırcılık, demircilik*** faaliyetlerinin "esnaf dayanışmasına" uygun biçimde sokak–sıra düzeninde konumlandığı ve uzmanlaşma gösterdiği görülmektedir. Bu durum, Türk kültüründeki Ahilik geleneğinin günümüze dek uzanmış mirası olarak değerlendirilebilir. Nitekim Kaleiçi tarihsel kentsel alanındaki toponomi/yer adı verileri irdelenirse; ***Demirciler Caddesi*** veya ***Bakırcılar Sokağı*** ya da ***Tuhafiyeciler Caddesi*** gibi günümüz sokak isimleri, zanaat faaliyetlerinin sokak düzeninde uzmanlaşma düzeyini göstermektedir (Şekil 4.2 ve Şekil 4.3).

Şekil 4.2: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; sokak düzeni– mesleki uzmanlaşma (Başdere Arşivi 2017)

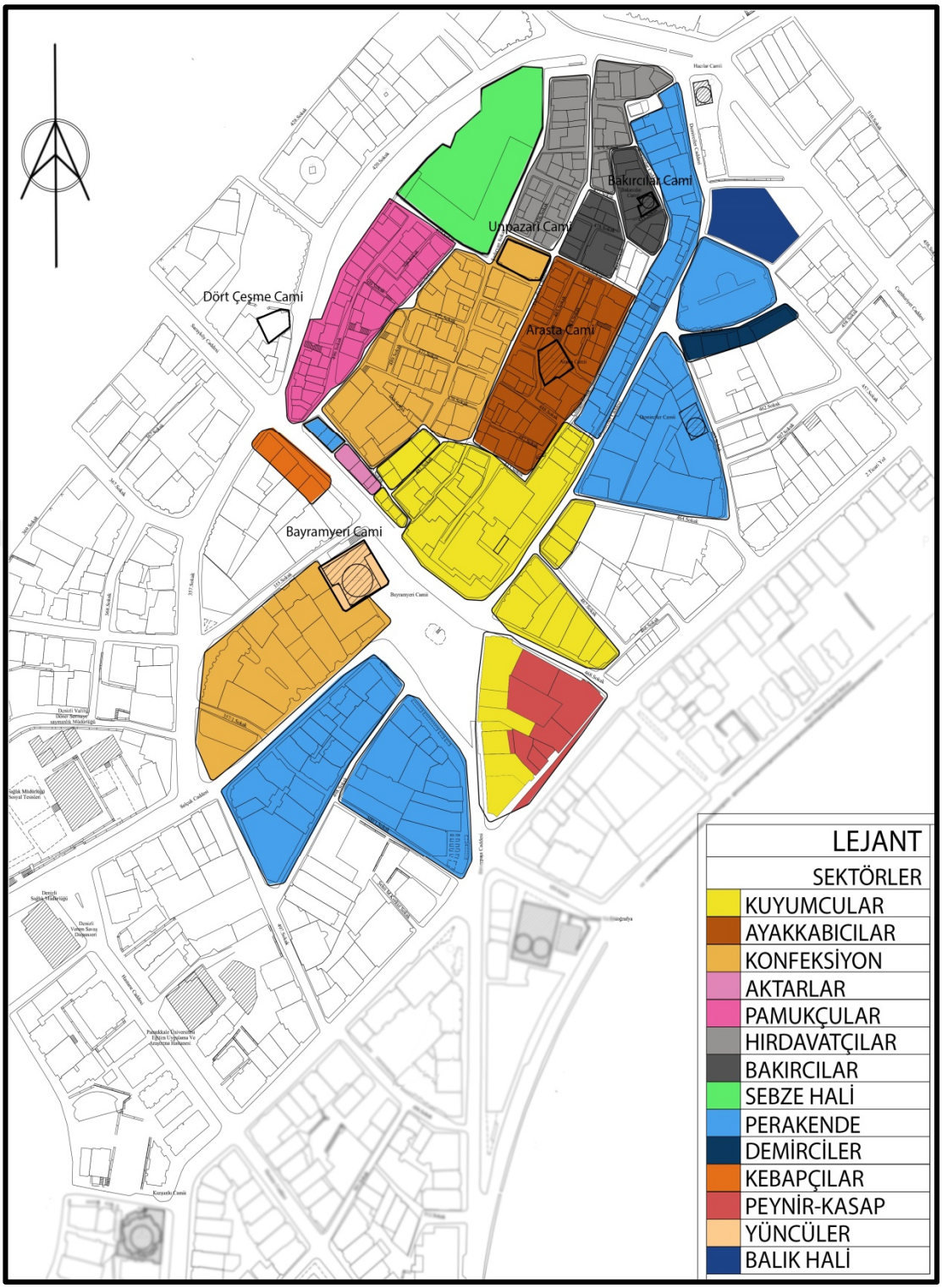

Şekil 4.3: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi sektörel uzmanlaşma analizi*

* *Bu harita; yerinde tespit–gözlem çalışmaları ile imar planlarından elde edilen verilerin güncel hâlihazır harita üzerinde aktarılması ile oluşturulmuştur.*

Yerinde tespit–gözlem verilerine göre; Kaleiçi tarihsel kentsel alanında **Tuhafiyeciler Caddesi** ve yan sokakları boyunca *tekstil–hazır giyim ürünleri* ve *ayakkabıcı–kunduracıların*, **Bakırcılar Sokağı** ve **Demirciler Caddesi** boyunca *tencere–kazan, teneke, soba–mangal, semaver–çaydanlık, balta–çekiç–kazma–kürek*, vb. *metal eşyalar* alım–satımı, Kaleiçi güney cephesi ve yakın komşuluğunda ise *yöresel lezzetler* sunan lokanta–kebapçıların sıralandığı gözlemlenmiştir.

Geleneksel ticaret dokusunun yanı sıra, süreç içinde oluşmuş–gelişmiş, birtakım kütlesel ticaret birimleri de bulunmaktadır. Bu yapılardan; **Belediye İş Hanı** ağırlıklı olarak kuyumculuk–sarrafiye sektöründe, **Belediye Toptancı Hali** kuru gıda, **Ahi Sinan İşhanı** (*Hacı Muhiddin Hanı*) ise toplumsal–kişisel hizmetler konusunda uzmanlaşmıştır (Şekil 4.4).

Tuhafiyeciler Caddesi

Bakırcılar Sokağı

Ahi Sinan İşhanı

Belediye İşhanı

Şekil 4.4: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, mekânsal–işlevsel uzmanlaşma (Başdere Arşivi 2017)

4.2 Yapı Tipolojileri Analizleri

4.2.1 Yapı Yüksekliği Analizi

Bu çalışmada Kaleiçi ve yakın çevresinde bulunan binaların kat yükseklikleri irdelenmiştir. Bu irdelemeler, Meri Koruma Amaçlı İmar Planı ile yerinde tespit–gözlem çalışmalarından elde edilen bulgular esas alınarak değerlendirilmiştir.

Yapılan incelemede; Meri Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında Kaleiçi tarihsel kentsel alanı bütününde kat yüksekliğinin **8,50 metre (yaklaşık 3 Kat)** olarak belirlendiği görülmektedir. Alanda yapılan çalışmalarda ise **1–5 kat** ve üzeri olmak üzere kat yükseklikleri olduğu, bu durumun, Koruma Amaçlı İmar Planı öncesinde yapılmış yapılardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Analiz sonuçlarına göre, Kaleiçi tarihsel kentsel alanında toplam 298 adet yapı bulunduğu, bu yapıların yaklaşık % 22,5 (67 adet) 1 katlı, % 43,2 (129 adet) 2 katlı, %31,2 (93 adet) 3 katlı, %2,7 (8 adet) 4 katlı ve %0,4 (1 adet) 5 kat ve üzeri yükseklikte olduğu belirlenmiştir. Bu değerlere göre ortalama kat yüksekliğinin 7,5 metre–2,5 Kat olduğu, yaygın yapı yüksekliği (kat yüksekliği) değerlerinin ise 6,50 metre–2 kat olduğu söylenebilir (Tablo 4.2 ve Şekil 4.5).

Tablo 4.2: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı yapı yükseklik analizi*

Yapı Yükseklikleri (Kat Sayısı)	Adet (sayı)	Yüzde (%)
1 Kat	67	22,5
2 Kat	129	43,2
3 kat	93	31,2
4 kat	8	2,7
5 Kat	1	0,4
Toplam	298	100

** Bu tablo, hâlihazır harita ve imar planları esas alınarak yapılan ölçümlere göre hazırlanmıştır.*

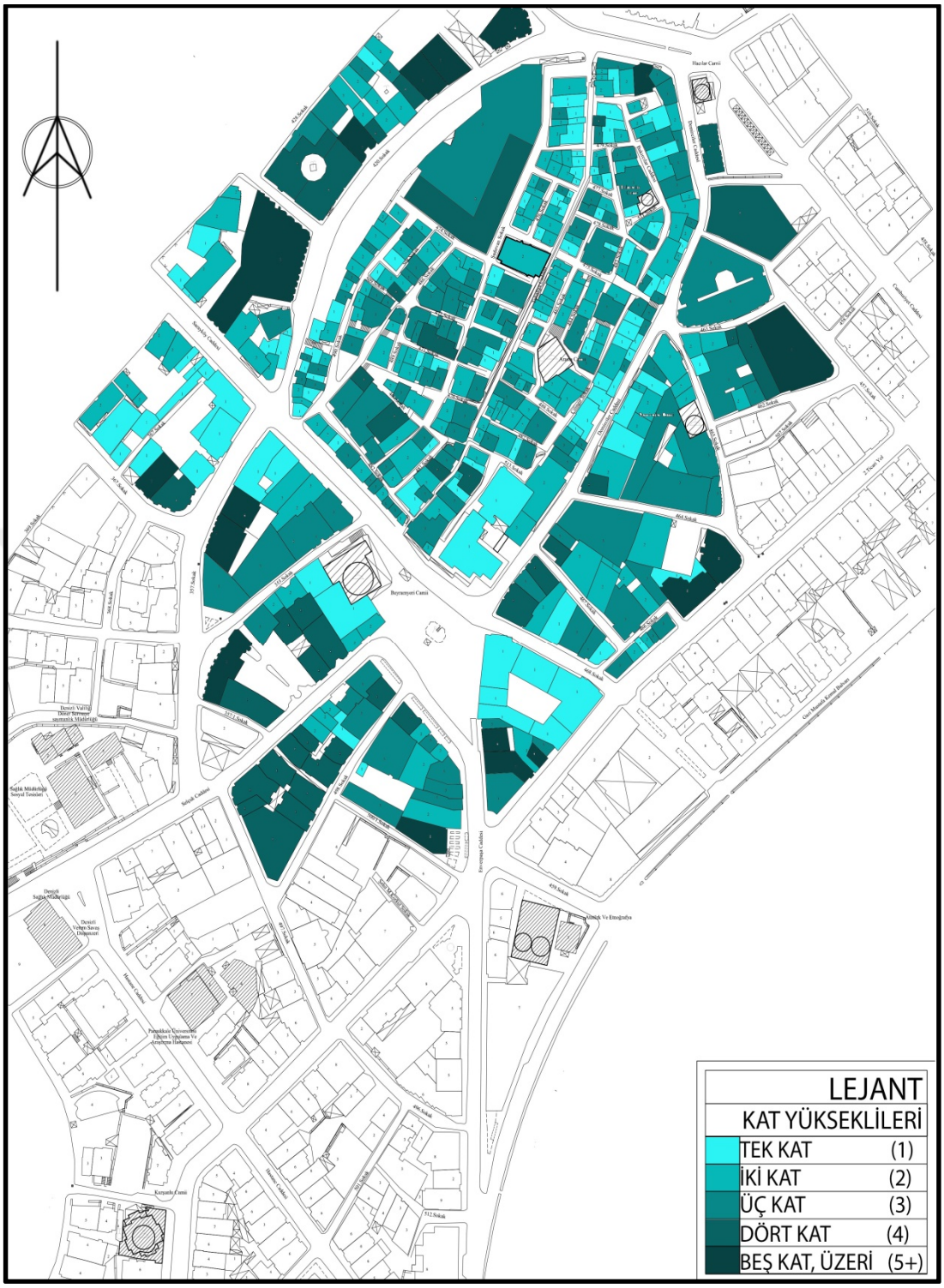

Şekil 4.5: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı yapı yükseklik analizi*

* *Bu harita; yerinde tespit–gözlem çalışmaları ile imar planlarından elde edilen verilerin güncel hâlihazır harita üzerinde aktarılması ile oluşturulmuştur.*

Yapı yükseklik analizi sonuçları yorumlanırsa; sokak boyunca farklı kat yüksekliklerinin özellikle cephe görünüm ve siluetleri görsel algı bağlamında karmaşık ve düzensiz bir görünüm ve estetik oluşturmaktadır. Nitekim bitişik yapı düzeninde oluşmuş binaların cephesinin topografya esas olmak üzere bir anda alçalıp–bir anda yükselen kotlara sahip olması, kullanıcı kitlesi üzerinde "düzensiz–karmaşık bir mekân" algısı uyandırdığı düşünülebilir. Ancak, sözlü görüşmeler, binaların farklı kotlara sahip olmasının, tekdüzelikten uzak ve dinamik bir mekân algısı oluşturduğuna işaret etmektedir (Şekil 4.6).

Şekil 4.6: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; farklı kat yükseklik örnekleri (Başdere Arşivi 2017)

4.2.2 Bina Niteliği Analizi

Yerinde tespit–gözlem ve fotoğraflama çalışmalarında edinilen görsel algıya dayalı tespitler eşliğinde çatı, sıva, pencere ve kapılar, bina yapımında kullanılmış malzemelerin mevcut durumları, duvar çatlakları, bina cephesinde meydana gelmiş zedelenmeler, taşıyıcı strüktürde oluşan hasarlar ve binanın yıkılmaya olan eğilimi gibi birtakım ölçütler esas alınarak, bina niteliklerine göre sınıflandırma yapılmıştır.

Bu sınıflandırmaya göre; bina nitelikleri harabe, kötü durumda, orta durumda, iyi durumda ve restore edilmiş olarak belirlenmiştir (Şekil 4.7).

Analitik araştırma sonuçlarına göre; Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içinde 19 adet harabe, 67 adet kötü, 124 adet orta, 85 adet iyi durumda bina tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra Aydın Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2 (iki) cami ve Denizli Büyükşehir Belediye'si tarafından 1 (bir) adet çayhane binasının restore edildiği belirlenmiştir.

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içinde kitle–gabari ve taban alanı kullanımı bakımından 2 (iki) büyük ölçekli yapıdan birincisi Belediye İş Merkezi, yakın zamanda yapılan cephe iyileştirmeleri bağlamında iyi durumda, ikincisi Hal binası ise orta durumda olarak değerlendirilmiştir.

Yüzdelik oranlarla değerlendirildiğinde; yaklaşık %41,6 ile orta durumdaki binaların çarşı genelinde daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu durum, Kaleiçi tarihsel kentsel alanında yenilenme dinamiklerinin yakın zamanda başlayabileceğine işaret sayılmalıdır.

Bu sıralamada, ikinci sırada yaklaşık % 28,6 oranı ile iyi durumdaki binaların olduğu, kötü durumdaki binaların yaklaşık %22,5 oran ile takip ettiği görülmektedir. Son olarak, harabe durumda değerlendirilen binalar yaklaşık %6,3 oranında, 2017 yılı itibarıyla ile restorasyon projesine konu edilen–tamamlanan binaların ise sadece %1,00 oranında olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitler, Kaleiçi tarihsel kentsel alanında kültürel miras değerlerinin korunması yönünde çabaların yetersiz olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Tablo 4.3 ve Şekil 4.8).

Tablo 4.3: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, bina niteliği analizi*

Bina Nitelikleri	Adet (sayı)	Yüzde (%)
Harabe durumda	19	6,3
Kötü durumda	67	22,5
Orta durumda	124	41,6
İyi durumda	85	28,6
Restorasyon projesi yapılmış	3	1,00
Toplam	298	100

** Bu tablo, hâlihazır harita ve imar planları esas alınarak yapılan ölçümlere göre hazırlanmıştır.*

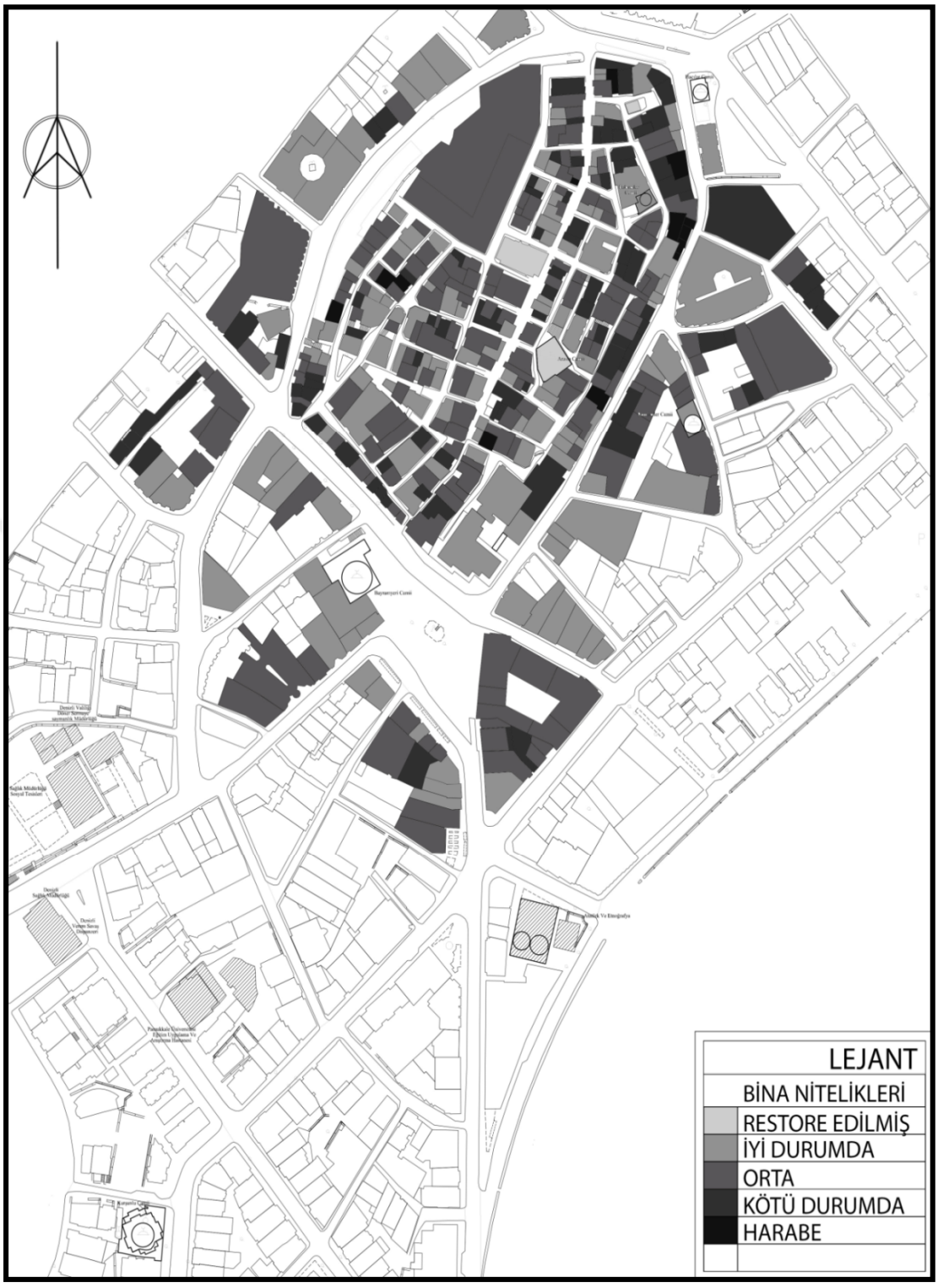

Şekil 4.7: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı bina niteliği analizi*

* *Bu harita; yerinde tespit–gözlem çalışmaları ile imar planlarından elde edilen verilerin güncel hâlihazır harita üzerinde aktarılması ile oluşturulmuştur.*

Bina niteliği analizi sonuçları incelendiğinde; taşıyıcı strüktür, cephe ve çatı durumları öncelikli olarak göz önüne alınarak yapılan kişisel değerlendirmede, harabe durumundaki bir kısım yapılarda esnaf–zanaatkârların fiilen çalışmalarını sürdürmeleri dikkat çekmektedir. Nitekim bazı yapıların, çatıların çökme derecesinde olduğu, duvarların yer yer yıkıldığı, yoğun rutubet altında ve aydınlatma olarak oldukça yetersiz durumda olduğu görülmekte ve büyük risk teşkil etmektedir. Duvar çatlakları, taşıyıcı strüktürün zayıflığı, çoğu pencerede cam olmaması ve harabeye dönük bir halde olmaları sebebiyle kötü durumdaki binalar gözlemlenmiştir.

Orta durumdaki binalar, harabe ve kötü durumdaki binalarla kıyaslandığında, cephe çatlaklarının daha az olması, pencere ve kapılarının sağlamlığı, çatıların bakımlı olması gibi etkenler neticesinde belirlenmiştir. Daha sağlıklı ve bakımlı olan bu binalar çarşı genelinde oldukça yaygındır. Bina sahipleri tarafından bakım yaptırılarak daha konforlu bir yaşama ve çalışma alanına dönüşen iyi durumdaki binalar ise, cephe iyileştirmeleri, taşıyıcı sağlamlığı, çatı, pencere, kapı yenilemeleri, kullanılan aydınlatma elemanları gibi etkenlerle diğer bina gruplarından ayrılmaktadır.

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içinde yer alan esnaf–zanaatkâr ve yerel halk ile yapılan sözlü görüşmeler, daha sağlam, sağlıklı ve konforlu, daha geniş bir ifadeyle, nitelikli binaların artması yönünde talep ve beklentiler olduğu belirlenmiştir. Bu tespitler, Kaleiçi tarihsel kentsel alanı bütününde mekânsal yaşam kalitesinin arttırılmasına yönelik geniş ölçekte yapılacak fiziksel iyileştirme, yenileme ve sağlamlaştırma çalışmalarının gerekliliğine dikkat çekmektedir.

<u>Harabe Durumda</u> Yapı Örnekleri

Şekil 4.8: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; farklı bina nitelik örnekleri (Başdere Arşivi 2017)

<u>Kötü Durumda</u> Yapı Örnekleri

<u>Orta Durumda</u> Yapı Örnekleri

<u>İyi Durumda</u> Yapı Örnekleri

Şekil 4.8: (devam) Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; farklı bina nitelik örnekleri (Başdere Arşivi 2017)

4.2.3 Bina–Arsa Değerleri Analizi

Bina–arsa değerleri tespiti için aylık kira bedelleri esas alınarak değer analizi yapılmıştır. Bu çerçevede, sözlü görüşmeler–sorgulamalar yoluyla gerek yerel esnaf–zanaatkâr ve emlak ofisleri gerekse Merkezefendi Belediyesinden elde edilen emlak rayiç değer verileri esas olmak üzere binaların konumsal durumu, ulaşılabilirliği, mekânsal büyüklüğü, fiziksel niteliği ve kat adetleri gibi birtakım ölçütlere göre sınıflandırılmıştır (Şekil 4.9).

Yapılan ayrıntıda değerlendirmeler sonucu; en düşük aylık kira değerlerinin ortalama aylık kira değerlerinin **200–300 TL** değer aralığı ile Hal binası ve çevresinde olduğu tespit edilmiştir. Nitekim yerinde tespit–gözlem çalışmalarında Hal binasında –az sayıda– iş yerinin aktif olarak çalıştığı, üst katları neredeyse hiç kullanılmadığı, genel itibarıyla binanın oldukça bakımsız ve atıl–boş durumda olduğu gözlemlenmiştir.

Bakırcılar ve Demirciler Çarşısı ile yakın çevre sokaklarda ise ortalama aylık kira değerlerinin **300–400 TL** değer aralığında olduğu belirlenmiştir. Bu değerlerde; dükkânların eski ve yıpranmış olması ile konumsal açıdan Bayramyeri Meydanına uzak olmasına dayalı ulaşılabilirlik olanaklarının zayıf olmasının etkili olduğu söylenebilir.

Kaleiçi Çarşısı olarak bilinen Tuhafiyeciler Caddesi ve çevresinde ise kira değerlerinin **800–1.250 TL** değer aralığında değiştiği ifade edilmektedir. Bu değer aralığının belirlenmesinde; taşıt trafiğine açık caddelere ya da Bayramyeri Meydanına yakınlık veya ara sokaklarda kalma durumu, fiziksel nitelik, yapı büyüklüğü ve kat adetlerinin etkili olduğu söylenebilir.

Ahi Sinan İşhanı ve yakın çevresinde ortalama aylık kira değerlerinin **1.250–2.500 TL** aralığında olduğu, *–özellikle Ahi Sinan İşhanı için–* bu değer aralığının fiziksel niteliği açısından modern ve merkezi avlulu sistemde tasarlanmış olmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Şekil 4.9: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı bina–arsa değer analizi*

* *Bu harita; yerinde tespit–gözlem çalışmaları ile esnaf ve bölge emlakçılarından alınan bilgilerin karşılaştırılması ile hazırlanmıştır.*

Belediye İşhanı ve yakın çevresinde ise aylık kira değerlerinin konum itibarıyla taşıt trafiğine açık Sarayköy Caddesi ve Bayramyeri Meydanına yakınlık ve kolay ulaşılabilirlik esas olmak üzere aylık kira değerlerinin **2.500–3.500 TL** aralığında olduğu görülmektedir. Nitekim bu yüksek kira değerleri ile prestijli bir çarşı niteliğindeki Belediye İşhanı içinde zemin kat sarraflar, birinci kat halıcılar ve en üst kat manifaturacılar olmak üzere yer seçtiği anlaşılmaktadır.

Genel olarak, Kaleiçi tarihsel kentsel alanı çevresinde taşıt trafiğine açık ve Bayramyeri Meydanı ile ilişkili bölgelerin yüksek kira değerlerine sahip olduğu söylenebilir.

Nitekim gastronomi ağırlıklı kebapçı ve fırınların bulunduğu Sarayköy Caddesi ile 420. Sokağın kesiştiği, dört yola cephesi olan işyerlerinde ise aylık kira değerlerinin yaklaşık **6.000–20.000 TL** değer aralığında olduğu görülmektedir. Benzer olarak, taşıt trafiğine açık Demirciler Caddesi boyunca yer alan mekânsal açıdan büyük–geniş ve yüksek katlı ticaret birimlerinin, öncelikle bakımlı–nitelikli olmasına dayalı olarak rağbet gördüğü, dolayısıyla, bu bölgedeki aylık kira değerlerinin yaklaşık **15.000–25.000 TL** değer aralığında olduğu belirlenmiştir.

Sözlü görüşmelere göre, Kaleiçi tarihsel kentsel alanının genel olarak oldukça rağbet gördüğü, boşalan dükkânların, kısa sürede yeniden kiralandığı ifade edilmektedir. Bu durum, Kaleiçi tarihsel kentsel alanının Denizli kenti bütününde ticaret–zanaat faaliyetleri açısından cazibe merkezi işlevini koruduğuna işaret sayılabilir.

4.2.4 Bina Yapım Türü Analizi

Bu çalışmada Kaleiçi ve yakın çevresinde bulunan binaların yapım türleri incelenmiştir. Yerinde tespit ve gözleme dayalı bu çalışma sırasında çoğu yapının bir cephesinde sıva olmaması bazı yapılarında sıvalarının yer yer dökük olmaları sebebi ile ana karkas yapıları belirgin olarak görülmüştür. Yapı sahiplerinin verdiği bilgilerle karşılaştırılarak oluşturulan haritalama çalışmalarında betonarme yapıların daha yaygın olduğu belirlenmiştir. Tarihi verilerde ahşap karkas yapıların yıllar önce daha yaygın olduğu ancak özellikle çıkan yangınlar sonucu zarar gördükleri Kaleiçi esnafı ile yapılan görüşmeler sırasında benzer ifadelerle dile getirilmiştir.

Kaleiçi ve yakın çevresini kapsayan bu çalışmada yaklaşık olarak 153 adet betonarme iskeletli yapı, 96 adet kerpiç üzeri kaplama yapı, 53 adet kâgir- yığma taş yapı ve 86 adet kâgir- yığma tuğla yapı belirlenmiştir. Yüzdelik bakımından ise %40 betonarme, %25 kerpiç üzeri kaplama, %13 yığma taş, %22'lik bir oranda ise yığma tuğla yapı değerlendirilmiştir (Şekil 4.10). Tez alanı çevresinde genel olarak yüksek katlı yapıların yaygınlaşmaya başladığı ve zamanla yıkılarak yeniden inşa edilen binalar günümüzde yaygın olarak kullanılan betonarme iskeletli karkas kullanılarak inşa edilmektedir.

Koruma altına alınmış arkeolojik sit alanı sınırı dâhilinde yer alan binalar da herhangi bir değişiklik yapılmamış ve bu yapılarda genellikle kerpiç üzeri kaplama, yığma tuğla veya yığma taş gibi kâgir yapılar yüzdelik oranlarda etkili olmuştur. (Tablo 4.4 ve Şekil 4.11).

Tablo 4.4: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, bina yapım türü analizi*

Bina Nitelikleri	Adet (sayı)	Yüzde (%)
Betonarme İskeletli Yapı	153	40
Kerpiç Üzeri Kaplama Yapı	96	25
Kâgir - Yığma Taş Yapı	52	13
Kâgir – Yığma Tuğla Yapı	86	22
Toplam	387	100

** Bu tablo, hâlihazır harita ve imar planları esas alınarak yapılan ölçümlere göre hazırlanmıştır.*

Şekil 4.10: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi bina yapım türü analizi*

** Bu harita; yerinde tespit–gözlem çalışmaları ile imar planlarından elde edilen verilerin güncel hâlihazır harita üzerinde aktarılması ile oluşturulmuştur.*

Kagir- Yığma Taş Yapı Örnekleri

Kagir- Yığma Tuğla Yapı Örnekleri

Kerpiç Üzeri Kaplama Yapı Örnekleri

Betonarme İskeletli Yapı Örnekleri

Şekil 4.11: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve çevresi; bina yapım türleri (Başdere Arşivi 2017)

4.2.5 Mimari Tipoloji Analizi

Kaleiçi tarihsel kentsel alanında; ticaret sektörü bağlamında binaların tipolojik nitelikleri bağlamında; bireysel mülkiyet ya da bireysel faaliyet kullanımlarına yönelik ***dükkânlar***, toplu alışveriş alanları niteliğindeki ***iş hanları*** ve ***pasajlar*** ile toptan ticaret faaliyetlerine yönelik ***hal binaları*** olarak ele alınmıştır. Yapılan yerinde tespit–gözlem çalışmalarında; genel olarak bireysel ticaret faaliyetlerine yönelik dükkân kullanımları olduğu, özellikle Bayramyeri Meydanı ve çevresi ile Tuhafiye Caddesi boyunca İşhanları ve Pasajların bulunduğu görülmektedir. Pasaj veya çarşı adıyla anılan birden çok dükkânın bulunduğu yapılar ise Bayramyeri Cami zemin katı dâhil olmak üzere genel olarak Bayramyeri mevkiinde yer almaktadır. Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içinde meyve sebze hali ile Ahi Sinan Çarşısı arkasında Balık Hali olarak faaliyet sürdüren toptan ticaret çarşıları–hal binası bulunmaktadır.

Bu çerçevede, yerinde tespit–gözlem çalışmaları sonuçlarına göre Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde **351 adet dükkân**, **49 adet iş hanı,** sıra düzeni veya merkezi avlulu planda yer alan dükkânlardan oluşan yaklaşık **16 adet pasaj**, toptan ticaret faaliyetleri bağlamında ise **2 adet hal binası** belirlenmiştir (Tablo 4.5 ve Şekil 4.12). Bu tespitlere göre; sayısal değerler yüzdelik oranlar bakımından irdelendiğinde; yaklaşık **% 82,3 oranı ile dükkân** tipolojilerinin en yaygın kullanım türü olduğu, **%11,5 yüzde iş hanı/merkezleri, %3,8 yüzde ile pasajlar ve %0,5 oranla ise toptan ticaret/hal binaları** olduğu görülür (Şekil 4.13).

Tablo 4.5: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı mimari tipoloji analizi*

Bina Nitelikleri	Adet (sayı)	Yüzde (%)
Dükkân	351	82,3
İş Hanı/ Merkezi	49	11,5
Hal Yapısı	2	0,5
Pasaj	16	3,8
Otopark	2	0,5
Dini Yapı	6	1,4
Toplam	426	100

** Bu tablo, hâlihazır harita ve imar planları esas alınarak yapılan ölçümlere göre hazırlanmıştır.*

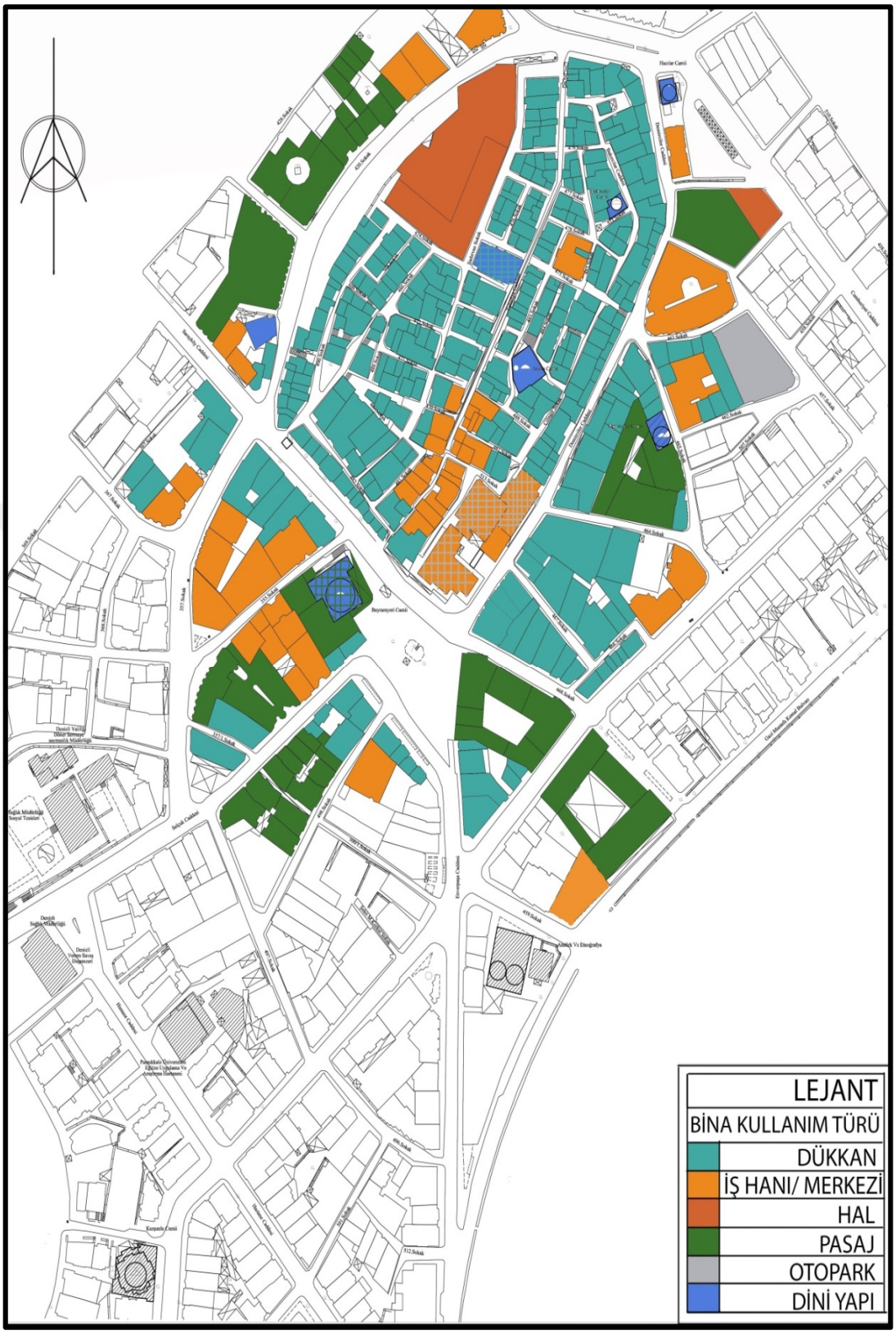

Şekil 4.12: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi arazi kullanım analizi*

** Bu harita; yerinde tespit–gözlem çalışmaları ile imar planlarından elde edilen verilerin güncel hâlihazır harita üzerinde aktarılması ile oluşturulmuştur.*

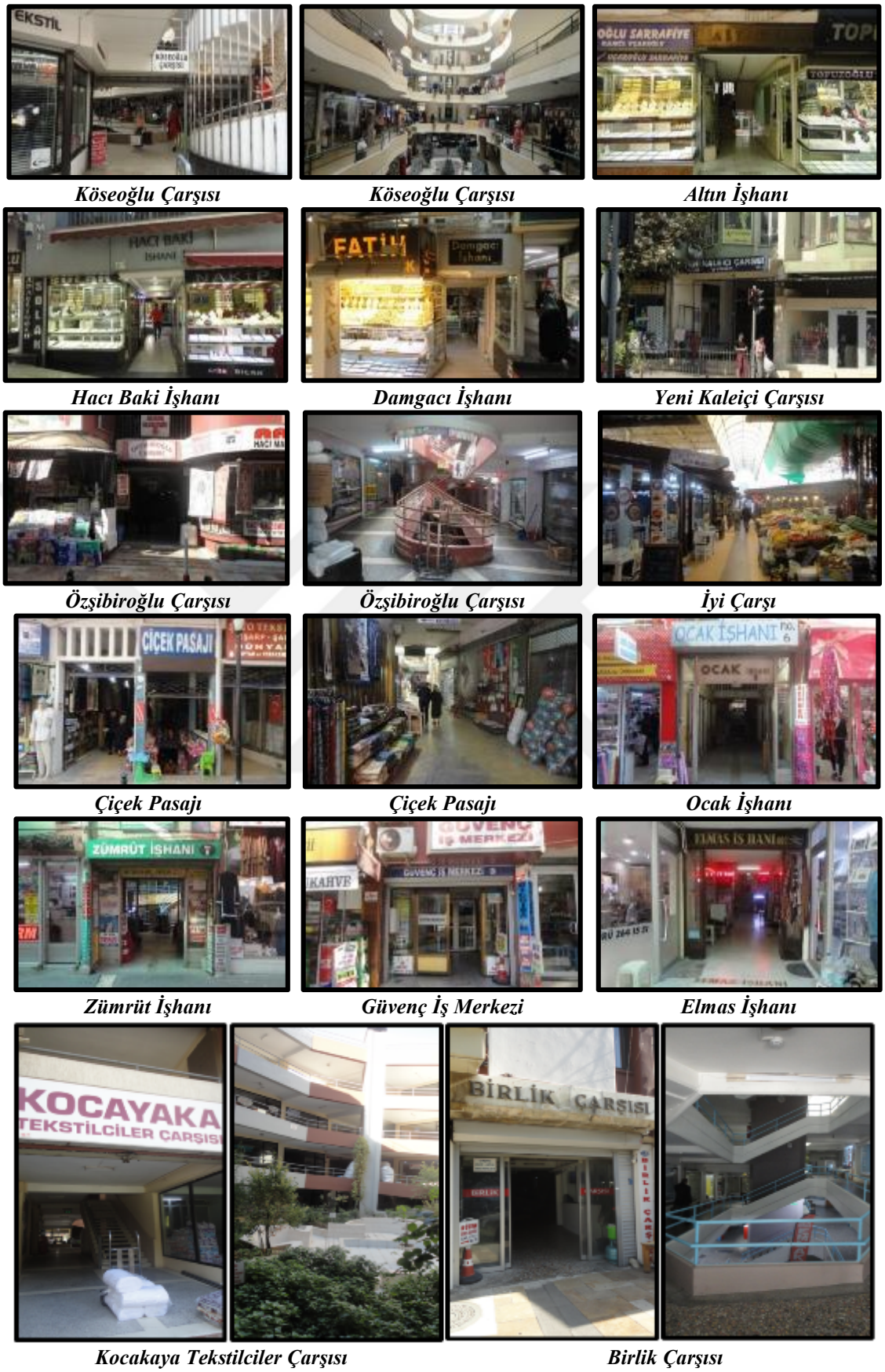

Köseoğlu Çarşısı *Köseoğlu Çarşısı* *Altın İşhanı*

Hacı Baki İşhanı *Damgacı İşhanı* *Yeni Kaleiçi Çarşısı*

Özşibiroğlu Çarşısı *Özşibiroğlu Çarşısı* *İyi Çarşı*

Çiçek Pasajı *Çiçek Pasajı* *Ocak İşhanı*

Zümrüt İşhanı *Güvenç İş Merkezi* *Elmas İşhanı*

Kocakaya Tekstilciler Çarşısı *Birlik Çarşısı*

Şekil 4.13: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve çevresi; ticaret yapı tipolojileri (*Başdere Arşivi 2017)*

Yapılan analiz çalışması sonucunda; Kaleiçi tarihsel kentsel alanının işlevsel/sektörel bağlamda ticaret/alış–veriş merkezi kimliği üstlendiğini söylemek mümkündür. Nitekim kuyumcu, dokuma–tekstil, hazır giyim, ayakkabı, hırdavat, demirci–bakırcı, vb. olmak üzere farklı konularda zengin bir ürün yelpazesine sahip olduğu görülmektedir. Bu niteliği Kaleiçi tarihsel kentsel alanının mekânsal ve işlevsel açıdan gerek kentsel gerekse kırsal nüfusun perakende gereksinimlerine hizmet sunan tamamen geleneksel ticaret ve perakende ticaret faaliyetlerinin merkez niteliğinde olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla, hem yerli ziyaretçiler hem de yabancı ziyaretçilerin gerek gündelik gerekse geleneksel perakende taleplerine hizmet sunan, önemli bir cazibe merkezi olarak tanımlanabilir.

4.2.6 Dolu- Boş Analizi

Dolu–boş analizi; Kaleiçi tarihsel kentsel alanında bina–parsel ilişkisi bağlamında parsel kullanım oranları ile bina yapı oranlarının karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Bu analiz çalışması, Kaleiçi tarihsel kentsel alanın mekânsal ve işlevsel karakteristiği bağlamında yapılaşma yoğunluğu–yapı düzeni ve parsel kullanım oranları ile mekânsal–işlevsel kullanım biçimleri arasındaki etkileşimin tespit edilmesi bakımından önemlidir.

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde hâlihazır harita/hava fotoğrafı ve imar planı verileri ile yerinde tespit–gözlem çalışmalarının karşılaştırılması sonucu; dolu–boş oranının yaklaşık % 85 oranında dolu, yaklaşık % 15 oranında ise boş olarak tespit edilmiştir (Şekil 4.14).

Bu tespitler, Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde yapı yoğunluğunun oldukça yüksek düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Bunun temel nedeni; Kaleiçi tarihsel kentsel alanında özellikle ticaret–zanaat faaliyetlerine dayalı mekânsal düzene uygun olarak gerek arsa değerleri gerekse geleneksel ticaret faaliyetleri bağlamında yapı birimlerinin bitişik nizamda konumlanması olarak görülebilir (Şekil 4.15).

Dolu–Boş oranı dengesinin yüksek düzeyde olmasının, özellikle dinlenme mekânları ile ulaşım ve otopark gibi açık ve yeşil alanlar gibi kamusal alanların eksikliği–yetersizliğini ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu yönüyle, Kaleiçi tarihsel

kentsel alanı değerlendirilirse; bitişik yapı düzeni ve dar sokaklardan oluşan mekânsal örüntü içinde kullanıcı yoğunluğunun açık mekân gereksiniminin karşılanamadığı, özellikle Kaleiçi üst örtüsünün ise kapalılık hissi oluşturduğu söylenebilir. Nitekim Kaleiçi tarihsel kentsel alanında yerel halkı ile rastgele yapılan sözlü görüşmelerde, temel sorunların dinlenme mekânları eksikliği ile otopark sorunu olduğu görülmektedir.

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde, dolu–boş dengesini biçimlendiren açık alanlar irdelenirse; Bayramyeri Meydanı araç ve yaya hareketliği bakımından en yoğun kullanılan açık alan niteliğinde olduğu söylenebilir. Bu niteliği ile sosyal ve kültürel etkinliklerin gerçekleştirildiği kamusal alan işlevindedir.

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içinde fiziksel yenileme çalışmasına konu edilen *Çayhane* olarak anılan kafeterya ünitesi ve bahçe alanı ile tescilli *Tarihi Çınar Ağacı* ve çevresi ise ölçek açısından sınırlı olmakla birlikte Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içindeki açık alanlar olarak sayılabilir.

Şekil 4.14: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı dolu–boş görünüm (Merkezefendi Belediyesi Arşivi 2016)

Şekil 4.15: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı dolu- boş analizi*

** Bu harita; yerinde tespit–gözlem çalışmaları, hava fotoğrafları ile imar planlarından elde edilen verilerin güncel hâlihazır harita üzerinde aktarılması ile oluşturulmuştur.*

4.3 Doku Analizi: Mekânsal Ve İşlevsel Karakteristik

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi, tarihsel gelişim sürecinde Denizli'nin ilk kuruluş yeri ve ticaret merkezi işlevlerini üstlenmiştir. Bu nitelikleri ile farklı esnaf–zanaatkârların sokak düzeninde uzmanlaşma gösterdiği, tarihsel yapılar odaklı biçimlenmiş tarihi kent merkezi olarak ifade edilebilir (Şekil 4.16).

Analiz çalışmalarında, Kaleiçi tarihsel kentsel alanı mekânsal–işlevsel karakteristiğini biçimlendiren birtakım odak noktaları belirlenmiş ve yakın çevreleri ile olan ilişkileri incelenmiştir.

Birinci odak; **Bayramyeri Meydanı ve yakın çevresi** olarak ele alınmıştır. Bayramyeri Meydanı, Bayramyeri Camisi ve vakıfları niteliğindeki ticaret üniteleri, Yağ–Kasap–Peynir Hali ile toplu taşım durakları, meydan alanını tanımlayan temel mekânsal ögeler olarak görülmekte olup gece ve gündüz yoğunluğu bakımından Kaleiçi tarihsel kentsel alanına en yoğun yaya hareketliliği Bayramyeri Meydanı yönünden gerçekleşmektedir. Bu alanlar, Kaleiçi tarihsel kentsel alanındaki ticaret faaliyetleri ile Bayramyeri Meydanı arasında mekânsal–işlevsel kullanım sürekliliği–bütünlüğünü ve etkileşimi göstermesi bakımından önemlidir (Şekil 4.17).

Şekil 4.16: Bayramyeri Meydanı ve çevresi gündüz ve gece görünümü (Merkezefendi Belediyesi Arşivi 2016)

İkinci odak; Kaleiçi tarihsel kentsel alanı doğu komşuluğunda bulunan **Ahi Sinan İşhanı** ve **Demirciler Caddesi çevresi** olarak belirlenmiştir. Bu alan; Denizli kentinin ilk kuruluş–gelişim sürecinde önemli bir yeri olan Ahi Sinan adını taşıması yönüyle tarihsel geçmişe vurgu yapması bakımından önemlidir.

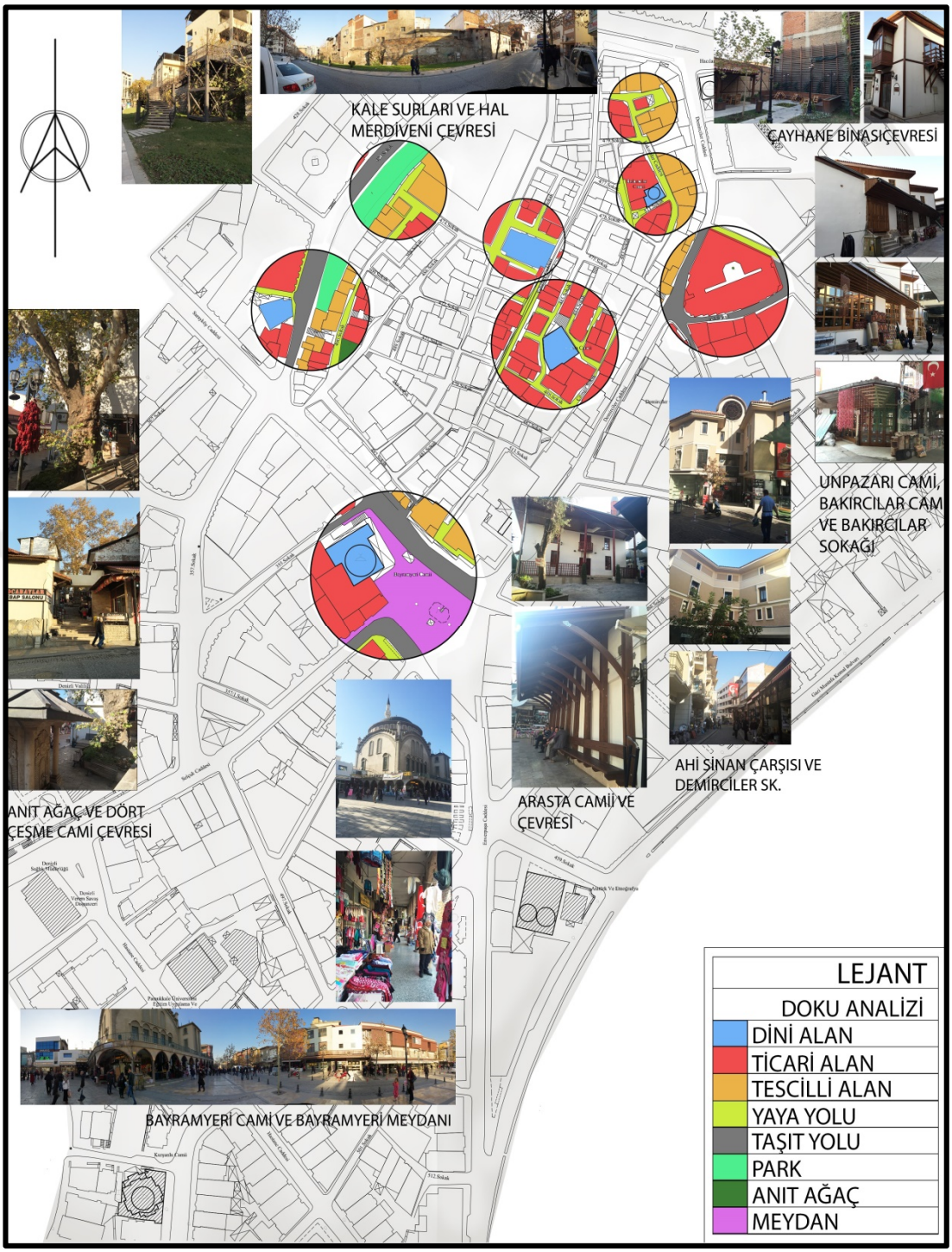

Şekil 4.17: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi sokak doku analizi*

** Bu harita; yerinde tespit–gözlem çalışmaları ile imar planlarından elde edilen verilerin güncel hâlihazır harita üzerinde aktarılması ile oluşturulmuştur.*

Özellikle yakın komşuluğundaki araç trafiğine açık yol niteliğindeki Demirciler Caddesi ise somut olmayan kültürel miras değeri olarak sayılabilecek demircilik mesleğinin icra edildiği–yaşatıldığı zanaat mekânı olarak yerli ve yabancı ziyaretçilerin turistlerin ilgisini çekmektedir. Dolayısıyla, Ahi Sinan İşhanı ve cephe aldığı Demirciler Caddesi potansiyel turizm cazibesi bakımından demircilik mesleğinin genç nesil arasında özendirilmesine yönelik projeler ile canlandırılması ve kent mobilyaları ile mekânsal kalitesinin arttırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır (Şekil 4.18).

Şekil 4.18: Ahi Sinan İşhanı ve avlusu (Başdere Arşivi 2017)

Üçüncü odak; Kaleiçi tarihsel kentsel alanının coğrafi olarak merkezinde yer alan **Arasta Camisidir**. Denizli Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen restorasyon–yenileme çalışmalarının tamamlanmasının ardından kullanıma açılan Arasta Camisi, Kaleiçi tarihsel kentsel alanının mekânsal geçmişine vurgu yapmanın yanısıra çevresindeki ticaret birimleri ile bütünlük–süreklilik gösteren önemli bir anıtsal–kamusal yapı işlevindedir (Şekil 4.19).

Dördüncü odak; Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ana yaya ulaşım koridoru niteliğindeki Tuhafiyeciler Caddesi üzerinde yer alan **Unpazarı Camisi ve Bakırcılar Sokağıdır**. Yenileme çalışmalarının ardından 2016 yılında kullanıma açılan Unpazarı Camisi, ibadet mekânı ve dinlenme mekânı (alt kat kafeterya) olarak

hizmet sunmakta, Bakırcılar Sokağı ise bakır mal–ürün imalatı ile gerek kırsal kesim gerekse yerli ve yabancı ziyaretçilere hizmet vermektedir (Şekil 4.20).

Şekil 4.19: Arasta camisi ve yakın çevresi (Başdere Arşivi 2017)

Şekil 4.20: Unpazarı camisi ve Bakırcılar Sokağı (Başdere Arşivi 2017)

Beşinci odak; **Çayhane ve Bahçesi** olarak anılan restorasyon–yenileme projesi tamamlanarak, yöresel yiyecek–içeceklerin servis edildiği kafeterya binası ve bahçesidir. Çayhane binası, fiili durumda Kaleiçi tarihsel alanında yerli ve yabancı ziyaretçilere dinlenme mekânı olarak hizmet sunan sosyal donanım olarak görülmektedir (Şekil 4.21).

Şekil 4.21: Çayhane ve bahçesi (Başdere Arşivi 2017)

Altıncı odak; Dört Çeşme Cami girişinde bulunan tescilli anıt ağaç niteliğinde koruma statüsüne alınmış görkemli yapısı ile bulunduğu alana huzurlu bir ortam sağlayan **Çınar Ağacı ve Yakın Çevresidir**. Yapılan düzenlemeler kapsamında çınar ağacı çevresinde oluşturulan oturma elemanları ve çeşme Kaleiçi tarihsel kentsel alanına gelen ziyaretçiler için kısa süreli dinlenme–mola mekânı olarak değerlendirilmektedir (Şekil 4.22).

Şekil 4.22: Çınar ağacı ve yakın çevresi (Başdere Arşivi 2017)

Yedinci odak; Kaleiçi tarihsel kentsel alanı batı sınırlarında, eski marangoz atölyelerinin yıkılması sonucu açığa çıkan yaklaşık 150–200 metre boyunca uzanan tarihi kale duvarları–surlar ile peyzaj düzenlemesi yapılan **Sur Duvarları–Yeşil Alan** görülebilir. Bu alan, *in situ*–yerinde koruma anlayışı kapsamında tarihsel yapıların gözlemlenmesi ve deneyimlenmesi bakımından önemli bir tarihsel mekân olarak görülmelidir. Ancak, yakın çevresindeki ticaret faaliyetlerinin niteliği ve yoğun araç trafiği bağlamında yaya hareketliliğinin düşük düzeyde olmasına dayalı olarak yeterince işlevsel kullanılmamaktadır (Şekil 4.23).

Şekil 4.23: Sur duvarları–yeşil alan düzenlemesi (Başdere Arşivi 2017)

4.3.1 Ulaşım ve Teknik Altyapı Analizi

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı; ulaşım güzergâhları ve nitelikleri irdelenirse, Kaleiçi çevresinde tek ya da çift yönlü araç trafiği düzenlemesi olduğu, yaya ve araçlar tarafından ortak kullanıldığı, Kaleiçi tarihsel kentsel alanı iç bölümünün ise servis trafiği dışında yayalaştırma bölgesi niteliğinde olduğu söylenebilir (Şekil 4.24).

Kaleiçi tarihsel kentsel alanını çevreleyen tek yönlü araç yolları olarak;

Batıda; **420. Sokak** olarak bilinen ulaşım güzergâhı güneybatı–kuzeydoğu yönünde uzanmakta olup gidiş–geliş olmak üzere çift yönlü araç trafiğine hizmet sunmaktadır. Bu güzergâhın üzerinde özellikle Kaleiçi tarihsel sur duvarlarının temizlenmesi–ortaya çıkarılmasına yönelik yeşil alan düzenlemeleri bulunmaktadır. Denizli Belediyesi Kararına göre, 420. Sokak yaz aylarında 07:00–23:00, kış aylarında ise 07:00–22.00 saatleri arasında araç trafiğine kapatılmakla birlikte, fiili durumda çift yönlü trafik akışı devam etmektedir (Şekil 4.25).

Kuzeyde; kuzeybatı–güneydoğu yönünde uzanan **Ahi Sinan Caddesi** çift yönlü/gidiş–geliş araç trafiğine hizmet sunarken (Şekil 4.26),

Doğuda**;** güneybatı–kuzeydoğu yönünde uzanan **Demirciler Caddesi** (Şekil 4.27),

Güneyde; kuzeybatı–güneydoğu yönünde uzanan **Sarayköy Caddesi** tek yönlü araç trafiğine hizmet sunan ulaşım güzergâhlarıdır (Şekil 4.28),

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı iç bölümü ise tamamen yaya ağırlıklı olarak düzenlenmiş olmakla birlikte belirli saatlerde servis amaçlı olarak araç trafiğine açılmaktadır. Kaleiçi iç bölümünün ana ulaşım güzergâhı Bayramyeri Meydanı ile Hacılar Camisi arasında uzanan Tuhafiyeciler Caddesidir (Şekil 4.29). Diğer güzergâhlar ise Tuhafiyeciler Caddesine paralel olarak uzanmaktadır. Bu güzergâhlardan en önemlileri doğuda Çilingir Sokak–Bakırcılar Sokak ile batıda Şadırvan Sokaktır.

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içindeki ulaşım güzergâhlarının hemen tümü parke ya da taş/traverten malzeme ile kaplanmış, bir kısım bölgelerde merdiven düzenlemeleri ya da rampa biçiminde düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Güzergâhların ortalama en kesit genişliği 5–10 metre arasında değişmektedir.

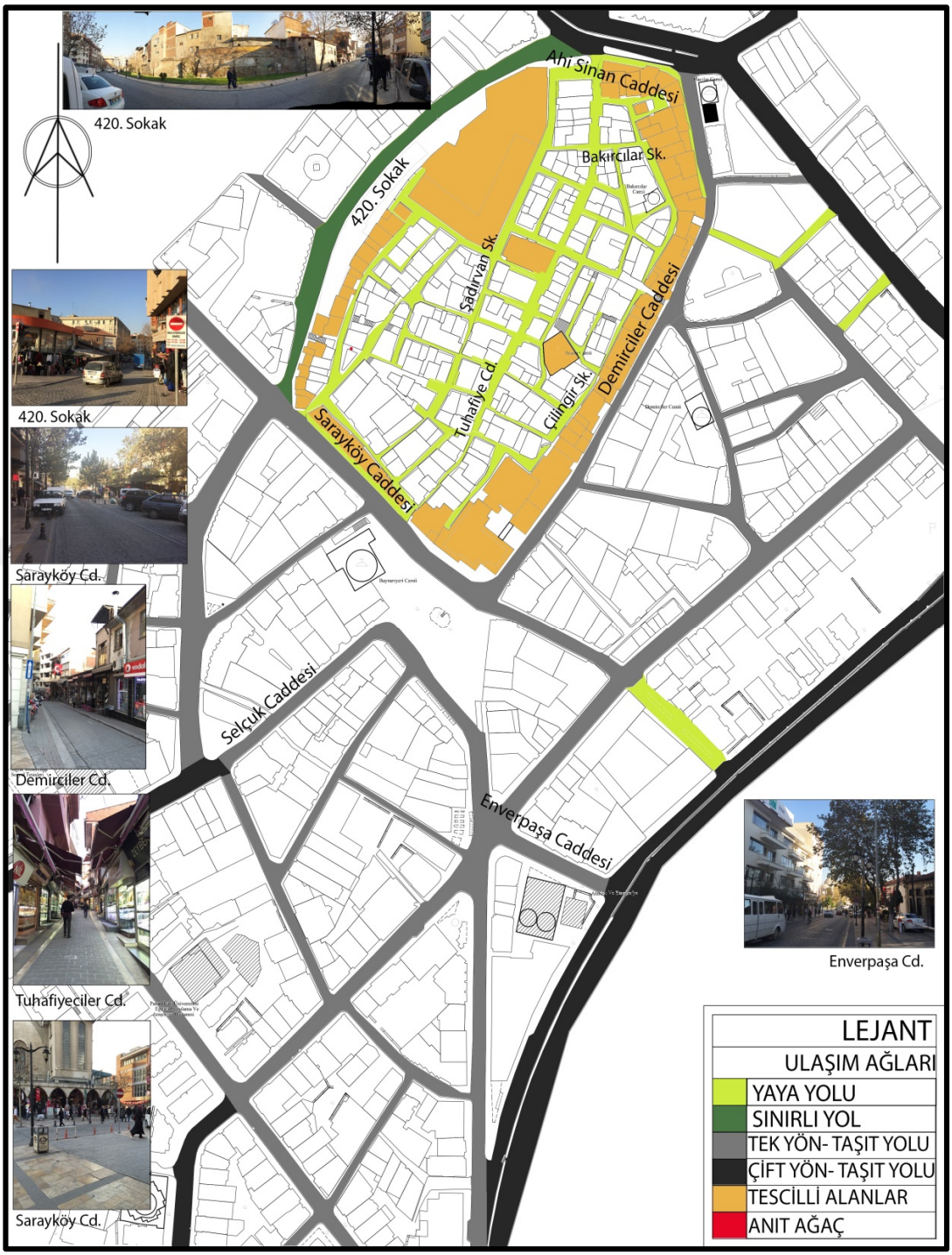

Şekil 4.24: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi ve ulaşım analizi*

** Bu harita; yerinde tespit–gözlem çalışmaları ile imar planlarından elde edilen verilerin güncel hâlihazır harita üzerinde aktarılması ile oluşturulmuştur.*

Şekil 4.25: 420. Sokak güzergâhı, batı (Başdere Arşivi 2017)

Şekil 4.26: Ahi Sinan Caddesi güzergâhı, kuzey (Başdere Arşivi 2017)

Şekil 4.27: Demirciler Caddesi güzergâhı, doğu (Başdere Arşivi 2017)

Şekil 4.28: Sarayköy Caddesi güzergâhı, güney (Başdere Arşivi 2017)

Şekil 4.29: Tuhafiyeciler caddesi güzergâhı (Başdere Arşivi 2017)

–Otobüs Durakları

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde; biri kuzey, diğeri batıda olmak üzere 2 (iki) önemli noktada otobüs durağı bulunmaktadır: Birincisi, Bayramyeri Meydanında bulunan Denizli kent içi otobüs güzergâhlarının başlangıç noktası işlevindeki ana otobüs durağıdır. İkincisi ise 420. Sokak üzerinde konumlandırılmış otobüs durağıdır. Bu durakların varlığı, yaya bölgesi niteliğindeki Kaleiçi tarihsel kentsel alanının ulaşılabilirlik–erişilebilirlik olanakları bakımından önemlidir (Şekil 4.30).

Bayramyeri Meydanı

420. Sokak

Şekil 4.30: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, otobüs durakları (Başdere Arşivi 2017)

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde yapılan incelemelere göre; yaya yolu, taşıt yolu ve Kaleiçi çarşı sokaklarında farklı zemin kaplama malzemelerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Yaya kaldırımlarında kırmızı traverten taş malzemesi ile yer yer beton şeritler kullanılarak sıkıcı bir görünümden uzaklaşılmıştır. 420. Sokak da dâhil olmak üzere Kaleiçi çevresindeki araç yollarında ise 2 farklı gri renk tonunda parke taşlar tercih edilmiş ve belirli bir düzene göre yerleştirilmiştir. Yaya ve taşıt yolları beton oluklar ve sınırlayıcılarla birbirinden ayrılmıştır. Tuhafiyeciler Caddesi boyunca kilit parke taşı, çarşı sokaklarında ise genellikle kırmızı traverten taş malzemesi ile beton oluklar kullanılmıştır. Bayramyeri Meydanı ve yaya yolları boyunca kullanılan taş ve beton malzemeler ile ızgara bir sistem oluşturulmaya çalışmış bu sayede tekdüzelikten kurtulma ve kullanıcılara yol hakkında mesaj vermeye çalışılmıştır.

Yürüme engelliler için tekerlekli sandalye ile dolaşımı kolaylaştıran kaldırım bitişlerinde eğim vererek yolla aynı kot seviyesine indirme çalışması sayesinde engelli kullanıcıların çarşı içinde kolayca hareket edebilmesi sağlanmıştır. Ancak görme engelli kullanıcılar için çarşı içinde ve yakın çevresinde zemin kaplamalarında

herhangi bir düzenleme yapılmaması dikkati çeken önemli bir unsur olmuştur. Yapılan incelemelerde bisiklet kullanıcıları ayrılmış bir yol bulunmaması da yapılan tespitler arasındadır (Şekil 4.31).

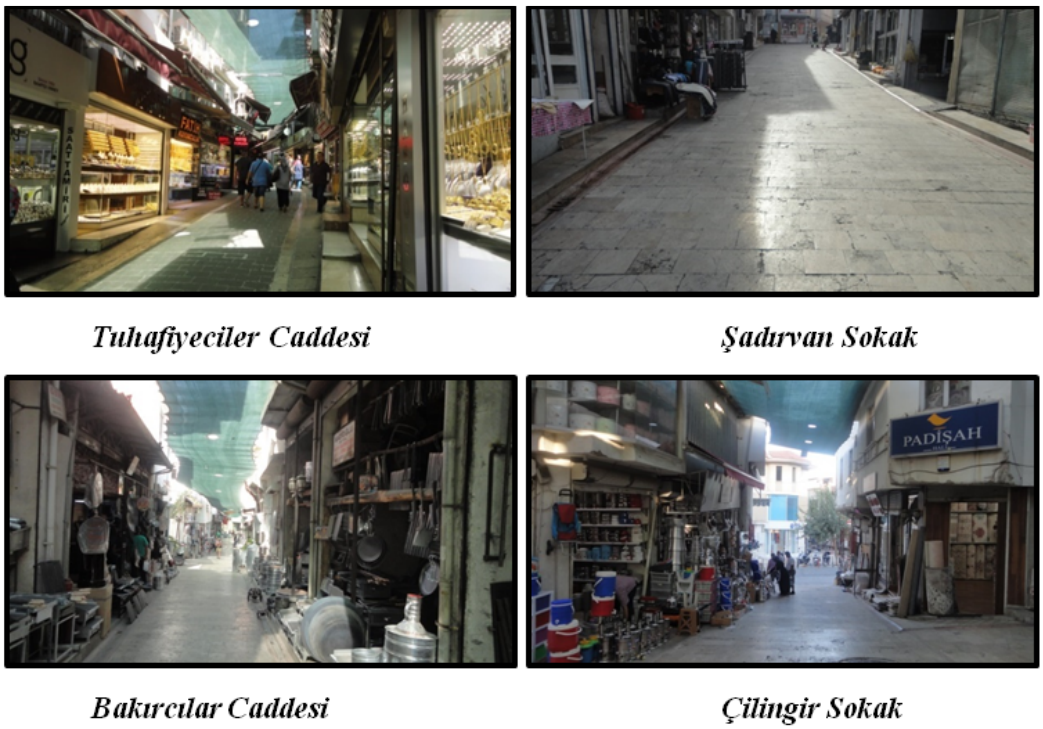

Tuhafiyeciler Caddesi *Şadırvan Sokak*

Bakırcılar Caddesi *Çilingir Sokak*

Şekil 4.31: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, zemin kaplamaları (Başdere Arşivi 2017)

Kaleiçi tarihsel kentsel altyapısı için temel mekânsal öğelerden birisi de bakım kapakları ve telefon–internet dağıtım kutularıdır. Teknik altyapı çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen zemin döşeme çalışmaları sırasında yerleştirildiği kaydedilen, dökme demir malzemeden yapılan rögar kapakları ile su, doğal gaz, telefon, internet, elektrik teneke ya da plastik bakım kapakları ve kutular bulunmaktadır (Şekil 4.32).

Şekil 4.32: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, bakım kapakları–kutuları (Başdere Arşivi 2017)

4.3.2 Kent Mobilyaları Analizi

Kent mobilyaları/donanımları bir kentin mekânsal karakterini ve görsel imajını ortaya koyan önemli fiziksel materyaller olarak görülebilir. Nitekim kent mobilyalarının nitelikli–kaliteli ve özgün tasarım ürünleri olarak düzenlenmesinin kent imajını olumlu yönde destekleyerek, katkı sağladığı bilinmektedir (Feyzioğlu 2008). Bu açıdan bakılırsa; Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde yer alan kent mobilyaları/donanımlar sokak boyunca ele alınarak, ***üst örtü ve tenteler***, ***aydınlatma elemanları***, ***anıt ağaç*** ve ***çeşmeler***, ***çöp–atık geri dönüşüm kutuları, ağaç koruyucu ızgaraları ve bitki kapları, oturma üniteleri, bilgi iletişim ve işaret panoları, sınırlayıcı ögeler*** ve ***anıt–heykel*** olmak üzere değerlendirilmiştir.

–Üst Örtü Öğeler ve Tenteler

Çarşı sokaklarında yapılan incelemeler sonucu, Denizli Belediyesinin 2002 yılında ***Kaleiçi Tuhafiyeciler Caddesi Çatı Tanzimi Projesi*** kapsamında Tuhafiyeciler Caddesi boyunca uyguladığı üst örtü çalışmasının sadece bu cadde ile sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Çarşının diğer sokaklarında ise yeşil bezden yapılmış bir üst örtü yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak 2017 yılı itibari ile Denizli Büyükşehir Belediye'si bu birbirinden oldukça farklı üst örtü uygulamalarını sonlandırmak amacıyla tüm Kaleiçi çarşısını kapsayacak yeni bir üst örtü çalışması hazırlığına başlamıştır (Şekil 4.33).

Şekil 4.33: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, üst örtü uygulaması (Başdere Arşivi 2017)

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde bulunan farklı üst örtü çalışmalarının da belirlendiği yerinde tespit çalışmaları sırasında yapılan sözlü görüşmeler de hem esnaf hem de halk üst örtü çalışmasının tek bir cadde ile sınırlı olmamasının tüm çarşı geneline yayılması gerektiğinin üzerinde durmuştur.

Çoğu dükkânın güneşten korunma amaçlı olarak kullandığı tenteler ise Kaleiçi'ne girerken öncelikle dikkati çeken elemanlar arasındadır. Çarşı genelinde bordo tente kullanımı yaygın olsa da farklı materyal ve farklı renkler de pek çok tente kullanıldığı, bu durumun görsel kirlilik oluşturduğu gözlenmiştir (Şekil 4.34).

Şekil 4.34: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, tente uygulamaları (Başdere Arşivi 2017)

–Aydınlatma Elemanları

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içinde konumsal durum–nitelik, ışık alma olanakları ile aydınlatması gereken alana göre genel olarak tek, çift ve üç başlıklı siyah renkli ferforje aydınlatmalar tercih edilmiştir. Çayhane binasının bahçesinde ise 2 başlıklı siyah renkli ancak farklı bir tasarıma ait aydınlatma elemanları kullanılmıştır. 420. sokakta ise diğer aydınlatma elemanlarına göre daha yüksek aydınlatma gücüne sahip ve daha uzun boylu sokak aydınlatmaları tercih edilmiştir. Tez alanında yapılan tespitler sonucu ferforje başlıklarda yer alan ampullerin birçoğunun olmadığı, bu yönüyle, aydınlatma elamanları bağlamında denetimsizlik ve bakımsızlık söz konusu olduğu gözlenmiştir (Şekil 4.35).

Şekil 4.35: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, aydınlatma elemanları (Başdere Arşivi 2017)

– Çeşmeler ve Anıt Ağaç

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içinde toplam 4 (dört) çeşme bulunmaktadır. Bu çeşmelerin tümü mermerden yapılmış benzer tasarım ürünleri niteliğinde olup sadece bir çeşme tasarımı diğerlerinden farklılık göstermektedir. Bu açıdan bakılırsa, çeşmelerin aynı tasarım dilini taşıması ve aynı malzemeden yapılmış olmaları tarihsel kentsel alanı dokusunun genelinde mekânsal bütünlük hissi uyandırdığı söylenebilir.

Tasarım açısından ise çeşmelerin dört mermer sütunlu, aynı anda dört kişinin kullanımına uygun, dört ayrı yanda musluk ve yalak bulunan, yeşil bir çatı örtüsü ile korunan nitelikte olduğu görülmektedir. Bu çeşmelerin Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresindeki mekânsal dağılımı irdelenirse, Bayramyeri Meydanında, Anıt Ağaç olarak tescilli Ulu Çınar ağacının yanında, Bakırcılar Cami yakınında ve Dört Çeşme Camisi yanında bulunmaktadır (Şekil 4.36).

Ulu Çınar Çeşmesi ***Bayramyeri Çeşmesi*** ***Bakırcılar Çeşmesi*** ***Dört Çeşme***

Şekil 4.36: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, çeşme yapıları (Başdere arşivi 2017)

–Çöp ve Atık Geri Dönüşüm Kutuları

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde, aynı tasarım ürünü çöp kutularının kullanılmakla birlikte, cam, alüminyum, plastik, kâğıt, gazete atık geri dönüşüm üniteleri ile pet şişe görünümlü geri dönüşüm birimi olduğu görülmektedir. Tespit çalışmalarında gerçekleştirilen sözlü görüşmelerde atık geri dönüşüm ünitelerinin yaygınlaştırılması ve özendirici hale getirilerek geri dönüşümün önemi konusunda farkındalık yaratılması konusunda yerel halk ve esnafın istekli olduğu kanaati edinilmiştir (Şekil 4.37).

Şekil 4.37: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, çöp kutusu–atık kutuları (Başdere Arşivi 2017)

–Ağaç Koruyucu Izgaraları ve Bitki Kapları

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde; metal döküm elemanlarından oluşan dikdörtgen veya yuvarlak formlu, siyah renkli ağaç ızgaraları ağaçların toprakla temasını her türlü dış etkenden korumanın yanı sıra aynı zamanda hava ve su almasını sağlayan ağaç altlarına yerleştirilen koruyucu ızgaralar ve bitki kapları bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu düzenlemeler oturma birimleri ile ilişkilendirilerek, gölgeli dinlenme alanları oluşturulurken, bitki kapları dekoratif ürünler olarak yeşil alanlar oluşumuna ve estetik–görsel değerlere katkı sağlanmaktadır (Şekil 4.38).

–Oturma Üniteleri

Bayramyeri Meydanı'nda özel olarak tasarlanmış ahşap oturma birimleri ahşap pergolalar ile desteklenerek özel oturma ve dinlenme üniteleri oluşturulmuştur. Bu birimlerin yanı sıra ahşap banklar ve Merkezefendi Belediyesi tarafından hazırlanmış olan oturma bölümü ahşap karkası mavi veya beyaz renkten oluşan metal banklar çarşı geneline özellikle ağaç altlarına yerleştirilmiştir.

Farklı tasarıma ait bir oturma birimi örneği ise Arasta Camisi restorasyon projesi sırasında caminin karşısına yapılmıştır. Ahşap oturma bankı, ahşap taşıyıcı sistemi ve kiremit örtülü çatı ile korunan oturma-dinlenme birimi hem halkın hem de camiye girip çıkanlara hizmet etmektedir (Şekil 4.39).

Şekil 4.38: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, koruyucu ızgaralar ve bitki kapları (Başdere Arşivi 2017)

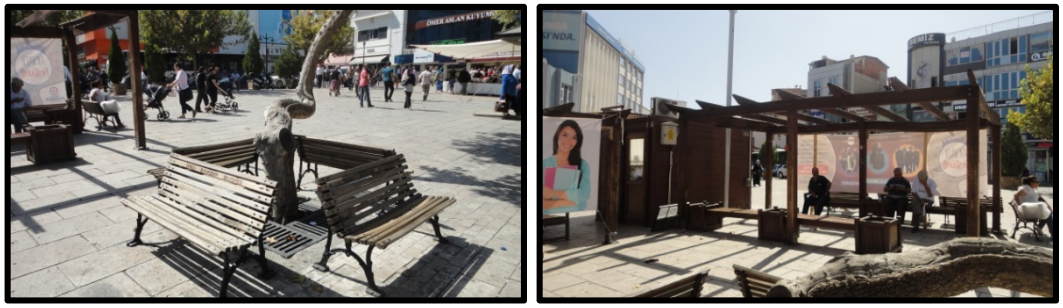

Şekil 4.39: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, oturma üniteleri (Başdere arşivi 2017)

Şekil 4.39: (devam) Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, oturma üniteleri (Başdere arşivi 2017)

–Bilgi İletişim ve İşaret Panoları

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde, genel olarak park yeri ve park süresini göstermek, yolların tek yön, çift yön veya sınırlı olmaları ile ilgili bilgi vermek amaçlı kullanılan bilgi iletişim/telefon kabini ve işaretler siyah ferforje ayaklı panolarda ya da aydınlatma elemanlarına monte edilen birtakım bilgi ve işaretler gösterilmektedir (Şekil 4.40).

Şekil 4.40: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, bilgi–iletişim ve işaret panoları (Başdere arşivi 2017)

–Sınırlayıcı Ögeler

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde, araç ve yaya yollarını birbirinden ayırmak, taşıt park alanlarını belirtmek, tarihi sur duvarları gibi koruma altında bulunması gereken yapıları korumak amacı ile çeşitli sınırlayıcılar kullanılmıştır. Farklı renk, biçimlere sahip bu sınırlayıcılar beton, dökme demir, plastik gibi materyallerden oluştuğu gibi kimi zaman bitkiler de bu görevi üstlenmektedirler (Şekil 4.41).

Şekil 4.41: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, sınırlayıcı ögeler (Başdere arşivi 2017)

–Heykel–Anıt

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresindeki tek heykel; Bayramyeri Meydanında bulunan Ahmet Hulusi Efendi heykelidir. Özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında önemli bir toplanma, miting alanı olarak kullanılan Bayramyeri Meydan'ında, 15 Mayıs 1919 yılında Denizli müftüsü olarak görev yapan Ahmet Hulusi Efendi'nin, Yunan askerilerinin İzmir'i işgal ettiği sırada verdiği fetva ile halkın vatanı korumak için silahlanması konusundaki konuşmaları yaptığı kaydedilmektedir. Bu çerçevede, Ahmet Hulusi Efendi'nin 1919 yılında Bayramyeri Meydanı'nda toplanan halka yaptığı konuşmanın anısına, büstü ve hitabet metnini yazılı olduğu mermer bloklar yerleştirilmiştir (Şekil 4.42).

Şekil 4.42: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, Ahmet Hulusi Efendi anıtı (Başdere arşivi 2017)

4.4 Somut ve Somut Olmayan Miras Değerleri

Somut olan ve günümüze ulaşan miras değerleri incelendiğinde ilk olarak diğer bölümler de detaylı olarak bahsedilen tarihi sur duvarları görülmektedir. 1991 yılında koruma altına alınarak arkeolojik sit alanı olarak belirlenen tarihi sur duvarlarının günümüze maalesef sadece bir bölümü kalmıştır. Marangoz atölyelerinin kaldırılması ve sur dibi yeşillendirme çalışmaları ile gün yüzüne çıkarılan bu surların bilimsel olarak incelenmesi sonucu eski Denizli hakkında pek çok bilgi elde edilmiştir. Ancak 1920 yılında çizilmiş bir plan krokisi haricinde, 1950'li yıllarda başlayan sur duvarları yıkımından ve tarihi kale kapıları kaldırılmadan önce hiçbir görseli bulunmayan tarihi Denizli Kale'sinin tamamı için yalnızca fikirler öne sürülmektedir.

Tarihi sur duvarlarının yanı sıra somut miras değerlerine 2007 yılında koruma altına alınan Arasta ve Unpazarı Cami ile ulu Çınar ağacı gösterilmektedir. Günümüzde (2017) restorasyon-yenileme çalışmaları tamamlanan camiler tarihe ışık tutan birer miras niteliğindedir. Tarihi çınar ağacı ise yaklaşık 5 metrelik çevre genişliği ve gövdeden ayrılmış 4 ana büyük dalı ve oldukça ihtişamlı görüntüsü ile canlı bir tarihi değer olarak Kaleiçi çarşında bulunmaktadır. Tescilli yapıların yanı sıra Çarşı sokaklarında oldukça eski, tarihi binalar da bulunmaktadır. Bugün "Kaleiçi Çarşısı ve Bayramyeri Güzelleştirme Koruma ve Yaşatma Derneği" olarak kullanılan eski bir Rum esnafın dükkânı olan bina bu yapılara örnek gösterilebilir.

Somut olmayan kültürel miras değerleri incelendiğinde ise öncelikle Kaleiçi çarşısının Anadolu Selçuklu Devleti'nden bu güne taşıdığı miras olan "Ahilik Kültürü" gösterilmektedir. Ahilik 13. yüzyıl sonlarına doğru Anadolu'nun çeşitli şehir, kasaba ve köylerinde kurulan karşılıklı yardım ve saygıyı ilke edinmiş bir teşkilattır. Kardeşler teşkilatı olarak da bilinen bu yapıya genelde de sanat sahibi ve mesleği esnaflık olan gençlerden oluşan bir esnaf kuruluşu da denilmektedir. Oldukça disiplinli çalışan bu grup tekke-dergâh ve zaviyelerde toplanır, Ahilik sistemine göre, gündüzleri çalışarak para kazanıp, ikindi vaktinden sonra topluluk içinden seçilen bir öndere bu kazançlar verilirdi. Toplanan para ile tekkenin masrafları karşılanır ve topluca yaşam için gereken ihtiyaçlar giderilirdi. Şehre gelen misafirleri en iyi şekilde ağırlama görevini ise yine Ahi teşkilatı üstlenir ve bu konuda oldukça başarılı olurlardı (Toker Tarihsiz).

Ahiliğin asıl amacı; insanların dünya ve ahirette huzur içinde yaşamalarını sağlamak bu sebeple Ahilerin çatışmayı değil, uzlaşma ve dayanışma olarak ifade edilebilir. Esnaflar ve ahilik kelimeleri özdeşleşmiş ve beraber akla gelen kelimelerdir. Önceleri debbağ, saraç ve kunduracılar Ahi birliğine üye olurken daha sonra bütün esnaflar teşkilata girmeye başlamıştır. Ahilik örgüt yapılanmasında her esnaf kendi meslek adıyla anılan "Bedesten, Arasta, Uzun Çarşı" gibi çarşılarda aynı iş koluna sahip meslektaşları ile aynı çarşıda çalışmıştır.

Günümüzde Ahi teşkilatlanmasının izleri hayatımızın içinde hala yer almaktadır. Bu izleri esnaf ve zanaatkârların davranışlarında görmek mümkündür. Bu davranışların yanı sıra Kaleiçi çevresinde Bayramyeri mevkiinde bulunan Babadağlılar İşhanı'nın girişinde yer alan kitabede yazan dörtlükler 1976 yılında yapımı tamamlanan İşhanı'nda Ahiliğin izlerini gösterir niteliktedir (Şekil 4.43).

Ahilikten gelen adetler incelendiğinde ise ilk müşteriden alınan paranın siftah olarak ayrılması, siftah yapmayan komşu esnafa müşterilerin yönlendirilmesi, iş yerlerin her sabah dua ile açılıp dua ile kapatılması, Ahilikle öğrenilen çırak-kalfa-usta sıralamasının günümüzde devlet eğitim kurumlarında Mesleki Eğitim Merkezlerinde devam etmesi, esnaf birliklerinin aralarında para toplayarak çarşı esnafına yılda bir kere yemek vermesi, Cuma günleri Kaleiçi ve çevresinde ki iş yerlerinde çırak, kalfa ve ustaların yaşlı ustaların elini öperek cumalaşması Ahi kültürünün tarihi ticaret merkezinde somut olmayan bir şekilde yaşadığını görülmektedir (Kallimci 2011).

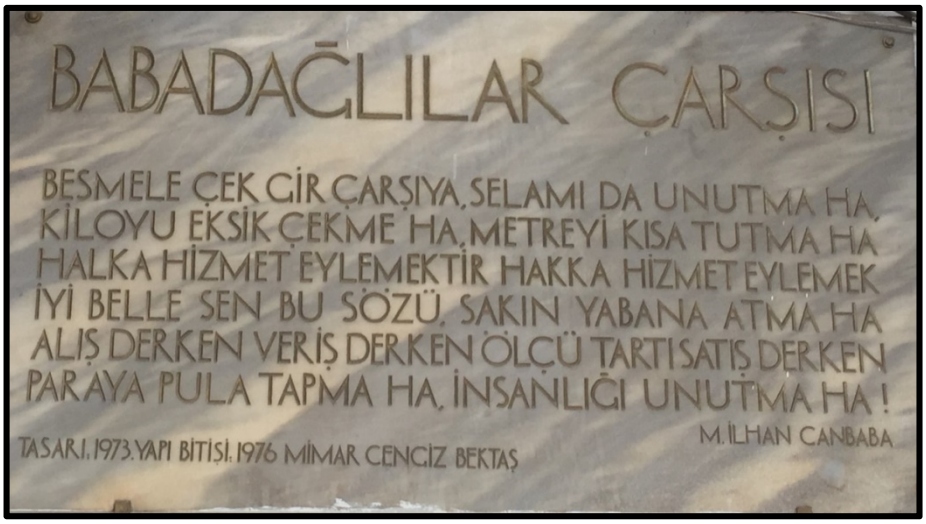

Şekil 4.43: Babadağlılar çarşısı kitabesi (Başdere Arşivi 2017)

13. yüzyıl sonlarında Denizli'ye gelen bu esnaf kültürü tarihi kent merkezi Kaleiçi'nde hala varlığını sürdüren bir kültürel miras değeridir. Tuhafiye Caddesi, Bakırcılar Caddesi, Demirciler Caddesi gibi isimler, sokaklarda yan yana sıralanan aynı meslek grubuna ait dükkânlar, esnafların birlik, beraberlik ve dayanışma içinde çalışmaya devam etmesi, esnaflardan para toplanılarak yapılan yardım ve yemekler bu mirasın sürdürüldüğünü ispatlar niteliktedir.

Ahilik kültürünün yanı sıra tarihi kent merkezi Kaleiçi ve çevresinde gelişen, yaygınlaşan bazı meslek dalları, el sanatları ve bu el sanatlarının ustaları somut olmayan kültürel miras değerleri arasındadır. Bakırcılık, alemcilik, yorgancılık, sadekarlık, mıhlamacılık, saraçlık, tabaklık-dericilik, keçecilik, tenekecilik-sobacılık, terzilik gibi sanat dalları bu değerler arasında gösterilmektedir. Bu mesleklerden bazıları hakkında detaylı bilgi vermek geçmişte var olan ticari hayatı anlamaya yaracaktır.

Bakırcılık; kolay işlenebilen, doğada bol miktarda bulunan, geri dönüşümlü ve ısıyı çabuk geçiren bir maden olan bakırın işlendiği el sanatıdır. Bakırcılıkla üretilen ürünlerin yelpazesi oldukça geniş olup kazan, alem, ibrik, tencere, tepsi–sini, maşrapa ve tava örnek gösterilebilir (Türktaş 2004).

1998 yılında Denizli Kaleiçi'nde bulunan bakırcılarla yapılan bir röportaj kayıtlarında, elli yıllık bakırcı ustası olduğu kaydedilen Çetin Hızlar'ın **"***...Ahilik geleneğinde olduğu gibi, bu sene 46.'sı yapılan Aşure ve Keşkek Günü geleneği sürmekte, tüm Denizli–Kaleiçi esnafı bu güne davet edilmektedir...***"** biçimindeki ifadesi Ahilik geleneğinin sosyal yaşamdaki etkisini ortaya koyması bakımından önemlidir (Sözer 1998).

Babadan–oğula geçen ve usta–çırak ilişkisine dayanan bakırcılık mesleğinin 1980'li yıllara kadar devam ettiği bilinmektedir. Nitekim 1998 yılında Cemil Andaç, Mehmet Ali Andaç, Köksal Tercan, Mehmet Elmas, Mustafa Çimenoğlu, Salih Külçe, İhsan Şenman gibi yaklaşık 28 faal bakırcı ustasının varlığı bilinmektedir (Türktaş 2004). Ancak, 2017 yılında sadece 6–7 bakırcı ustası kaldığına ilişkin tespitler, geleneksel zanaatların kaybolma sürecinde olduğuna işaret etmektedir (Şekil 4.44 ve Şekil 4.45).

Şekil 4.44: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, bakırcı ustası Köksal Tercan (Başdere Arşivi 2017)

Şekil 4.45: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, bakırcı ustası Köksal Tercan (1998) (Köksal Tercan Arşivi)

Dericilik (Debbağlık); Deri işleme sanatı olan debbağlık, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde babadan–oğula geçen bir meslek olarak kaydedilmektedir. Denizli'nin dericilikle tanışmasında oldukça iyi bir debbağ olan Ahi Evran'ın rolü büyük olmuştur. Denizli'de mesleğini devam ettiren Ahi Evran buradaki insanlara meslek öğretmiş ve çevresinde topladığı debbağlarla Ahi örgütlenmesinin çekirdeğini oluşturmuştur. Denizli Kaleiçi'nde oldukça gelişen dericilik sektöründe 1930'lu yıllarda kopmalar başlamış ve 1935 yılında kokuların çevreye rahatsızlık vermesi sebebi ile önce Kirişhane Mahallesine taşınmıştır. Bugün (2017) ise Deri İhtisas Organize Sanayi Bölgesi'nde bu meslek devam etmektedir. Denizli'nin eski debbağlarından bazılarına H. Kazım Başağa, Topalömeroğlu H. Raşit, Ahmet Özkardeş, Cafer Abalıoğlu, H. Ahmet İnceoğlu gibi ustalar gösterilmektedir (Türktaş 2004).

Keçecilik; hayvancılık ve koyunculuğun geliştiği Orta Asya ve Anadolu'da yaygın olan Keçecilik, Kaleiçi'nde önemli bir meslek olarak uzun yıllar devam etmiştir. Keçe malzemesi ile yaygı, çadır yapım ve süslemesi, çizme, elbise, palto, külah ve benzeri eşyalar yapılmaktadır. 1985 yılından itibaren el ile üretim yerini makine ile üretime bırakmış ancak özel istek üzerine el ile üretimi devam etmektedir. Usta- çırak ilişkisi olan ve babadan- oğula geçen bu meslekte öne çıkan ustalar Karaahmet Karaadam, Tenekeci Mehmet Ali Çavuş, Ekleşoğlu Ali Usta, Nail Andaç gibi isimlerdir. 2004 yılında Kaleiçi çevresindeki dükkânında keçeci ustası Ali İhsan Atar'ın devam ettirdiği meslek, günümüzde kullanım alanının daralması sonucu Kaleiçi ve yakın çevresinde artık yapılmamaktadır (Türktaş 2004).

Demircilik; alanında tarih boyunca diğer medeniyetlere üstünlük sağlamış olan Türklerde demiri kullanmak oldukça yaygındır. Tarım ve hayvancılığın önemli olduğu Denizli'de de tarım aletlerinin çoğu demirden yapılmakta ve demirci ustalarına ihtiyaç duyulmaktadır bu bakımdan kentte demircilik gelişmiş meslekler arasındadır. Fiziki güç gerektiren bu meslek, usta-çırak ilişkisine dayanmaktadır. Kaleiçi ve çevresinde genel olarak Demirciler Caddesinde yer alan demirci dükkânları 1960'lı yıllarda 40-50 adet iken 2004 yılında 6-7 adet dükkâna düşmüştür (Türktaş 2004). 60 yıllık demirci ustası Ali Öztürkmen ile yapılan söyleşi de Kaleiçi ve çevresinde 2017 yılı itibarıyla 5 adet demirci ustası kaldığı öğrenilmiştir. Mehmet Çelikdemir, Mustafa Külçeler, Sacittin Çelikel, Fahrettin Demirci ve Ali Öztürkmen bu mesleğin son temsilcileri olarak hala aktif olarak çalışmaktadırlar. Artık çırak yetişmediğini belirten Ali Usta, mesleğin öne çıkarılması gerektiğinden bahsetmektedir (Şekil 4.46).

Şekil 4.46: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, demirci ustaları (Başdere arşivi 2017)

Saraçlık; mesleğinde atlar için koşum ve eğer takımları yapılmakta ve bunlar süslenip, işlenip onarılmaktadır. Kaleiçi'nde 1950 yıllarında sayıları 10–15 adet olan saraç dükkânları dönemin gözde meslekleri arasındadır. Saraçlığın gelişmesi için hayvancılık, tarım ve ulaşımda hayvancılığın kullanılması gerekmektedir bu sebeple yıllar içinde ticarette at arabaların kalkması ile bu mesleği icra edenlerin sayıları da azalmıştır. Saraçlık mesleğinde öne çıkan tarihi isimler arasında Ahmet Bursalı, Adil Gölemez, Salih Gölemez, Rıfat Yavaşlar, Hasan Demiroğlu, Haydar Saraç, Hamdi Saraç gibi ustalar gösterilmektedir (Türktaş 2005).

Salih Gölemez, 2017 yılında Kaleiçi tarihsel kentsel alanında tek saraç ustası olarak faaliyet göstermekte olup artık iş olmadığını, yakın zamanda dükkânının kapanacağını belirtmesi, geleneksel sanatların korunması yönünde çabaların gerekliliğine vurgu sayılmalıdır (Şekil 4.47).

Şekil 4.47: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, saraç ustası Salih Gölemez (Başdere Arşivi 2017)

Yorgancılık; yatarken örtülen, yün, pamuk ve benzeri malzemelerle içi doldurularak motiflerle süslenen örtüler yapma sanatıdır. 1955-1960'lı yıllarda Kaleiçi'nde bugünkü Demirciler Caddesi'nin bulunduğu caddede yaklaşık 20 adet dükkânla hizmet veren bir meslek grubudur. Usta- çırak ilişkisi ile devam eden bu meslekte, çırak önce kalfa ardından ustalık makamına geçmekte ve bu kademe geçişleri 1960'lı yıllara kadar bir tören eşliğinde devam etmiştir. Günümüzde elyaf malzemesinin daha çok kullanılması ile sayıları azalan yorgancılar evlilik, çeyiz, sünnet ve meraklı kişilerin özel istekleri olduğu sürece mesleklerine devam edecek gibi görünmektedir (Türktaş 2005). 2017 yılında yapılan tespit çalışmaları sonucu 4 adet yorgancı ustasının mesleğine devam ettiği belirlenmiştir.

Tenekecilik–Sobacılık; Denizli'de 1970-80 yılları arasında daha cazip bir meslek olmuştur ve o senelerde Kaleiçi'nde yaklaşık 10-15 adet dükkân bu mesleği icra etmiştir. Kömür kullanımının artması ile 1980'lerde soba yapımının yanı sıra ibrik, bardak, süzgeç, tas, kandil, kova gibi eşyalar üretilirken zamanla teknolojik gelişmeye bağlı olarak üretilen eşyalarda (güneş enerjili ısıtma sistemine su depoları

vb.) değişmeye başlamıştır. Usta- çırak ilişkisinin yanında matematik ve geometri bilgisi de isteyen bu meslek günümüzde teneke yerine plastik malzemenin artmasıyla ile yok olmaya başlayan meslek grupları arasında yerini almıştır (Türktaş 2005). Günümüzde ise soba ustaları ağırlıklı olarak mangal yapımına başlamış, özel istek üzerine yılda 1 ya da 2 adet soba yaptıklarını belirtmişlerdir. Kaleiçi ve çevresinde 2017 yılı itibari ile 8 adet teneke-soba ustası bulunmaktadır.

Terzilik; insanların giyinme ihtiyacını karşılamak için özellikle Tanzimat'tan sonra Türklerin Batı ile tanışmasının ardından hayatımıza giren giysilerin dikildiği meslektir. Kaleiçi'nde yıllardan beri devam etmektedir. Usta- çırak ilişkisine dayanan bu meslekte tam anlamıyla usta olmak için yaklaşık on yıl deneyim kazanılmalıdır. 1980'li yıllardan önce neredeyse gece gündüz çalışan terziler hazır giyimin artması, terzide dikilen ürünlerin fiyatının daha yüksek olması gibi sebeplerle yavaş yavaş azalmaya veya şekil değiştirmeye başlamıştır (Türktaş 2006). Yapılan tespit çalışmalarında günümüzde Kaleiçi'nde 20 ye yakın terzi dükkânı hizmet verdiği ancak tek bayan terzi olan Esin Çakır yazları genel olarak tadilat kışları ise abiye dikim üzerine çalıştığı belirlenmiştir.

Nalbantlık; geçmiş zamanlarda ulaşım, taşımacılık ve çeşitli görevlerde kullanılan at, eşek, katır, öküz gibi hayvanların toynaklarını koruma amaçlı yapılan nal çakma zanaatına denir. Tarihi oldukça eski olan meslekler arasında olan nalbantlık 20. yüzyıl ortalarına kadar Kaleiçi ve Bayramyerinde oldukça yaygındır. Ancak bu tarihten itibaren artan motorlu taşıt sektörü ile giderek önemini kaybetmiştir. Yıllar içinde babadan-oğula geçen bu meslekte Denizli'de de önemli ustalar çalışmıştır. 1903 yılında doğan nalbant Ali Rıza Çelikkol bu mesleği babasından öğrenen Denizlili ustalardandır (Çelikkol 2011). Ancak Kaleiçi'nde bu meslek artık yapılmamakta kaybolan meslekler arasında yer almaktadır.

Sadekarlık; değerli metalleri (altın, pilatin, paladyum vb.) ham olarak alıp modeli belirlenmiş mücevherin oluşması için bu materyalleri gerekli şekillere getiren, mücevharat takılarının eşsiz hali olan montürü oluşturan ustalara sadekar denilmektedir. Mıhlamacılık; kıymetli metal alaşımlarında yapılmış takıların metal gövdeler üzerine yerleştirilme işlemine mıhlamacılık, ustaya ise mıhlamacı denilmektedir. Kaleiçi esnafı ile yapılan sözlü görüşmelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda 1958 yılı doğumlu Süha Usta Kaleiçi'nde 2 mesleği icra eden değerli bir ustadır.

4.5 Kaleiçi ve Çevresinde Markalaşan Değerler

Denizli'nin kent ve ticari merkezi olan Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi yıllardan bu yana bünyesinde pek çok marka değeri oluşturmuş ve bu markalarla hem halk hem de yerli ve yabancı turistler için çekim merkezi olmuştur. Pek çok farklı meslek grubunu barındırması ile öne çıkan ve bu farklı meslek alanlarında marka niteliğine ulaşan kaliteli ürünler veren Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, alışveriş denilince Denizli'de akla ilk gelen yerlerin başında gelmektedir. Bu açıdan, Kaleiçi başlı başına ticari bir markadır. Gün geçtikçe çeperlerine de yayılan büyük çarşı içinde kendi özel markasını yaratan iş yerleri oluşmaya başlamıştır. Bu markaların kimi zamanla unutulurken kimi günümüze dek ulaşmayı başarmıştır.

Günümüzde Kaleiçi tarihsel kentsel alanının öne çıkan marka değerleri arasında gıda sektörü bağlamında gastronomi gelmektedir**.** Kaleiçi ve çevresinde konumlanmış tandır/fırın kebapçıları ve pidecilerin süreç içinde yerel marka değerlerini oluşturdukları söylenebilir. Burada fırın kebapçıların sıra düzeninde bitişik ve karşılık biçimde konumlanmış olması, Ahilik geleneğinin dayanışma ruhunun günümüzdeki yansıması olarak görülebilir.

Yüzyıllardan bu yana babadan–oğula geçerek bugünlere ulaşan fırın kebabının bir marka olmasının etkenleri vardır. Bunlardan ilki; özel olarak seçilen koyun ve kuzular olup etleri yumuşak, lifleri ince ve otladıkları meralar tercihen zengin bitki örtüsüne sahip olmalıdır. Bir diğer önemli etken, fırınlarda yanacak odunlardır. Bu odunların sakız ağacı, pırnar meşesi odunu ve kökü gibi is ve koku yapmayanı tercih edilmektedir. Kebap yeme adabı ise ayrı bir gelenek olarak görülmektedir. Öyle ki; domates, soğan ve pide ile servis edilen kebaplar için çatal–bıçak verilmez, elle yenmesi beklenir (Kasap Saraçoğlu 2010).

Günümüzde Sarayköy Caddesi'nde sıra düzeninde bitişik biçimde yer alan kebapçılar arasında dizilmiş Basmacı Kebap, Kebapçı Halil Albaş, Kebapçı Enver, Tandırcı Kardeşler ile Dört Çeşme mevkiinde Kocabaylar Kebap sayılabilir (Şekil 4.48).

Şekil 4.48: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, kebapçılar (Başdere Arşivi 2017)

Diğer bir gastronomi ürünü ise pidecilik olup pide fırınları arasında daha çok tanınan ve yıllardan bu yana hizmet vermeye devam eden Kaleiçi Çarşısı içinde Tuhafiyeciler Caddesi ile Bakırcılar Sokağı arasında bulunan tarihi Gazezoğlu Pide Fırını olarak sayılabilir (Şekil 4.49).

Şekil 4.49: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, pideciler (Başdere Arşivi 2017)

Kaleiçi tarihsel kentsel alanı yakın komşuluğundan yer alan, şekerci Hacı Şerif kendi alanında markalaşarak hem Denizli İli hem de il dışında şubeler açmaya başlamıştır (Şekil 4.50). Denizli'de şekercilik alanında önde gelen kişilerden olan Hacı Şerif 'in babası ve büyük eniştesinin Rum asıllı bir çırak olan Mişko'dan bu mesleği öğrendiği, 1935 yılında ilk dükkânlarını açtıkları, 1957 yılında ise şekerci dükkânı ve imalathanelerini kurdukları kaydedilmektedir. Aile şirketinde niteliğindeki Hacı Şerif, Denizli'ye özgü fondon şekeri, nöbet şekeri gibi şekerler ve helva üretmektedir (Türktaş 2007).

Şekil 4.50: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, şekerciler (Başdere Arşivi 2017)

Kaleiçi tarihsel alanı yakın komşuluğundaki Babadağlılar İşhanı ise yerel–özgün dokuma ürünlerinin perakende alım–satım merkezidir. Mimar Cengiz Bektaş tarafından tasarımı yapılan İşhanı; 1976 yılında yapımı tamamlanarak kullanılmaya başlanmıştır. Yüksek bir doluluk oranıyla hizmet veren çarşı hem mimari özellikleri hem de Denizli'ye özgü ürünlerin satılması yönü ile yöre halkı ve yerli yabancı turistlerin özellikle uğradıkları önemli bir cazibe merkezi olarak kırk yıldan bugüne canlılığını korumaktadır.

4.6 SWOT Analizi

Denizli kentinin tarihsel gelişim süreci açısından mekânsal bağlamda ilk kuruluş merkezi olmasının yanı sıra sosyo–ekonomik bağlamda çekim merkezi işlevi de üstlenen Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanının, yerinde tespit–gözlem çalışmaları ile yazılı ve görsel kaynaklardan elde edilen bilgilerin ayrıntıda yorumlanarak, üretilen harita ve şemalar eşliğinde morfolojik analiz edilmesi üzerine odaklanan bu tez çalışması sonucunda elde edilen bulgular; geleceğe yönelik koruma–kullanma dengesi esas planlama–tasarım stratejilerinin belirlenmesine yönelik olarak sorgulanmıştır.

Bu sorgulamalar, ***mekânsal altyapı***, ***sosyo- ekonomik altyapı***, ***kurumsal–yönetimsel altyapı*** ve ***mimari altyapı*** olmak üzere 4 (dört) başlık altında ele alınarak, güçlü yönler, zayıf yönler, riskler ve fırsatlar olmak üzere ayrıntıda değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede;

–Mekânsal altyapı bağlamında; incelendiğinde 1. Derece Arkeolojik sit alanı olarak tescil edilen Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve çevresinde bulunan tarihi yapıların varlığı öne çıkmaktadır. Bu mevcut yapılar ile tarihi çevre genelinde yapılacak bütüncül koruma amaçlı planlama eşliğinde iyileştirme, restorasyon gibi çalışmalar mekânsal kalitenin arttırılması kapsamında önem taşımaktadır.

– Sosyal ve Ekonomik Altyapı bağlamında; yaygın olarak ticari amaçla kullanılan Kaleiçi ve yakın çevresinde süregelen geleneksel bir alışveriş kültürü olduğu belirlenmiştir. Ahi kültürünün etkilerinin görüldüğü çarşıda çok çeşitli meslek dalları ve yöreye özgü el sanatlarının varlığı bu ticari alanı cazibe merkezi haline getirirken bu meslek gruplarının bir kısmının zaman

içinde yok olması veya yok olmaya başlama tehlikesi ana sorunlar arasında değerlendirilmiştir.

– Kurumsal–Yönetimsel Altyapı bağlamında; Kaleiçi esnafları arasında var olan birlik ve dayanışmanın yanında bu esnaf birlikteliğinden doğan Kaleiçi Koruma- Yaşatma Derneği'nin varlığı bu alanda yaşanan sorunların çözümü, yapılacak etkinliklerin sürekliliği ve birlik beraberliğin geleceğe taşınması yönünde oluşturulmuş önemli bir yapılaşma olarak gözlenmiştir. Nitekim Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Denizli Büyükşehir Belediyesi gibi resmi kurumların tarihsel kent merkezinde yapmış olduğu çalışmalar da bu alanın geleceğe taşınması amacıyla atılmış kapsamlı adımlar arasındadır.

– Mimari Altyapı bağlamında; farklı yapı tipolojilerinin bir arada konumlanması, yaya odaklı tasarlanan planlama hareketleri, kentsel mobilyaların alanla olan uyumu, restore edilerek köhneleşen yapıların tekrar kullanıma açılması, alt ve üst yapı çalışmalarının tamamlanmış olması yanı sıra çarşı genelinde ki binaların atıl görünümünden kaynaklanan olumsuz cephe silüetleri, sur duvarının çarşı ile bütünleşememesi, üst örtü yetersizliği, kullanılan farklı tente ve tabelalar gibi sorunlar ileri de yapılacak planlama-tasarım çalışmaları için öne çıkarılmıştır.

Sonuç olarak; Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanının mevcut sosyal–kültürel ve teknik altyapı–üstyapı sorunlarının tespit edilerek, gelişme potansiyel–dinamikleri esas olmak üzere geleceğe yönelik mekânsal ve sektörel stratejilerin belirlenmesinde öncelikli konu ve alanlarının belirlenebileceği düşünülmektedir.

X	MEKÂNSAL ALTYAPI (Sosyal ve Teknik Altyapı)	
	GÜÇLÜ YÖNLER	**ZAYIF YÖNLER**
1	Cami ve Surlar gibi anıtsal yapıların restorasyon projelerinin tamamlanması ve kullanıma açık olmasına dayalı turizm potansiyeli	Kaleiçi ve yakın çevresinin mekânsal ve işlevsel açıdan birlikte ele alan bütüncül bir koruma amaçlı plan olmaması
2	Yaya sirkülasyonuna yönelik kentsel mobilyalar destekli mekânsal düzenlemeler ile artan cazibe potansiyeli	Araç ulaşımı bağlamında yeterli otopark alanı olmaması, araç ve yaya etkileşiminin kurulmaması
3	Bayramyeri Meydanı ile bütünleşik niteliği ile geniş bir etkinlik alanına sahip olması	Tarihsel sur duvarları ve çevresi için uygun işlevsel kullanımlar tanımlanmamış olması
4	Ziyaretçilerin kalış süresinin uzatılması bakımından Çayhane gibi kısa süreli dinlenme–mola alanlarının varlığı	Ziyaretçiler için dinlenme ve mola verme alanları açısından alternatif ve yeterli alanların olmaması
5	Kiralama–Satış değerlerinin yüksek olması ile yüksek mülk sahipliğine dayalı artan mekânsal değer ve yatırım potansiyeli	Ziyaretçiler için yeterli ve nitelikli yönlendirme ve tanıtım işaretlerinin olmaması
X	**RİSKLER**	**FIRSATLAR**
1	Kültürel mirasa ilişkin tarihsel yapı ve eserlerin korunmasına yönelik yeterli önlemlerin alınmaması	Denizli kenti içindeki varış noktası esas konumsal niteliği ile kolay erişilebilir–ulaşılabilir olması
2	Tarihsel sur duvarları ve çevresi için uygun işlevsel kullanımlar tanımlanmamasına dayalı kullanışsız ve kullanılmayan alanları olması riski	Somut ve somut olmayan miras değerleri bağlamında kent tarihi ve geleneksel mesleklerin belgelenmesi açısından önemli bir kaynak alanı potansiyeli
3	Yeterli ve nitelikli yönlendirme ve tanıtım işaretlerinin olmamasına dayalı olarak tanınırlık–bilinirlik eksikliği	Kent Meydanı işlevindeki Bayramyeri ile mekânsal ve işlevsel açıdan bütünlük–süreklilik göstermesi
4	Yeterli otopark alanı olmaması kaynaklı olarak yerel halk ve turistlerin Kaleiçi ve çevresine gelmekten çekinmesi	Hierapolis–Laodikeia–Kaleiçi tarihsel alanlar aksının yurtiçi–yurt dışı turizm potansiyeli
5	Kaleiçi ve yakın çevresi ile etkileme alanını mekânsal ve işlevsel açıdan birlikte ele alan bütüncül bir koruma amaçlı plan olmaması	Çayhane yapısının dinlenme–mola alanı olarak restore edilerek yeniden işlev kazandırılmasının benzer yapıların yenileme çalışmalarını özendirmesi

X	SOSYO–EKONOMİK ALTYAPI (Zanaatlar/Alış–Veriş Kültürü)	
	GÜÇLÜ YÖNLER	**ZAYIF YÖNLER**
1	Tarihsel ve kültürel kimliği ile Denizli kentinin geleneksel alışveriş merkezi niteliğinde olması	Ticarete dayanan ekonomik faaliyetlerin sektörün kırılganlıkları bakımından işgücü/istihdama olumsuz yansıması
2	Bakırcılık, demircilik, yorgancılık, saraçlık gibi geleneksel mesleklerin turizme yönelik el sanatları bağlamında gündelik–güncel yaşam ile bütünleşme potansiyeli	Geleneksel zanaatların yaşatılması ve istihdam olanaklarına yönelik meslek edindirme kurslarının yetersizliği
3	Kaleiçi'nde geleneksel el sanatlarına dayalı çeşitli meslek/zanaat grupları ile hazır giyim vb. perakende ticarete dayalı olarak ortak kullanım alanı bağlamında kent ve kır nüfusunu bütünleştirme potansiyeli	Güvenlik ve denetim–izleme sorunlarına bağlı olarak gece/akşam kullanım olanaklarının kısıtlanmasına dayalı olarak gece/akşam kullanılamayan "ölü mekân" niteliğinde olması
4	Gastronomi, Kuyumculuk ve Hazır Giyim sektörlerinde öne çıkan marka değerlerinin tanınırlık–bilinirlik ve cazibe alanı niteliğine olumlu katkısı	Ahilik geleneğinin günümüzdeki yansıması olarak bakırcılık, demircilik, vb. mesleklerin usta–çırak–kalfa zincirinde devamlılık sağlanmasına yönelik istihdam cazibesi olmaması
X	**RİSKLER**	**FIRSATLAR**
1	Usta–çırak zincirinin son temsilcilerinin kalmasına dayalı olarak geleneksel el sanatlarının kaybolma riski	Tarihsel ve kültürel kimliği ile Denizli kentinin alışveriş simgesi niteliğinde olması
2	Bakırcılık, demircilik, yorgancılık, saraçlık gibi geleneksel mesleklerin arz–talep ilişkisi bağlamında istihdam ve geçim sorunlarına dayalı yok olma riski	Marka ve imaj değeri olabilecek nitelik ve içerikte geleneksel zanaat dallarının turizme yönelik ticaret potansiyeli
3	Bakırcılık, demircilik, yorgancılık, saraçlık gibi geleneksel mesleklerin turizme yönelik olarak gündelik–güncel yaşam ile bütünleşme sorunları	Geleneksel el sanatlarının korunması–yaşatılması ve sürdürülebilir kılınmasına katkı koyabilecek fiili durumda çalışan usta öğreticilerin bulunması
4	Kentsel nüfusun talep ve beklentilerini karşılamaya yönelik sektörel gelişme alternatiflerinin geliştirilmemesine bağlı olarak sadece kırsal kesim ağırlıklı ticaret alanına dönüşme riski	Geleneksel ticaret ve perakende ticaret potansiyeli dayalı olarak kentsel ve kırsal nüfus olmak üzere farklı nüfus gruplarının bir araya gelmesini sağlayan bütünleştirici niteliği

X	KURUMSAL–YÖNETİMSEL ALTYAPI (Dayanışma–Örgütlenme)	
	GÜÇLÜ YÖNLER	**ZAYIF YÖNLER**
1	Kaleiçi tarihsel kentsel alanında var olan sorunların çözümü ve yerel yönetim ile iletişim kurulması bağlamında Kaleiçi Koruma–Yaşatma Derneğinin varlığı	Ulusal–bölgesel ve yerel düzeyde farkındalık–tanınırlık sağlanmasına yönelik yeterli tanıtım ve bilgilendirme çalışmalarının olmaması
2	Kaleiçi esnafları arasında var olan birlik ve dayanışma bağlamında düzenli olarak yapılan geleneksel etkinliklerin günümüzde de sürdürülmeye devam etmesi	Geleneksel olarak her yıl düzenlenen etkinliklerin yazılı ve görsel basında yeteri kadar yer bulmaması, tanıtılmaması
3	Koruma kararları esas olmak üzere tarihsel değerlerin gerek mevcut işlevli gerekse yeni işlevler verilmesi yoluyla korunması ve yaşatılmasına yönelik yenileme projelerinin yapılmış olması	Kaleiçi tarihsel geçmişi ve kültürel miras değerlerinin bütüncül biçimde ele alan kurumsal çalışmaların eksikliğine dayalı olarak sadece ticari olarak görülmesi, kültürel miras farkındalığı olmaması
4	Çayhane, Unpazarı ve Arasta Camisi ile Üst Örtü Projeleri ve Bayramyeri Meydan Projesi gibi tarihsel kentsel alanın mekânsal niteliğinin arttırılmasına yönelik yerel yönetim projelerinin varlığı	Kaleiçi tarihsel kentsel alanı için alınan her türlü planlama kararlarında yerel halk ve esnaf görüş ve önerilerinin ölçümlenmesine yönelik gerekli anket sorgulamalarının yapılmaması
5	Yerel yönetim destekli olarak Bayramyeri Meydanında açık sergi, tanıtım, etkinlik–şenlik, kermes vb. sosyal projelerinin özendirilmesi–desteklenmesi	Kaleiçi ve çevresinin genellikle alışveriş için kısa zamanlı kullanılması ve kullanıcı yaş grubunun ağırlıklı olarak orta yaş veya yaşlı kesim olması
X	**RİSKLER**	**FIRSATLAR**
1	Esnaf ve zanaatkârların ekonomik sorunlarının çözümüne yönelik finansal ve teknik desteklerin yetersiz olması	Geleneksel zanaatların yalatılmasına yönelik olarak Avrupa Birliği ve kalkınma Ajansı fonlarının varlığı
2	Geleneksel zanaatlarda usta–çırak ilişkisinin sürdürülmesine yönelik meslek edindirme çalışmaları ve istihdam olanaklarının yetersizliği	Pamukkale ve Laodikeia antik kentleri üzerine odaklanan turizm hareketlerinin Kaleiçi ile etkileşimin kurulabilirliği
3	Bayramyeri Meydanının mekânsal ve işlevsel kullanımlar bakımından genç nüfus için giderek cazibe merkezi niteliğini kaybetmesi	Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Denizli Büyükşehir Belediyesi gibi kurumlarım Bayramyeri Meydanının korunması–geliştirilmesi yönündeki kurumsal çabaları
4	Kaybolmakta olan meslek gruplarının yaşatılmasına için usta–çırak–kalfa zincirinin korunması–özendirilmesine yönelik gerekli eğitim faaliyetleri eksikliği	Mekânsal, işlevsel ve kurumsal sorunların tespiti ve yerinde–zamanında çözümü açısından Kaleiçi Koruma–Yaşatma Derneğinin varlığı

X	MİMARİ ALTYAPI (Tasarım–Proje Çalışmaları)	
	GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
1	İşhanı, pasaj ve dükkân gibi farklı mekânsal–işlevsel nitelikte ticaret yapı tipolojilerinin sunduğu alternatif alışveriş olanaklarına dayalı mekânsal hareketlilik	Ticaret Alanı Dokusu ve tarihsel Yapı izlerinin korunmasına yönelik plan–proje çalışmalarının yetersizliği
2	İstihdam sorunlarının çözümlenmesi durumunda gelişmeye açık ticaret yapı stoku potansiyeli	İstihdam ve geçim sıkıntısına dayalı olarak niteliksiz ticaret yapı stokunun yenilenmemesi
3	Üst örtü yapılması ve yol kaplamaları ile kentsel mobilyaların eşliğinde yapılan düzenlemelerin sunduğu mekânsal konfor	Ziyaretçiler için konaklama–mola ve dinlenme alanlarına ilişkin yeterli mekânsal düzenlemelerin olmaması
4	Araç kısıtlaması ile sadece yaya kullanımına ayrılmasının sağladığı güvenli ve rahat alışveriş ortamı	Benzer kentsel mobilya kullanımına dayalı olarak mekânsal farkındalık bağlamında mimari sıradanlık,
X	RİSKLER	FIRSATLAR
1	Kaleiçi dış çeperlerindeki mekânsal–işlevsel kullanımlara ilişkin niteliksiz ve köhnemiş yapıların varlığına dayalı görünüm ve siluet açısından olumsuz mimari	Kaleiçi'nin tarihsel ticaret mekânı niteliğine dayalı olarak kültürel turizm odaklı ziyaretçi potansiyeli
2	Kaleiçi bölgesindeki mekânsal açıdan en büyük kitle niteliğindeki hal binasının mevcut doku ve ticaret birimleri ile mimari–estetik ve işlevsel bütünlüğünün kurulamaması	Çayhane ve Unpazarı Camisi yenileme projeleri ile oluşturulan konaklama–kafe alanlarının ziyaretçiler oluşturduğu cazibe etkisi
3	Yapı stokunun gerek uygun olmayan işlevsel kullanımlar (depo–ardiye vb.) gerekse köhnemiş ve niteliksiz mekânsal kullanımlara bağlı olarak atıl kalması ve cazibe özelliğini kaybetmesi riski	Kaleiçi üst örtü projesi ve yol kaplamları ile araç kısıtlı yaya bölgesi niteliğinde olmasının sağladığı yaya konforu
4	Düzenleme ve tasarım sorunlarına dayalı olarak peyzaj tasarım alanlarının yeterince etkin kullanılamaması	Kültürel miras alanları ve yakın çevresine yönelik düzenleme projeleri hazırlanması

4.7 Bölüm Değerlendirmesi

Kaleiçi tarihsel kentsel alanına ilişkin analitik haritalar ile SWOT analizi bulgularının karşılaştırmalı değerlendirilmesi sonucu, mekânsal ve işlevsel altyapıya ilişkin olarak gelecekte yapılacak olan tasarım, planlama ve uygulama çalışmalarına yol haritası olabilecek bir takım tespitler belirlenmiştir. Bu tespit ve değerlendirmeler de Kaleiçi ve yakın çevresinde mevcut potansiyelini gösterebilen alanlar ile geliştirilip, iyileştirilmesi gerekli alanlar da ifade edilmektedir. Bu bulguların karşılaştırmalı olarak değerlendirme çalışmaları Kaleiçi yakın çevresi ve özellikle belirli cadde ve sokaklar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Sarayköy Caddesi'nin Kaleiçi, Bayramyeri Meydanı bağlantı aksı olması sebebiyle en yoğun kullanılan, en prestijli cadde olduğu söylenebilir. Araç trafiğinin tek yönlü kullanıldığı bu cadde üzerinde Belediye İş Merkezi devamında kuyumcuların, aktarların ve perakende satış dükkânlarının yer aldığı görülmektedir. Yapılar da farklı kat yüksekliklerinin görüldüğü cadde boyunca kira değerleri binaların büyüklüğü ve niteliklerine göre değişiklik gösterse de Kaleiçi içinde yer alan dükkânlara göre yaya ve taşıt trafiği ulaşımının kolay olması sebebiyle daha yüksek kira değerleri olduğu belirlenmiştir. Bayramyeri Meydanına açılan Bayramyeri Cami zemin katının Yüncüler Çarşısı olarak aktif şekilde faaliyet göstermesi, güzergâh boyunca markalaşmış değer niteliğinde ki Kebapçı dükkânlarının yer alması yanı sıra alt ve üst yapı çalışmalarının tamamlanmış ve yer yer araç park ceplerinin ile desteklenmiş olması bu caddenin gün içerisinde daha yoğun ve aktif olarak kullanılmasına katkı sağlamaktadır.

Demirciler Caddesi boyunca daha çok Kaleiçi çeperinde ve Bayramyeri Meydanına cephe alacak biçimde Kuyumcuların yer seçtiği bu bölge ağırlıklı olarak iyi ve yenilenmiş durumda olan yapılardan oluşmaktadır. Belediye İş Merkezi'nin bodrum katında otopark olması, genel olarak üç ve üzeri kat yükseklikleri ve Sarayköy Caddesi'ne olan yakınlığından dolayı bu alanda ki yapıların kira değerlerinin oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Demirciler Caddesi'ni Ahi Sinan Caddesi'ne bağlayan aks boyunca Ahi Sinan Çarşısı haricinde ki yapı genelinin orta ve kötü nitelikte aynı zamanda çalışma konforlarının verimsiz olduğu, kat yüksekliklerinin yaklaşık iki katlı olması sebebiyle kira bedellerinin de oldukça düşük olduğu belirlenmiştir. Trafiğin tek yönlü olarak kullanıldığı bu cadde boyunca alt ve üst yapı çalışmaları tamamlanmış ancak yapı stoku olarak bakımsız bir cadde imajı sergilemektedir.

Ahi Sinan Caddesi çevresinde ki caddeler arasında daha yoğun taşıt trafiğinin olduğu caddedir. Tuhafiyeciler Caddesi aynı aks boyunca devam ederek Ahi Sinan Caddesi'ne açılmaktadır. Nitekim genel olarak hırdavatçıların olduğu alanda alt ve üst yapı çalışmalarının yanı sıra üst örtü de bulunmaktadır. Kaleiçi sınırlarında bulunan yapıların genel olarak kötü ve harabeye yakın olduğu ancak taşıt trafiğine olan ulaşımın kolaylığı sebebiyle kira bedellerinin ortalama seviyeler de olduğu belirlenmiştir. Tuhafiyeciler Caddesi ve Şadırvan Sokak akslarından çarşıya girişlerin olduğu aynı zamanda Hal binasından ulaşılabilen bu alanın işlevsel kimliği

kendini ifade edememekte ve bu sebeple öncelikli geliştirilmesi gereken alanlar arasında yer almaktadır.

420. Sokak tarihi kale sur duvar izlerinin yaklaşık 150 metrelik bir bölümünün yapılan çalışmaların ardından açığa çıkarıldığı sokaktır. Geçmişe dönük izlerin en yoğun hissedildiği sokak temizleme, sağlıklaştırma ve kentsel tasarım projelerinin de tamamlanması ile oldukça değer kazanmıştır. Kısıtlı olarak taşıt trafiğine açık olan sokak karşısında yer alan yapılar farklı kat yüksekliklerinde, farklı mimari tipolojiler den oluşmakta ve işhanı, pasaj, dükkân gibi farklı işlevler de kullanılmaktadır. 420. Sokak ile Ahi Sinan Caddesi bağlantı noktasında Kaleiçi genelinde ölçek olarak büyüklüğü ile öne çıkan Hal binası bulunmaktadır. Üst katlarının kullanılmaması ile zaman içinde atıl hale dönüşen yapı da kira bedelleri oldukça düşüktür. Hal binası ölçeğinin büyüklüğü, konumunun ulaşılabilirliği ve tarihi sur duvarları ile olan yakınlığı sebebiyle cazibe merkezlerinden biri olması gerekirken mekânsal karakter ve işlevsel kimliğini öne çıkaramayan atıl bir yapı halindedir. Geliştirilmesi, çeşitli tasarım projeleri ile iyileştirilerek cazip hale getirilmesi gereken önemli yapı ve alanlardan biridir.

Tuhafiyeciler caddesi, Kaleiçi sınırları içinde kesintiye uğramadan devam eden cadde olma özelliğindedir. Bayramyeri Meydanına ve Ahi Sinan Caddesi'ne açılması ulaşılabilirliğini kolaylaştırmakta, pilot alan olarak seçilerek üst örtü çalışmasının bu cadde de yapılması, kira bedellerinin çarşının diğer sokaklarına oranla yüksek olmasına etki etmektedir. Caddenin Bayramyeri girişinde sağ ve sol taraflarda kuyumcular yer seçerken, devamında ayakkabıcılar, hazır giyim, bakırcılar ve hırdavatçılar gibi farklı meslek gruplarının bir arada konumlandığı görülmektedir. Unpazarı cami ve caminin alt katının kafeterya olarak kullanılması bu caddenin daha aktif olarak kullanılmasına katkı sağlamaktadır. Resmi kurumlar tarafından çeşitli projeler ile değerlendirilen bu cadde üzerinde ki yapıların birçoğu yenilenmiş iyi ve orta niteliktedir.

Tarihi anıt ağaç, Dörtçeşme Cami kapısına açılan güzergâhtadır. Çınar ağacının koruma altına alınmasının ardından resmi kurumlar tarafından bu alan düzenlenmiş durumdadır. Ulu çınarın yakın çevresinde çeşme ve oturma bankları yer alırken, güney yönünde Kaleiçi'nin eğimli yapısı merdiven sistemi ile çözümlenmiş, her basamağa çay ocağının oturma birimleri yerleştirilmiş ve bu açık alanın aktif şekilde kullanılması sağlanmıştır. Çınar ağacından kuzeye doğru devam edildiğinde

pamukçular ve hazır giyim ürünleri yaygın olarak görülür. Tek ve iki katlı yapıların yaygın olduğu sokak genelinde bina nitelikleri kötü ve harabeye yakındır nitekim kira bedellerinin sokak girişinden kuzey yönde azalarak devam ettiği tespit edilmiştir.

Bakırcılar caddesi, en eski meslek gruplarının yer aldığı caddelerden biridir. Bu sebeple bina nitelikleri ve çalışma konforu bakımından son derece yetersiz yapı stoklarından oluşmaktadır. El sanatları koridoru olarak değerlendirilerek somut ve somut olmayan kültürel değerlerin ön plana çıkarılması gereken cadde, üzerinde titizlikle çalışması gereken öncelikli müdahale alanları arasında tespit edilmiştir. Bakırcılar Caddesi'nde yer alan eski, atıl bir binanın restore edilerek yeniden işlev kazanıp Çayhane binasına dönüştürülmesi bu caddede dinlenip, mola verilebilecek keyifli bir alan ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bu tespitler, Kaleiçi tarihsel kentsel alanının koruma, geliştirme odaklı geleceğe dönük öncelikli gerek planlama, tasarım gerekse uygulama çalışmaları için öncelikli müdahale konu ve alanlarına işaret etmesi bakımından önemlidir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kaleiçi tarihsel kentsel alanının korunması–geliştirilmesi ve var olan sektörel bilgi birikiminin gelecek kuşaklara aktarılması bağlamında morfolojik analiz bulguları esas alınarak planlama–tasarım uygulama süreçlerine yönelik birtakım öneriler sunulabilmiştir. Bu öneriler; gerek var olan ticaret kapasitesi/potansiyeli ile kültürel miras değerleri esas olmak üzere planlama–tasarım çalışmaları bağlamında **mekânsal öneriler**, **işlevsel/sektörel öneriler** ve **sosyo–ekonomik öneriler** ile **kurumsal önerilere** ilişkin **koruma–yenileme stratejileri** eşliğinde ele alınarak, **öncelikli müdahale konu ve alanları** belirlenmesi öngörülmüştür.

5.1 Koruma–Geliştirme ve Yenileme Stratejileri

5.1.1 Mekânsal stratejiler

Tarihsel kültür değerleri ile yeni yapılaşmanın oluşturduğu mekânsal altyapısının geliştirilmesi–iyileştirilmesine yönelik düzenlemeleri içermektedir.

(a) Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresinde yer alan geleneksel ticaret–zanaat faaliyetlerine yönelik sektörel düzeyde uzmanlık gösteren özgün sokak dokularının ayrıntıda kentsel tasarım çalışmaları kapsamında yeniden düzenlenmesidir.

(b) **Gelişme odakları** olarak Arasta Camisi ve çevresi ile Unpazarı Camisi ve çevresi ile Çayhane ve Çevresi olmak üzere 3 (üç) odak noktası belirlenerek, Kaleiçi tarihsel kentsel alanında özellikle ziyaretçilerin gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik yöresel yemekler bağlamında hizmet sunan ticaret birimlerinin kümelenmesi ile **sosyal–kültürel faaliyet merkezleri** olarak düzenlenmesidir.

(c) Kaleiçi tarihsel kentsel alanında **Koridor Mekânlar** niteliğindeki Tuhafiyeciler Caddesi (Ana Yaya Koridoru) ile Demirciler ve Bakırcılar Sokakları

gerek çatı örtüsü gerekse mekânsal altyapısı kentsel mobilyalar ile geleneksel karakteristik yapısına uygun ele alınarak, sokak düzeninde ticaret mekânları olarak geliştirilmelidir.

(d) Kaleiçi Çarşısı içindeki tarihsel değerleri esas alan **<u>Alışveriş Rotası</u>** kapsamında Tarihi Çınar Ağacı ve yakın çevresi ile Çayhane Binası ve yakın çevresi oturma–dinlenme, yeme–içme ve çocuk oyun alanı donanımları eşliğinde gezinti mola merkezleri olarak düzenlenmelidir (Şekil 5.1).

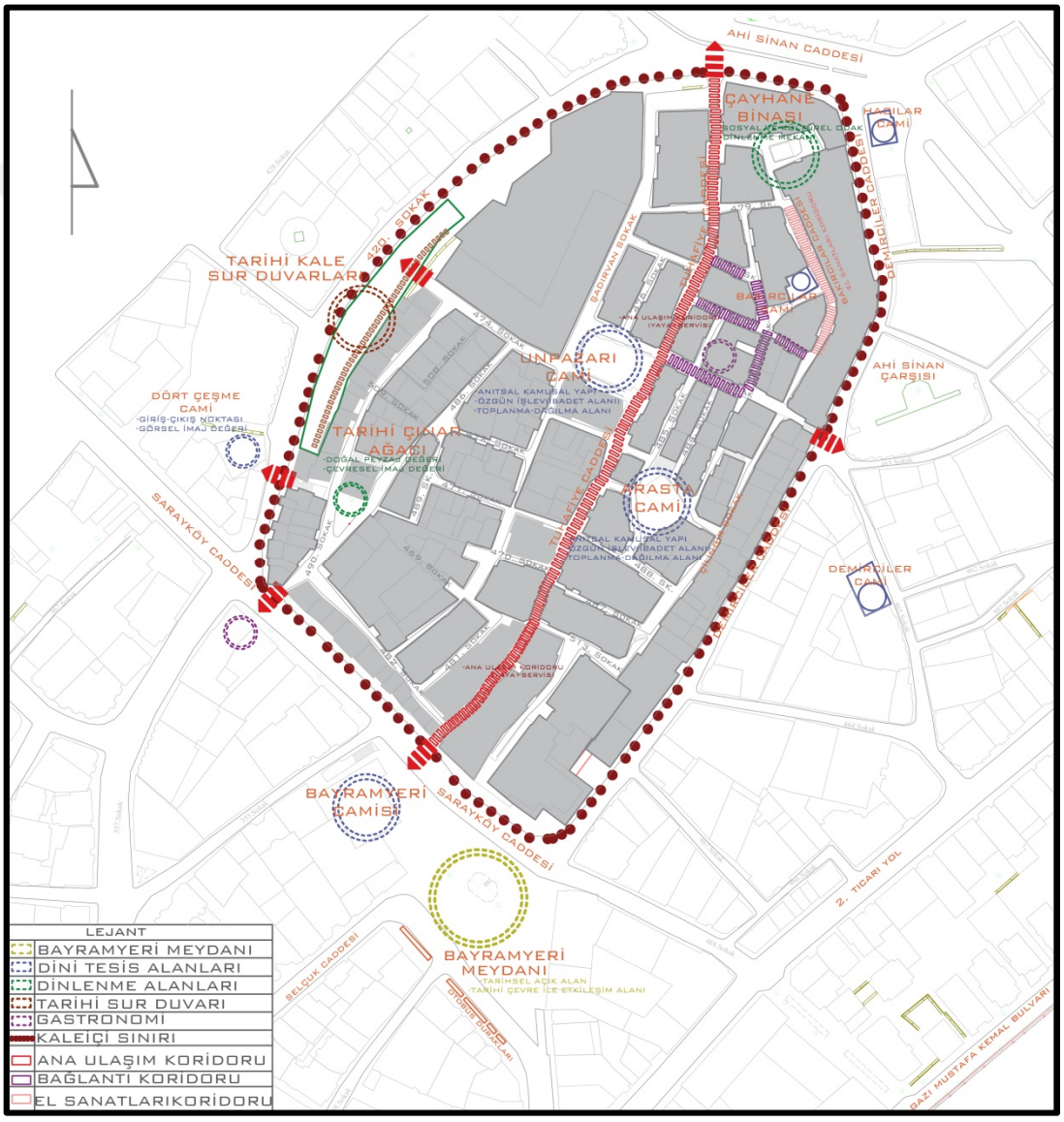

Şekil 5.1: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresi gelişme odakları ve koridor mekânlar (Başdere Arşivi 2017)

5.1.2 İşlevsel / Sektörel Stratejiler

Kaleiçi tarihsel kentsel alanındaki gerek mevcut geleneksel ticaret–zanaat faaliyetlerinin canlandırılması–geliştirilmesine gerekse istihdam yaratılmasına yönelik çabaları içermektedir.

(a) Usta–çırak üretim zincirinin korunması; bakırcılar, demirciler, sarraflar gibi zanaat faaliyetlerine ilişkin dükkân–atölye birlikteliğinin geliştirilmesi yoluyla usta–çırak ilişkisinin yeniden canlandırılmalıdır.

(b) İşyeri içerisinde aydınlatma, ısıtma-soğutma, mola alanı gibi çalışma şartlarını etkileyen faktörleri geliştirerek hem konforlu hem de göze hitap eden mekânlar oluşturup yok olmaya başlayan meslekler özendirici hale getirilmelidir.

(c) Keçecilik, saraçlık, yorgancılık, gibi ürünleri günümüzde rağbet görmeyen geleneksel meslek dallarının, ürün satışları desteklenerek ayakta kalmaları ve geleceğe taşınmaları sağlanmalıdır.

(d) Farklı sektörlerde öne çıkan marka değerlerinin sahip olduğu yerli ve yabancı turist potansiyelini Kaleiçi'nin her alanına yönlendirmek adına bütüncül planlamalar yapılarak bu turizm dinamiğini çarşının daha çok canlanıp, istihdam oranını arttırmasına yönelik kullanmak hedeflenmelidir.

5.1.3 Sosyal–Kültürel Stratejiler

Sosyal–kültürel altyapı bağlamında Kaleiçi tarihsel kentsel alanında geçmiş kültürün izlerini taşıyan dayanışma ve birlikte hareket edebilme duygusunun esas alan Ahilik geleneğinin canlandırılmasına yönelik çalışmaları içermektedir.

(a) Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içinde Ahi kültürünün tanıtılması–yaşatılmasına yönelik olarak ticaret müzesi ya da zanaat müzesi kurulmalıdır.

(b) Ahi geleneğinin Kaleiçi alışveriş kültürü ve sosyal yaşama dair olan etkilerini belirleyip, bu kültürün hala sürdürüldüğünün farkındalığını sağlamak ve korumak adına çeşitli panel, seminer gibi etkinlikler düzenlemek ve bu etkinlikler de yerli halk ve esnafında aktif katılımcı olması sağlanmalıdır.

(c) Kaleiçi ve çevresi eski esnaf ve ustalarının kişisel fotoğraf arşivleri ve yaşadıkları hayat tecrübeleri bir araya getirilerek geçmiş ve gelecek arasında bağ kuran çalışmalar oluşturulmalı böylece geleneksel bir kültürün giderek yok olmaması, kaybolup giden görsel arşivlerin gün yüzüne çıkarılarak değerlendirilmesi hedeflenmelidir.

5.1.4 Kurumsal Stratejiler

(a) Kaleiçi esnaf–zanaatkârlarının ortak sorunlara karşı birlikte hareket edebilmesine yönelik Kaleiçi koruma–Güzelleştirme derneğinin etkin duruma getirilmelidir.

(b) Kaleiçi yerel esnafının ulusal–uluslararası fonlar (GEKA, KOSGEB, Avrupa Birliği vb.) kullanılabilirliği konusunda teknik yardım ve destek sağlanmasında Kaleiçi Güzelleştirme Derneği etkin duruma getirilmelidir.

(c) Denizli Büyükşehir Belediyesi desteğinde gerçekleştirilen Geleneksel Alışveriş Şenliği süre–zaman bağlamında düzenli hale getirilerek, bölgesel nitelik kazandırılmalıdır.

5.2 Öncelikli Müdahale ve Konu Alanları

Kaleiçi tarihsel kentsel alanında yapılan morfolojik analiz çalışmaları ve SWOT Analizi verilerinin, stratejik mekânsal planlama yaklaşımı temelinde değerlendirilmesi sonucu; mekânsal altyapı ve sektörel bilgi birikiminin gelecek kuşaklara aktarılabilmesine yönelik olarak koruma–geliştirme ve yenilme stratejileri bağlamında gelişme odakları ve koridor mekânlar esas olmak üzere **öncelikli müdahale konu** ve **alanları** önerilmiştir.

5.2.1 Yenileme Alanları (Yeniden İmar)

Morfolojik analiz verilerine göre; *yapı niteliği kötü–işlevsel uyumu olmayan alanlar* veya *yapı niteliği kötü–işlevsel açıdan uyumlu alanlar* ya da *yapı niteliği kötü–işlevsel uyumu* ve *dolu-boş oranı açısından uyumsuz alanlar* yenileme alanları olarak belirlenerek, fiziksel yapı ağırlıklı olarak yenilenmelidir. Bu çerçevede, Kaleiçi tarihsel kentsel alanının sektörel kimliğine uyumlu geleneksel zanaat ve ticaret faaliyetleri ile dokuma–tekstil ve ayakkabıcılık gibi güncel sektörel çalışma alanlarına ilişkin kullanım kararları üretilmelidir.

Bu noktada, **Toptancı Hal Binası ve Çevresi**, oldukça büyük bir alanda konumlanmış olmasına rağmen işlevsel kimliği kaybolmuş bir yapı stoku niteliği ile öncelikli müdahale alamı olarak görülebilir. Fiili durumda, sebze–meyveciler, antika dükkânı ve belirli günlerde kurulan sebze–meyve pazarı dışında kullanılmayan, dolu–boş oranı açısından çevresi ile uyumsuz, bakımsız ve nitelik olarak kötü durumda olan toptancı hal binası turizm–ticaret odaklı mekânsal ve sektörel stratejiler ile yenilenmelidir (Şekil 5.2.).

5.2.2 Koruma- Geliştirme Alanları

Koruma–geliştirme alanları, Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içinde anıtsal–kamusal hizmet yapıları niteliğindeki tarihsel yapılar ve yakın çevresini oluşturan **mekânsal-işlevsel kimlik alanları** olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede, tarihsel değeri olan anıtsal yapılar ve çevresi için koruma–yenileme projeleri üretilmesi hedeflenmelidir. Bu projeler, Kaleiçi tarihsel kentsel alanının özgün mekânsal ve işlevsel karakteristiğinin ortaya çıkarılması ve kültürel bağlamda marka değeri yaratılması bakımından önemlidir.

Bu çerçevede, Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içinde **Arasta Camisi ve çevresi** ile **Unpazarı Camisi ve Çevresi** koruma–geliştirme odaklı öncelikli müdahale alanları olarak belirlenmiştir (Şekil 5.2.).

5.2.3 Sağlıklaştırma Alanları

Sağlıklaştırma alanları; sokak düzeninde mekânsal örgütlenme gösteren geleneksel zanaat faaliyetlerinin sürdürüldüğü demirci, bakırcı gibi zanaatlar ile konfeksiyon–ayakkabı sektöründe yerel ürünlerin alım–satım faaliyetlerinin gerçekleştirildiği Sokak Sağlıklaştırma alanlarıdır.

Bu çerçevede, Kaleiçi tarihsel kentsel alanını kuzey–güney yönünde kateden "ana yaya koridoru" niteliğindeki Tuhafiyeciler Caddesi ile Demirciler Caddesi–Bakırcılar Caddesi ve Şadırvan Sokak "Sokak Sağlıklaştırma" ve "Yaya Mekân Düzenleme Alanları" olarak belirlenmiştir (Şekil 5.2.).

5.2.4 Kentsel Tasarım Proje Alanları

Kentsel tasarım proje alanları, Kaleiçi tarihsel kentsel alanı içindeki kültürel ve doğal miras değerlerini yakın çevresi ile bütün olarak ele alan, kitle ve yapı düzenlemeleri ile yaya dolaşım sistemine ilişkin öneriler sunan, kentsel mobilya detaylarını ifade eden ayrıntıda mekânsal düzenleme alanları olarak tanımlanabilir.

Bu çerçevede, tarihsel anlamı ve imaj ögesi işlevi **Anıt Ağaç ve çevresi** Açık Alan Tasarım Proje Alanı olarak belirlenirken, tarihi sur izlerinin bulunduğu bölgeler için arkeolojik mirasın korunması ve yerinde sergilenmesine yönelik **Sergileme–Sunu Alanları** olarak önerilmiştir. Ayrıca, tarihi kale kapılarının bulunduğu giriş–çıkış noktaları, prestij simgesi ve imaj ögesi olarak **Mimari Tasarım Proje Alanları** olarak değerlendirilmiştir (Şekil 5.2.).

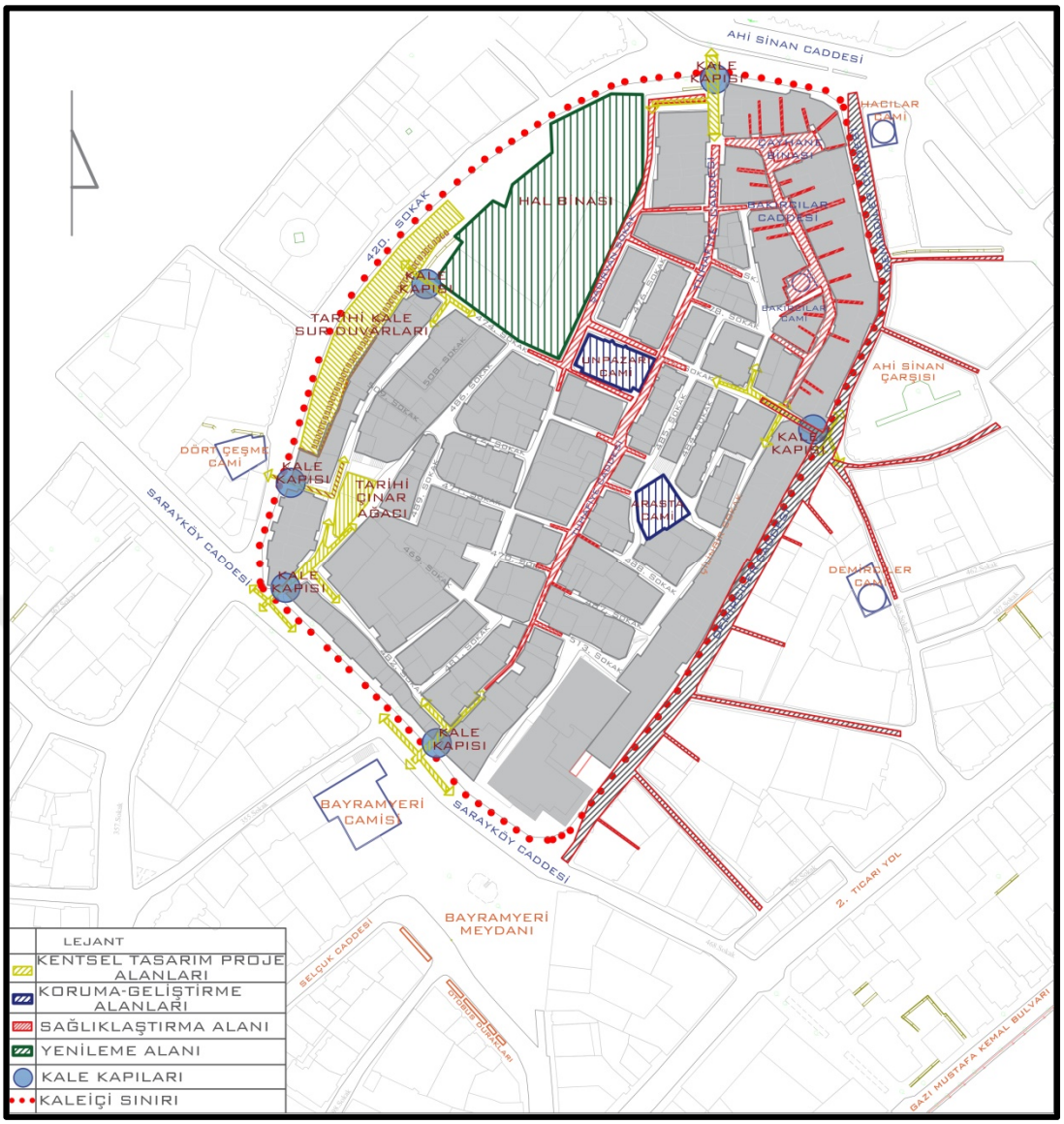

Şekil 5.2: Kaleiçi tarihsel kentsel alanı, müdahale konu ve alanları (Başdere Arşivi 2017)

Sonuç itibarıyla, Denizli–Kaleiçi tarihsel kentsel alanı ve yakın çevresini yazılı–çizili ve görsel kaynaklar ile yerinde tespit–gözlem çalışmaları ve sözlü görüşmeler ile mekânsal ve işlevsel kimliğine ilişkin geçmiş bilgileri irdeleyerek, morfolojik analizler ve SWOT Analizleri yoluyla gelişme potansiyellerini değerlendiren bu tez çalışma sonucunda; koruma–geliştirme ve yenileme stratejileri bağlamında öncelikli müdahale konu ve alanlarına yönelik birtakım öneriler belirlenmiştir.

Bu önerilerin; Kaleiçi tarihsel kentsel alanının korunması–geliştirilmesi ve canlandırılması sürecine yönelik planlama–tasarım çalışmalarına çok yönlü katkı sağlayacağı, tarihsel geçmişe dayanan geleneksel zanaat faaliyetlerinin

canlandırılması ile turizme yönelik potansiyellerin yeniden değerlendirilmesine olanak sunacağı söylenebilir. Bu olanakların, Kaleiçi tarihsel kentsel alanında yer alan esnaf–zanaatkârların gerek ekonomik artı değer gerekse istihdam olanakları yaratılmasında önemli bir dinamik oluşturabileceği düşünülmektedir.

6. KAYNAKLAR

Acar, M., "Denizli'nin Kentsel Gelişimi", *21. Yüzyıla Doğru Denizli Sanayii Sempozyumu,* , Denizli: TMMOB Makine Mühendisleri Odası Yayınları, 236–240, (1997).

Ahunbay, Z., *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon,* İstanbul: Yem Yayınları (1996).

Akçakoca, F.A., *Laodikya (Yunanlılardan Selçukluların İnkırazına Kadar)*, Denizli, (1937).

Anonim, "Denizli" Maddesi, *Yurt Ansiklopedisi*, 4, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, (1982).

Avcı, Y., *Bir Osmanlı Anadolu Kentinde Tanzimat Reformları ve Kentsel Dönüşüm: Denizli (1839-1908)*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 211-212, (2010).

Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararı, 13.08.2007 tarih ve 1053 sayılı Karar, Aydın: KTVK Kurulu Arşivi, (2007).

Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararı, 22.07.2010 tarih ve 3040 sayılı Karar, Aydın: KTVK Kurulu Arşivi, (2010).

Bademli, R., *Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerim Korunması,* Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi, (2006).

Baykara, T., *Denizli Tarihi (İkinci Kısım: 1070–1429)*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, (1969).

Baykara, T., *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli (1070–1520)*, İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, (2007).

Bektaş, C., "Denizli'de Son On Yılda Gerçekleştirilen Yapılardan Beşinin Öyküsü", *Mimarlık Dergisi*, 3, 115-128, (1976).

Bektaş, C., "Denizli Depremi Öncesi, Deprem Sonrası", *Mimarlık Dergisi*, 4, 52–55, (1977).

Bektaş, C., "Denizli'nin Geleceği", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, 2, Denizli: Denizli Valiliği Yayınları, 269- 272, (2006).

Bilsel, C., "Kent Tarihi Araştırmalarında Mekân Bilimsel Bir Yaklaşım: Batı'da ve Türkiye'de Kentsel Morfoloji Çalışmalarının Öncülleri", *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu,* Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları, 59–77, (2015).
Çelebi, E., *Seyahatname*, Cilt:8, İstanbul: Belde Yayıncılık, 573, (1985).

Çelikkol, Ö., "Nalbantlık", *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi,* 29, 28-31, (2011).

Çiftçioğlu, İ., "XIV. Yüzyılda Denizli ve Yöresinde Ahilik ve Mevlevilik", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, 1, Denizli: Denizli Valiliği Yayınları, 67–75, (2007).

Coşkun, T., "Cumhuriyet Dönemi Denizli'nin İdari Tarihi (1923–1973)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı*, Denizli. (2007).

Darıverenli, A.U., "Elli Sene Evvelki Denizli: Denizli Çarşısı", *İnanç Dergisi*, (1943).

De Planhol, Xavier "Le Cadre Géographique: Le Pays de Laodicée–Denizli (De Laodicée A Denizli), *Laodicée Du Lycos: Le Nymphée, Campagnes (1961–1963*), Jean Des Gagniers–Pierre Devambez, Lilly KAHIL, René Ginouves (ed.), 6: 391–413, Les Pressses De l'universite, Québec, (1969).

Denizli Belediye'si Meclis Kararı, 29.06.1988 tarih ve 1588 sayılı Kaleiçi Yapılanma Koşulları Kararı, Denizli Müze Müdürlüğü Arşivi (1988).

Erarı, F., "Göç ve Kentleşme Sürecinde Denizli", *Denizli'de Sanayileşme ve Kentleşme Sempozyumu,* Denizli: TMMOB Makine Mühendisleri Odası Yayını, 307–314, (1999).

Erder. C., " Tarihi Çevre Bilinci", Ankara: Odtü Mimarlık Fakültesi Basım İşbirliği Yayın Kurulu Kararı, (2007).

Eroğlu, H., "Erken Dönem Osmanlı Kaynaklarında Denizli", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu,* 1, Denizli: Denizli Valiliği Yayınları, 87–91, (2006).

Faroqhi, S., *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler,* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (2004).

Gökçe, T., *16. ve 17. Yüzyıllarda Lazikiyye (Denizli) Kazası,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 64- 67, (2000).

Gönüllü, H., *Denizli Kentinin Büyük Ameliyatı (1973–1980 Yılları),* Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, (2016).

Güneş, G., "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Denizli'de İktisadi ve Ticari Yaşam" *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, 1, Denizli: Denizli Valiliği Yayınları, 642–651, (2006).

Ibn Battuta *Ibn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, (Çev: İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 14-16, (1971).

İnceoğlu, N., "Tarihsel Süreç İçinde Denizli Kentindeki Yapısal Değişiklikler– Kentleşmede Sürdürülebilirlik Politikaları", *Denizli'de Sanayileşme ve Kentleşme Sempozyumu*, Denizli: TMMOB Makine Mühendisleri Odası Yayını, 103–106, (1999).

İrmiş, A., Akça, B., Çoban, H., ve Sarıkaya, M., "Topluluk Girişimciliği: Denizli Babadağlılar Çarşısı Örneği", *International Conference on Eurasian Economies*, İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, 853–861, (2014).

İzmir II. Numaralı KTVK Kurulu Kararı, 07.06.1989 tarih ve 775 sayılı Karar, İzmir: KTVK Kurulu Arşivi, (1989).

İzmir II. Numaralı KTVK Kurulu Kararı, 24.07.1991 tarih ve 2090 sayılı Karar, İzmir: KTVK Kurulu Arşivi, (1991).

Kallimci, H., *Denizli'de Ahilik*, Denizli: Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, 15-22, (2008).

Kasapsaraçoğlu, Y., "Denizli Kebabı", *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, 24, (2010).

Khoniates, N., *Historia (Ioannes ve Manuel Kommenos Devirleri)*, (Çev: Fikret Işıltan), Ankara: TTK Yayınları, (1995).

Kodal, T., *Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938),* Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 64-65, (2015).

Kozak, A,. "Denizli Depremi ve Planlama Sürecine Etkileri", Basılmamış Araştırma, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, (1979).

Kuban, D., *Tarihi Çevre: Korumanın Mimarlık Boyutu,* İstanbul: Yem Yayınları, (2000).

Kuyumcu, A., "The Development of Shopping Centers in Turkey: The Case of Denizli", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 40-41, (2010).

Levy, A., "Urban Morphology And The Problem Of The Modern Urban Fabric: Some Questions For Research" *Urban Morphology* 3 (2), 79-85, (1999).

Mortan, K., ve Küçükerman, Ö., *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, (2011).

Moudon, A.V., "Urban Morphology As An Emerging İnterdisciplinary Field", *Urban Morphology,* 1, 3-10, (1997).

Olivieira, V., *Urban Morphology An Introduction To The Study Of The Physical Form Of Cities,* Switzerland: Springer, (2016).

Önal, F., *Denizli Hükümet Konağı Mimari Projesi ve Yakın Çevresi Kentsel Tasarım Projesi Ulusal Proje Yarışması*, Ankara: Mimarlar Odası Yayınları, (2010).

Özçelik, A., "Türk Hâkimiyetinde Denizli Tarihine Bakış: Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Denizli", *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, 9, 28–33. (2006).

Özçelik, A., "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizli'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, 2, Denizli: Denizli Valiliği Yayınları, 541, (2006).

Özdeş, G., *Türk Çarşıları*, İstanbul: Tepe Yayınları, (1998).

Özgür, H., ve *Yavuzçehre, P.S.,* "Denizli Tarihi Bayramyeri–Kaleiçi Ticaret–Zanaat Semtinin Dönüşümü*:* Paydaşlar ve Projeler, Rakipler ve Rehavet, Söylemler ve

Sonuçlar", *32. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu,* İstanbul: MSÜ–TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 345–371, (2008).

Özkan, H.T., "Denizli Kentinin Planlama Deneyimi Üzerine Bir Süreç Değerlendirmesi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, *Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı,* Konya, (2010).

Pilevne, T.B., "Sanayileşme ve Kentleşme Surecindeki Denizli'de Çevre Sorunları", *Denizli'de Sanayileşme ve Kentleşme Sempozyumu*, Denizli: TMMOB Makine Mühendisleri Odası Yayını, 1–16. (1999).

Sarre, F., *Küçük Asya Seyahati (1895 Yazı); Selçuklu Sanatı ve Ülkenin Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi, (1998).

Soğancı, N.M., "Denizli'de 90'lı Yılların Mimarlık Ürünler", *Mimarlık Dergisi,* 304, 43–48. (2002).

Sözer, Y., "Denizli Yöresi Mutfağında Kullanılan Bakır Madeni Eşyası (18.-19. yy.)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, *Resim İş Eğitimi Anabilim Dalı,* Denizli. 114, (1998).

Şimşek, C., "Laodikeia'dan Ladik'e", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Denizli: Denizli Valiliği Yayınları, 38–50, (2007).

Tanyeli, U., "11.–15. Yüzyıllarda Denizli Kentinin Yapısal Evrimi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, 82, 40–43, (1990).

Tıkıroğlu, Z., *Onurlu Bir 5 Hizmet Yılı,* Denizli, 87-91, (2010).

Tıkıroğlu, Z., *Belleklerden Gerçeklere*, Denizli: Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, 13-20, (2012).

Toker, T., *Denizli Tarihi,* Denizli: Yenigün Matbaası, (1968).

Toker. T., *Denizli İli Kültür Hayatı,* Denizli: Yeni Cumhuriyet Matbaası ,113-115 (Tarihsiz).

Tuğlacı, P., *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 91-92, (1985).

Türktaş, M., "Denizli Bakırcılar Çarşısından Günümüze Ulaşan Çekiç Sesleri", *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, 1, 26-28, (2004).

Türktaş, M., "Denizli'de Debbağlık (Tabaklık–Dericilik)", *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi,* 2, 26-28, (2004).

Türktaş, M., "Denizli'de Keçecilik", *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi,* 3, 16-19, (2004).

Türktaş, M., "Denizli'de Demircilik Sanatının Dünü Bugünü", *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, 4, 30-32, (2004).

Türktaş, M., "Kaybolan Bir Meslek, Saraçlık", *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, 5, 22-23, (2005).

Türktaş, M., "Denizli'de Yorgancılık", *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, 6, 15-17, (2005).

Türktaş, M., "Denizli'de Tenekecilik- Sobacılık", *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, 7, 36-37, (2005).

Türktaş, M., "Denizli'de Terzilerin Dünü–Bugünü", *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, 11, 27-29, (2006).

Türktaş, M., "Denizli'de Helvacılık–Şekercilik", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, 15, 14-21, (2007).

Uysal, S., *Şehrin İzleri "Denizli'nin Kentleşme Süreci",* Denizli: Mavi Nefes Yayın Evi, (2017).

Yavuzçehre, P.S., Kentsel Mekanda Değişim Denizli, Denizli: Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, 227-229, (2011).

Yılmaz, M., "Ortaçağda Denizli (Selçuklu ve İnançoğulları Dönemi)" , Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, *Tarih Anabilim Dalı*, Afyonkarahisar, (2010).

7. ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	: Seçil Şengül Başdere
Doğum Yeri ve Tarihi	: DENİZLİ 30/07/1990
Lisans Üniversite	: Yaşar Üniversitesi
Y. Lisans Üniversite	: Pamukkale Üniversitesi
Elektronik posta	: secil_basdere@hotmail.com
İletişim Adresi	: Altıntop Mah. Çaybaşı Cad. Saygın Apt. Merkezefendi / Denizli